

YLIVELKAANTUMINEN JA PIKA VIPIT

Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöissä työskentelevien käsityksiä ylivelkaantuneiden asiakkaidensa elämänhallinnasta ja selviytymismahdollisuuksista

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Sosiaalityö

Maria Murtomäki

Pro gradu – tutkielma

Kevät 2009

TIIVISTELMÄ

Maria Murtomäki. Ylivelkaantuminen ja pikavipit. Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöissä työskentelevien käsityksiä ylivelkaantuneiden asiakkaidensa elämänhallinnasta ja selviytymismahdollisuuksista. Pro gradu –tutkielma. Sosiaalityö, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto. Kevät 2009, 103 sivua, liitteitä 1 sivu. Ohjaajat YTT Aila-Leena Matthies ja YTM Sirkka Alho-Konu.

Tässä tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää tutkimukseen valittujen Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöjen työntekijöiden kokemuksia auttamismahdollisuuksista ja käsityksiä asiakkaidensa ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvästä ilmiöstä. Tutkimuksessa käsiteltiin ylivelkaantumista ja pikavippien käyttämistä elämänhallintaan liittyvänä ilmiönä. Tutkimus on kvalitatiivinen ja sitä varten haastateltiin kymmentä työntekijää. Aineisto kerättiin teemahaastattelua käyttäen.

Tutkimustuloksissa tuli esille työntekijöiden käsityksinä, miten taloudellisen tilanteen yllättävä heikentyminen oli saanut aikaan paniikinomaisia reaktioita niissä asiakkaissa, jotka olivat ottaneet lisälainaa pikavipeillä maksaakseen lainansa pois. Pikavippien ottaminen oli vaikeuttanut entisestään asiakkaiden talouden hallintaa. Henkilön jättäessä pikavippinsä maksamatta saattoi hän menettää nopeasti luottotietonsa. Tutkimuksessa tuli esille se, että asiakkaissa oli vielä niitä, jotka olivat ylivelkaantuneet 1990-luvulla yrittäjänä toimiessaan. Työntekijät kohtasivat järjestöissä ylivelkaantuneita ja niitä, joilla ei ollut mahdollisuuksia päästä kunnalliseen velkajärjestelyyn. Vertaistuen avulla oli monissa paikoissa järjestetty velan hoitamiseen liittyvää ohjeistusta ja opastusta. Vertaistuen tarkoituksena oli ohjata asiakkaita eteenpäin kunnalliseen velka- ja talousneuvontaan. Tutkimuksessa tuli esille se, miten matalan kynnyksen talousohjaukseen tulivat ne, jotka eivät olleet saaneet apua muualta.

Tutkimustuloksissa tuli myös esille, miten työntekijöiden käsitysten mukaan asiakkaat eivät aina tienneet kenelle ovat velkaantuneet ja miksi. Näiden selvittelyjen ja velkajärjestelyjen onnistuessa oli matalan kynnyksen talousohjaus pystynyt edistämään joidenkin asiakkaiden uudelleen työllistymistä ja samalla lisäämään uskoa mahdollisuuksiin selviytyä. Selviytymiseen vaikutti lisäksi asiakkaan elinympäristö, kyky sitoutua päihitteettömyyteen ja velkajärjestelyyn sekä se, että asiakkaan voimavaroja ja resursseja huomioitiin selviytymisessä. Myös herkkyyden koettiin vaikuttavan asiakkaan heikkoon pettymysten sietokykyyn. Toivo ja välittäminen olivat arvoja, joiden avulla voitiin torjua toivottomuutta.

Tutkimuksessa saatua tietoa voidaan hyödyntää ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvän ilmiön ymmärtämisessä ja tukemistapojen kehittämisessä. Julkisen sektorin ohella tarvitaan tietoisuutta eri järjestöjen ja yhdistyksien tarjoamista palveluista ja keskinäisistä yhteistyömahdollisuuksista sekä niiden todellisesta merkityksestä asiakkaiden kannalta. Matalan kynnyksen talousohjauksen kaltaisten yksiköiden kehittäminen ja laajentaminen eri puolelle Suomea voisi edistää monen huono-osaisen ylivelkaantuneen tilannetta.

Avainsanat: Ylivelkaantuminen, kulutusluotot, pikavipit, elämänhallinta

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTA	8
2.1 Tutkimustehtävä	8
2.2. Tutkimuksen rakenne.....	8
3 YLIVELKAANTUMINEN	9
3.1 Ylivelkaantumisen tilanne	9
3.1.1 Kulutusluotot ja pikavipit.....	12
3.2 Syrjäytyminen ylivelkaantuneena.....	16
4 ELÄMÄNHALLINTA	23
4.1 Elämönhallinta ja sen eri ulottuvuudet.....	23
4.2 Sisäinen hallinta.....	27
4.3 Ulkoinen hallinta	29
4.3.1 Ylivelkaantuneen sosiaalinen selviytyminen	29
4.3.2 Ylivelkaantuneen taloudellinen selviytyminen	31
5 JÄRJESTÖT JA SOSIAALITYÖ	35
5.1 Järjestöjen tehtävä ja merkitys sosiaalityön yhteistyökumppanina.....	35
5.2 Asiakkaiden auttaminen ja tukeminen	38
5.3 Sininauhaliitossa tehtävä päihde- ja mielenterveystyö	42
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	44
6.1 Tutkimuskysymykset.....	44
6.2 Tutkimusmenetelmät	45
6.3 Aineiston keruu.....	46
6.4 Aineiston analyysimenetelmä.....	47
6.5 Tutkimuksen luotettavuus.....	48
6.6 Tutkimuksen eettisyys	51

7 TYÖNTEKIJÄT YLIVELKAANTUNEIDEN ASIAKKAIDENSA AUTTAJINA JA TUKENA	53
7.1 Asiakkaiden taustat.....	53
7.1.1 Päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen ja kriminaalihuollon asiakkaat	53
7.1.2 Matalan kynnyksen talousohjaustyön asiakkaat	55
7.2 Asiakkaiden kanssa tehtävä yhteistyö ja yhteistyöverkostot asiakkaan tukena	56
8 TYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ YLIVELKAANTUMISEEN LIITTYVISTÄ ONGELMISTA	62
8.1 Asiakkaan terveydellinen selviytyminen	62
8.2 Asiakkaan sosiaalinen selviytyminen	65
8.3 Asiakkaan taloudellinen selviytyminen	68
9 TUTKIMUSTULOKSET.....	78
10 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	82
11 POHDINTA.....	86
LÄHTEET.....	90
Sanomalehdet.....	102
Internetlähde	102
LIITE 1	103
TEEMAHAASTATTELURUNKO.....	103

1 JOHDANTO

Ylivelkaantuminen on ilmiö, joka tuli tunnetuksi 1990-luvun lamavuosien aikana monille suomalaisille. Ylivelkaantuneille henkilöille pyrittiin järjestämään yksityistä talousohjausta ja -saneerausta. Takuu-säätiön toiminta on vaikuttanut velkaneuvonnan perustamiseen ja sen kehittämiseen lamavuosilta saakka. Tarkoituksena on ollut velkaneuvonnan jatkuva kehittäminen ja lainsäädäntöön vaikuttaminen. Julkisen talousohjauksen tarve ei ole tänä päivänä kuitenkaan vähentynyt. Sen ulkopuolelle jää edelleen yksityisiä henkilöitä, joilla ei ole mahdollisuuksia päästä julkiseen velkajärjestelyyn.

Vuoden 2008 syksyn alussa alettiin yleismaailmallisesti julkisuudessa keskustella lehtien ja erilaisten uutisointien välityksellä siitä, miten yritykset alkavat lomauttaa henkilöstöään tai miten asuntokaupat ovat kääntyneet laskuun. Palkansaajien tuntuvat palkkakorotukset vaikuttivat osaltaan siihen, että elinkustannuksia alettiin nostaa työvoiman kallistuessa. Nämä muutokset vaikuttivat siihen, että perustoimeentukea saavan henkilön selviytymisen mahdollisuudet muuttuivat elinkustannusten noustessa. Näin heillä on erilaiset lähtökohdat palkansaajan tuloihin verrattaessa. Perustoimeentulotuen määrä ei ole kasvanut samassa suhteessa, eikä niistä käydä palkkaneuvotteluja. Tämä lisää ihmisten eriarvoisuutta, kun tuloerot kansalaisten kesken lisääntyvät merkittävästi. Tutkimuksen kannalta on kiinnostavaa huomata, kuinka erilaisten pikavippien kaltaisten yritysten mainonta on lisääntynyt. Pikavippien nähdään lisäävän ylivelkaantumista. Henkilöiden ylivelkaantuminen on vaikuttanut ihmisten elämänhallintaan ja sitä kautta selviytymiseen.

Tekemässäni sosiaalityön kandidaatintutkielmassa (2007) toin esille köyhyyden kokemiseen liittyviä tekijöitä. Tästä aihepiiristä nousivat esille muun muassa velkaantuneen henkilön hallitsemattomuus oman taloudellisen tilanteen hoitamisessa ja se, miten velkaantuminen voi vaikuttaa sosiaalityön asiakkuuteen. Karjalainen ja Saranpää (2002, 16) kirjoittavat raportissaan syrjäytymiseen liittyvistä ongelmista ja sosiaalityön merkityksestä ruohonjuuritasolla. Asiakaskeskeisten työtapojen kehittäminen sosiaalialalla on haastavaa. Työn kehittäminen on yhteydessä yhteiskunnan arvoihin ja niiden muuttumiseen. Sosiaalityössä tehdään päätöksiä, jotka vaikuttavat yksittäisiin kansalaisiin. Näiden päätösten pohjimmainen tarkoitus on parantaa henkilön taloudellisia mahdollisuuksia ja vaikuttaa myönteisesti kansalaisten selviytymiseen.

Aikamme ilmiöissä on nähtävillä hedonistisuutta, jossa kuluttaminen ja juhliminen koetaan niukkuudessa elämistä keskeisemmäksi. Huono-osaisuutta halutaan peitellä hinnalla millä hyvänsä. Ajan näkymättömät vaateet ovat armottomat ja ne kohdistuvat useimmiten nuorten henkilöiden kulutuskäyttäytymiseen. Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää tutkimukseen valittujen Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöjen työntekijöiden kokemuksia auttamismahdollisuuksista ja käsityksiä asiakkaidensa ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvästä ilmiöstä. Tutkimusaiheen valintaan vaikutti se, että marginalisaatioon liittyvistä ilmiöistä muun muassa ylivelkaantuminen on jäänyt vähemmälle huomiolle.

Sosiaalityön tehtävänä on nostaa esille niiden ihmisten ja ryhmien tilanteita, jotka tarvitsevat erityistä huomiota tai apua. Kuinka henkilö, joka on syvästi ylivelkaantunut ja jonka elämänhallinnalliset selviytymismahdollisuudet ovat heikentyneet, voisi nostaa itsensä ulos ongelmistaan? Tässä on sosiaalityöllä ja sen yhteistyökumppaneilla merkittävä rooli. Sininauhaliiton jäsenjärjestöihin kuuluvien päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen sekä Omille jaloille -jalkautuvan vertaistalousneuvonnan hankkeessa toimivien yhteistyöjärjestöjen työntekijät kohtaavat ja auttavat työssään pikavipeistä ylivelkaantuneita henkilöitä. Hetkellinen kulutustarve tai useiden erilaisten lainojen käyttäminen voivat johtaa ylivelkaantumiseen.

Tutkimus antaa mahdollisuuden tutustua siihen, millaisia resursseja ja verkostoja sosiaalityön toimeentulotuen ulkopuolella on käytössä ja kuinka he sosiaalityön yhteistyökumppaneina näkevät mahdollisuutensa toimia ylivelkaantuneiden asiakkaiden tukena. Tutkimuksessa kerättyä tietoa voidaan hyödyntää ylivelkaantumiseen liittyvien ilmiöiden näkyville tuomisessa ja ymmärtämisessä. Työn alussa on esitelty tutkimustehtävä. Tämän jälkeen tutkimuksessa on perehdytty ylivelkaantumiseen ja sen vaikutukseen syrjäytymisen riskitekijänä sekä elämänhallintaan. Myös järjestöjen tehtävästä ja merkityksestä on oma lukunsa. Ylivelkaantumista ovat tutkineet jo 1990-luvulta saakka muun muassa Muttilainen (2007) ja Iivari & Heinonen (1997). Tutkijoista Gothoni (2006) on tuonut esille Akordirahaston merkitystä ylivelkaantuneiden selviytymisessä.

Tutkimuksen tekemistä on tukenut Keski-Pohjanmaan Kulttuurirahaston myöntämä apuraha, josta haluan lausua parhaimmat kiitokset.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTA

2.1 Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää tutkimukseen valittujen Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöjen työntekijöiden kokemuksia auttamismahdollisuuksista ja käsityksiä asiakkaidensa ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvästä ilmiöstä. Kiinnostus ylivelkaantumisesta koskevaan teemaan on noussut aiemmista tutkimuksista, joissa on tuotu esille köyhyyden kokemiseen ja laman vaikutukseen liittyviä ilmiöitä. Ylivelkaantumisen syyt voivat olla erilaiset. Tutkimustehtävien avulla voidaan saada vastaus siihen, miten ylivelkaantuminen vaikuttaa päihde- ja mielenterveysongelmaisten arkeen työntekijän näkökulmasta.

Tutkimuksessa on hyödynnetty Sininauhaliiton yhteyksiä jäsenjärjestöjensä työntekijöihin sekä yhteistyöjärjestöihin. Näissä järjestöissä kohdataan erilaisia ylivelkaantumiseen liittyviä ongelmia, jotka voidaan nähdä vaikuttavan henkilön elämänhallinnallisiin kykyihin. Olen valinnut tutkimukseen tarkastelun kohteeksi näiden järjestöjen työntekijät, koska he osaavat tuoda ylivelkaantumiseen liittyvän ilmiön laajempaan kontekstiin ja kertoa asiakaskuntansa taustoista sekä selviytymismahdollisuuksista.

2.2. Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksessa on tarkasteltu ylivelkaantumista teoreettisen taustan avulla, minkä tueksi on haastateltu päihde- ja mielenterveystyöjärjestöissä, kriminaalihuollossa ja matalan kynnyksen talousohjauksessa työskenteleviä työntekijöitä. Ylivelkaantumiseen liittyvien tekijöiden lisäksi olen perehtynyt elämänhallinnan eri ulottuvuuksiin, jotka vaikuttavat ylivelkaantuneen selviytymisessä. Järjestöjen tehtävästä ja mahdollisuuksista sekä haastatteluaineistosta olen kirjoittanut omat luvut. Näitä lukuja yhdistelemällä on saatu tutkimustulokset, joita on analysoitu johtopäätöksissä. Tutkimuksen lopussa on tutkimukseen liittyvä pohdintaosuus.

3 YLIVELKAANTUMINEN

3.1 Ylivelkaantumisen tilanne

Gothonin (2006, 34) kirjoittamassa akordirahastotoimintamallin arviointitutkimuksessa on ylivelkaantunut määritelty vuonna 2003 ilmestyneen akordioppaan mukaan henkilöksi, joka on kykenemätön maksamaan velkojensa lyhennyksiä ja korkoja. Kykenemättömyyteen liittyy velkasaldon jatkuva kasvaminen. Ylivelkaantuneisuus määritellään monella eri tavalla. Ylivelkaantuneella voidaan tarkoittaa henkilöä, jolla on vähintään kaksi viranomaisen vahvistamaa maksuhäiriömerkintää. Ylivelkaantumista saattaa esiintyä erilaisten elämäntilanteiden yhteydessä, jolloin se vaikuttaa velkaantuneen taloudelliseen asemaan. (Koljonen 2002, 16–18.)

Ylivelkaantuminen tarkoittaa velkojen kasvamista yli maksujen hoitamiseen liittyvän selviytymisrajan. Ylivelkaantumiseen voi liittyä korkean kulutustason ylläpitämistä henkilön tuloihin verrattuna. Tällöin menoja ei ole kyetty suhteuttamaan sopivan suuruiseksi tuloihin nähden. Ylivelkaantuneella henkilöllä voi olla useamman tyyppisiä velkoja, jotka ovat kasautuneet vähitellen. (Koskinen 1995, 16–23.) Kulutusluottojen käyttäminen jokapäiväisten talousmenojen tasaamiseen ja päävelasta johtuneiden kulujen tasapainottaminen kulutusluottojen avulla lisää henkilön riskiä ylivelkaantua (Iivari & Heinonen 1997, 119).

Velallisten tilanne ja maksuohjelmat ovat muuttuneet 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Velkaantuneiden taustatekijöissä muutoksina ovat olleet muun muassa keski-ikäen nouseminen muutamalla vuodella, miesten osuuden kasvu naisiin nähden, yksinäisten osuus parisuhteessa oleviin ja se, että yhä useampi on saanut vain peruskoulutuksen. Muita muutoksia ovat yritystaustaisten ylivelkaantuneiden ja velkojen rahamäärän vähentyminen, velkasuhteiden määrän kasvaminen, lisääntynyt kulutusvelkojen pääosuus veloista ja perintätoimistojen mukana oleminen velkajärjestelyissä. Samanaikaisesti velallisten maksukyky on heikentynyt tulojen ja varallisuuden vähentyessä. Yhä useampi jättää velat kokonaan maksamatta. (Muttalaisen 2007, 22.)

Maksuhäiriöitä oli Koljosen (2002) raportin mukaan eniten 30–34-vuotiaiden ikäryhmässä. Vakavimmat maksuhäiriöt todettiin olevan yli 30-vuotiailla ja maksuhäiriömerkinnän saaneiden keski-ikä oli 41. Vastaavasti vuonna 1993 oli maksuhäiriömerkinnän saaneiden henkilöiden keski-ikä 41 vuotta ja ylivelkaantuneiden keski-ikä 46 vuotta (Tala, Muttilainen & Vasara 1993, 41–42). Vuonna 2005 velkajärjestelyyn hyväksytyjen velkaantuneiden keski-ikä oli 49 vuotta ja ikäjakauma 19-vuotiaasta 91-vuotiaisiin, joista suurin osa oli iältään 35–64-vuotiaita (Mutilainen 2007, 2). Henkilön ikä vaikuttaa riskiin saada uudelleen maksuhäiriömerkintä siten, että nuorilla on suurempi riski saada maksuhäiriömerkintä, kuin eläkeikäisillä (Pulkkinen 1998, 18–19). Se liittyy harkintakyvyn puutteeseen ja ajattelemattomuuteen velanoton yhteydessä. Laissa tämä on määritelty kevytmieliseksi velkaantumiseksi (Tala, Laine & Varis 1994, 7). Velkajärjestelyyn pääsemisen esteiksi mainitaan muun muassa velallisen velkaantuminen ilmeisen kevytmielisesti tai oletus siitä, ettei velallinen noudattaisi maksuohjelmaa (57/1993).

Erola (2003, 181) on tuonut esille, miten ylivelkaantumisesta on usein käsitelty subjektiivisena ilmiönä, jolloin ylivelkaantuneisuuden liittyviä syitä on tutkittu vähemmän. Erolan mukaan ylivelkaantumiselle on kaksi syytä, jotka liittyvät olosuhdemuutoksiin tai aktiiviseen toimintaan. Nikkinen (2008, 68–69) on kirjoittanut rahapelifoorumin julkaisemattomassa haittaryhmän raportissa puheenvuoron, jossa hän tuo esille moraalisen huolen siitä, miten rahapelaamisesta aiheutuu välillisiä ja suoria haittoja. Näitä haittoja ovat muun muassa ihmissuhdeongelmat, ylivelkaantuminen sekä peliriippuvuus ja siihen liittyvät päihde- ja mielenterveysongelmat.

Gothi (2006, 55–56) on tutkinut vuosille 2000–2004 sijoittuvassa tutkimuksessaan velkaantumiseen johtavia syitä. Syyt hän jakaa kolmeen eri ryhmittymään, joita ovat yksilöön liittyvät syyt, taloudelliset ja talouspoliittiset syyt sekä yhteiskuntaan ja sen rakenteiden muutoksiin liittyvät syyt. Yksilötasolla esiintyviä syitä ovat olleet sairaus, avioero, talouden hallintaongelmat, heikko koulutus ja elämänhallintaongelmat. Taloudellisiin syihin liittyvät luotonantopolitiikka, yleinen taloudellinen tilanne ja luotonantajan aseman turvaavat lait. Yhteiskunnallisia syitä ovat olleet muun muassa muutokset kulutuskäyttäytymisessä ja sosiaaliturvan ongelmat.

Yhteiskunnallisiin päätöksiin liittyy aina vastuuta (Kaitila, Mikkonen & Rajala 1994, 152–153). Asioiden esille nostamisella vaikutetaan yhteiskunnallisiin päätöksiin ja siihen, miten velkaneuvonnan ulkopuolelle jääneitä ylivelkaantuneita voidaan auttaa. Tutkimuksissa, joissa käsitellään 1990-luvun laman aikaa, on käsitelty velkaantumiseen ja ylivelkaantumiseen johtuvia syitä. Kulutusluottoja on ollut aina, mutta ne ovat saaneet uusia ulottuvuuksia pikavippien muodossa. Velkaantuminen voi muodostua ylivelkaantumiseksi, kun henkilön elämänhallinnalliset keinot pettävät. Tämänhetkinen tilanne ei ole kuitenkaan samankaltainen kuin 1990-luvun laman aikoihin (Saari 2005, 173). Vastaavasti vuoden 2002 aikana kotitalouksien velkaantumisaste oli pienempi, mutta kotitalouksien velanhoitomenot olivat samalla tasolla kuin ennen lamaa. Lainanottajien osuus on vähentynyt lamaa edeltävältä ajalta lähtien, mutta samalla keskimääräiset lainamäärät ovat kasvaneet. Pankista otetut suuret lainat ovat tavallisesti asuntolainoja.

Pikavippi –ilmiöön saattaa sisältyä samankaltaisuutta 1990-luvun lamaa edeltävän ajan kanssa, jolloin ihmiset ottivat suuria ulkomaan lainoja tai vekseleitä. Voidaan ajatella, että pikavippejä käyttävien henkilöiden ylivelkaantuminen tulee lopulta yhteiskunnan maksettavaksi. Tämän kaltaisista ilmiöistä hyötyvät eritoten pikavippejä tarjoavat yritykset, mikä voi olla moraalisesti arveluttavaa. Ilmonen (2007) on viitannut teoksessaan kuluttamiseen liittyvään moraaliin, johon Adam Smith otti jo aikoinaan kantaa. Luksustavaroita voidaan pitää vapaaehtoisina ja ei välttämättöminä hankintoina ja siksi veronalaisina. Köyhät kuluttavat suhteessa rikkaisiin nähden enemmän välttämättömiin hyödykkeisiin. Tällöin moraalisen perustan tulisi perustua sille, ettei välttämättömyshyödykkeiden verotus rasittaisi köyhiä enemmän kuin rikkaita. (Ilmonen 2007, 380.) Esimerkiksi kansallisessa sosiaalialan kehittämisprojektin (2003) köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisessa toimintasuunnitelmassa oli listattu kohdennettuja toimenpiteitä tarvitsevia ja syrjäytymisuhan alla olevia ryhmiä, joista yhtenä oli mainittu ylivelkaantuneet (Juhila 2006, 55).

Ylivelkaantuneiden avuksi on lainsäädännön avulla turvattu kaikkiin kuntiin velkaneuvontapalvelut, johon jokaisella on mahdollisuus päästä varaamalla ajan. Palvelu on asiakkaille maksutonta. Velkajärjestelyyn pääseminen edellyttää asetettujen ehtojen täyttymistä. Sen jälkeen henkilölle voidaan laatia velkajärjestelyihin liittyvä maksuohjelma. Velkajärjestelylakia uudistettiin vuoden 1997 alusta siten, että henkilön

edellytyksiä päästä mukaan velkajärjestelyyn tiukennettiin. Velkaneuvonnan ulkopuolelle rajattiin väliaikaisesti maksukyvyttömät henkilöt. (Niemi-Kiesiläinen 1999, 18.) Tilapäinen maksukyvyyn heikkeneminen ei johda velkajärjestelyyn. Ylivelkaantuneeksi toteaminen edellyttää siis maksukyvyyn heikentymistä pidemmällä ajalla.

Aiemmin velkaantuneet saattoivat olla keskiluokkaan kuuluvia ja hyväosaisia. Nyt velkajärjestely kohdistuu taloudellisesti huono-osaisiin henkilöihin. Yleinen maksukyky on heikentynyt. Velkajärjestelyyn liittyvässä nollaohjelmassa mukana olevien vaikeasti syrjäytyneiden osalta voidaan maksukyvyyn paraneminen nähdä epätodennäköisenä. Vuosien 2002–2004 aikana autettiin kevennetyn menettelyn avulla valtion ja pankkien velkasovinto-ohjelmassa olevia ylivelkaantuneita. Kevennetystä velkasovittelusta hyötyivät varattomat ja ne joilla ei ollut maksuvaraa, kuten pitkäaikaistyöttömät, toimeentuloasiakkaat ja pientä eläkettä saavat henkilöt. Tästä huolimatta velkajärjestelyjen ulkopuolelle jää edelleen velallisia. (Muttalainen 2007, 23–24.)

Ylivelkaantumista voidaan käsitellä erilaisten näkökulmien kautta. Tässä tutkimuksessa on tarkoitus ymmärtää ylivelkaantumista ilmiönä ja siihen johtavia syitä. Ylivelkaantuneita pidetään marginaaliin kuuluvana ryhmänä, joiden auttaminen koetaan haastavaksi. On kiinnostavaa tutkia sitä, miten ylivelkaantuneita voidaan todella auttaa. Henkilön maksukyvyyn heikentymiseen tai ylivelkaantumiseen voi vaikuttaa kulutusluottojen tai pikavippien käyttäminen. Seuraavassa luvussa on perehdytty siihen, mitä luotot ovat ja mitä niiden käyttämiseen voi liittyä ja miten ne vaikuttavat elämänhallintaan heikentävästi.

3.1.1 Kulutusluotot ja pikavipit

Kulutusluottojen eli kulutusmenoihin käytettyjen luottojen saannin helppous ja niiden mainostaminen ovat osaltaan edistäneet ja mahdollistaneet menojen kasvattamisen. Kodin hankintoihin ei välttämättä säästetä ennalta, vaan hankinnat toteutetaan välittömästi lainan turvin. Myös muuttuneet elämäntilanteet voivat horjuttaa kotitalouksien tilannetta, jolloin ne edistävät ylivelkaantumiseen johtavia tekijöitä. Velkajärjestelyyn hakeutuvien merkittävimpänä syynä pidetään työttömyyttä. Velkajärjestelyyn hakeutuneilla talouksilla

oli kahdella kolmasosasta kokemusta työttömyydestä 1990-luvulta. (Toimeentuloturvakatsaus 1996, 94.) Tällöin kulutusluotoista johtuvien korkojen kustannuksien ja nettotulojen vähentymisen voitiin nähdä kohdistuvan ja siten ennustavan luottoa käyttävien henkilöiden maksuvaikeuksia (Nykänen, Kontula, Palonen & Liukkonen 1995, 39).

Ilmonen (2007, 115–125) on kirjoittanut, ettei moderni hedonistikaan voi toimia markkinoilla ilman rahaa. Moderniin hedonistisuuteen voi liittyä kuluttamista, joka tapahtuu tulojen jakautumisen mukaan tai sitten niin, että toisaalta säästetään tiettyä käyttötarkoitusta varten tai, että osa tuloista kulutetaan ennalta kulutusluottoja ja luottokortteja käyttämällä. Finanssialan keskusliitto (21.1.2009) on tuonut esille julkaisemassaan kulutusluottoselvityksessä, miten kulutusluottokanta on kasvanut vuoden 2008 aikana 8.8 % verrattuna edelliseen vuoteen. Vastaavasti pikavippien ottajia oli ollut vuoden 2008 aikana yhteensä 780 000 kappaletta, mikä oli rahassa yli 135 miljoonaa euroa. Keskimääräinen pikavippi oli ollut suuruudeltaan 190 euroa ja takaisinmaksuaika 28 päivää. Selvityksen mukaan asiakkaiden määrä oli noin 177 000. Heistä osa oli ottanut useamman kerran pikavippiä, jolloin todellinen asiakasmäärä oli pikavippien määrää pienempi.

Aikuistuvien nuorien kulutustottumuksissa voi ilmetä holtitonta kuluttamista, joka ilmenee toimeentulo-ongelmina. Kulutustottumuksiin ja Milesin mukaan kulutuskeskeiseen elämäntyyliin voi liittyä kulutusluottojen ja pikavippien käyttämistä sekä ylivelkaantumista (Kauppinen & Karvonen 2008, 77). Kulutusluottojen jatkuva käyttäminen ei välttämättä korjaa henkilön taloudellista tilannetta, vaan sen käyttäminen voi johtaa vähitellen velkakierteeseen. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että kulutusluottojen suuret korot sekä nuorten avoin suhtautuminen kulutusluottojen käyttöön ovat vaikuttaneet ihmisten velkaantumiseen. Nuoret tarvitsevat enemmän tietoa talouden hallintaan liittyvistä asioista. Tällaiseen kuluttamiseen liittyy usein kaupalliset intressit, joilla on tarve markkinoida kulutusluottoja sekä saada asiakkaat ottamaan luottoa ja sitä kautta velkaantumaan. (Erola 2003, 181–186.)

Toisaalta Wilska ja Konttinen (2006, 47) ovat tuoneet tutkimuksessaan esille nuorten kulutustottumuksia ja verranneet suomalaisten nuorten kulutustapoja amerikkalaisiin ja

japanilaisiin nuoriin nähden. Tämän tutkimuksen mukaan, viimeisen kymmenen vuoden aikana suomalaisten nuorten on havaittu olevan keskimääräistä tavallisempia ja säästäväisempiä kuluttajia, jolloin heidän kulutustasoaan voidaan pitää vaatimattomana. Vaatimattomuutta on selitetty nuorten taloudellisella tilanteella, johon vaikuttavat epävarmat työsuhteet ja lapsiperheiden sosiaaliturvan heikentyminen. Tällöin kuluttamiseen voi liittyä rationaalisuutta ja suunnitelmallisuutta.

Kulutusluottojen lisäksi erilaisissa yhteyksissä tarjotaan pikavippien ottamista. Käsitteenä pikavipit ovat lähinnä erilaisten suoramarkkinointiyritysten tai erilaisten rahoitusyritysten mainoksissa esiintynyt nimitys lyhytaikaisille pikalainoille. Pikavipeistä on saatavilla vähän tutkittua tietoa, koska se on ilmiönä tuore. Erilaiset rahoitusyhtiöt tarjoavat helppoa ja lyhytaikaista lainaa muun muassa puhelinalveluiden tai television tekstikanavan kautta. Lainojen suuruus on tavallisesti paristakymmenestä eurosta pariin tuhanteen euroon. Lainojen ottamisen tekee helpoksi se, että lainan voi saada lähettämällä kännykän välityksellä tekstiviestin yritykselle, joka myöntää lainan miltei saman tien. Tällainen lainan myöntämismenetelmä auttaa tilanteessa, jossa henkilö tarvitsee mahdollisimman pian ja pienen määrän rahaa käyttöönsä.

Pikavippien ikävä puoli on se, ettei lainanottaja välttämättä tiedosta tai ymmärrä lainakorkojen todellista suuruutta. Lyhyissä pikalainoissa korot saattavat muodostua kohtuuttoman suuriksi ja moninkertaisiksi otettuun lainaan nähden. Keskipohjanmaa –lehti kertoi 18.10.2007 ilmestyneessä artikkelissaan pikavippiyrityksistä, jotka saattoivat periä lyhyistä lainoista yli viidensadan prosentin korkoja, kun lainasta muodostuva korko oli laskettu vuoden ajalle. Tällaisia lainayrityksiä oli lehden esittämien tietojen mukaan olemassa yhteensä noin viitisenkymmentä. Myös Helsingin Sanomat kirjoitti lehtijutussaan 6.1.2008 siitä, miten ihmiset maksavat liikoja joululahjaostoksiaan pitkälle kevääseen sekä siitä, kuinka pikavipit ovat olleet monelle viimeinen oljenkorsi. Samalla pienestä lainasummasta voi joutua maksamaan satojen prosenttien suuruista vuosikorkoa.

Pikavipit voidaan määritellä lyhytaikaisiksi lainoiksi, joille ei ole asetettu korkokattoa. Pikavippejä voivat myöntää erilaiset rekisteröimättömät yritykset, jotka pyrkivät vaikuttamaan kuluttajiin erilaisten ilmoitusten ja mainonnan avulla. Niitä voi pyytää kuka tahansa. Kaartisen ja Lähteenmaa (2006, 43–46) mukaan pikavippejä ottivat heikossa

taloudellisessa tilanteessa ja epävarmassa työmarkkinoiden marginaalissa olevat kotiäidit, varusmiehet, sairaslomalaiset sekä työttömät ja yksinhuoltajat. Pikavippejä otettiin eniten juhlimiseen ja nautintoaineiden hankintaan 18–20-vuotiaiden ryhmässä, kun tutkimuskohteena olivat 18–29-vuotiaat. Kulutusluottojen käyttämistä omiin tarpeisiin, kuten juhlimiseen, saatettiin pitää jokaiselle kuuluvaksi oikeudeksi, heikosta tulotasosta huolimatta. Pikavippien ottajat pyrkivät paikkaamaan ja peittelemään köyhyyttään ja huono-osaisuuden merkkejä. Pikavippejä käytettiin myös ruokaostoihin, muihin velkoihin, kännykkälaskuihin ja liikennekuluihin.

Vastaavasti Lähteenmaan ja Strandin (2008) peliriippuvaisuutta koskevassa tutkimuksessa tuli esille se, kuinka pikavippejä käyttivät eniten rahapeliä pelaavista henkilöistä ne, jotka olivat pelien suurkuluttajia. Peliriippuvaisilla naisilla pikavippien käyttäminen oli miehiä yleisempää. Pelaajat eivät välttämättä edes tiedostaneet sitä, kuinka paljon he olivat käyttäneet varojaan rahapeleihin. Pikavippien käyttäminen liittyi myös pelitapaan, jossa peliin laitettiin henkilön tulotasoon nähden paljon rahaa. Rahapeleistä nettipokeri oli se, johon saatettiin laittaa suuriakin summia (Lähteenmaa & Strand 2008, 49–50.) Pikavippejä otettiin peliriippuvaisten kesken eniten 21–24-vuotiaiden ikäryhmässä (Lähteenmaa & Strand 2008, 36). Pikavippien ottajia ja käyttäjiä löytyi kaikista yhteiskunnan ryhmistä. Luottokorttien käyttämistä pidettiin tyypillisenä maksutapana Seuraavaksi lainattiin ystäviltä tai sukulaisilta. Näiden jälkeen saatettiin lainata perheenjäseniltä tai puolisoilta tai jopa turvautua pikavippeihin. (Lähteenmaa & Strand 2008, 49–50, 61.)

Peliriippuvuuteen ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Niille, jotka yrittävät tai haluavat lopettaa pelaamisen ei ole kyetty järjestämään talouden ylläpitämiseen liittyvää ohjausta tai neuvontaa (Lähteenmaa & Strand 2008, 49–50; Nikkinen 2008, 64–70). Nuoren joutuessa ylivelkaantuneeksi voivat syyt olla monimuotoisia ja vaikeasti määriteltäviä. Ylivelkaantumisen syinä olivat 2000-luvun alussa kodin perustamislainat, opintovelat, kulutusluotot sekä rästimaksut (Koljonen 2002, 30). Takuu-Säätiön (2007a) tekemän tilaston mukaan kulutuksen hallitsemattomuutta esiintyi eniten 30–44-vuotiailla. Samassa ikäryhmässä oli selvästi muita ikäryhmiä enemmän velkaantumisen syinä työttömyys sekä avio-, avo- tai asumusero.

Koljonen (2002) mainitsee tutkimuksiansa perusteella lukuisina ylivelkaantumiseen ja maksuhäiriöihin johtavina tekijöinä olleen työttömyyden lisäksi avio- tai avoeron, kodin perustamisen, vahingonkorvaukset, mielenterveysongelmat, pelihimon, takaukset, takuuvuokrat ja opintolainat. Lisäksi äkilliset elämäntilanteen muutokset, kuten sairastuminen, saattoivat johtaa ylivelkaantumiseen. Henkilön riski ylivelkaantua oli erityisen suuri silloin, kun kyseessä oli pienituloinen. Tällöin henkilöllä muodostui tuloihin nähden suuret menot, kun laskut kasautuivat vähitellen. Ylivelkaantumisen riskiin vaikuttivat 2000-luvun alussa myös kulutusluottojen käyttäminen, kulutusluottokierteessä oleminen ja taitamattomuus oman talouden hallinnassa sekä ylikuluttaminen. (Koljonen 2002, 28–30.)

Akordirahaston itäisten ja pohjoisten neuvottelukuntien mukaan lisääntynyt nuorten velkaantuminen ja rahansaannin helppous on huolestuttavaa. Velkaneuvonnassa on tullut esille se, kuinka mainonnassa esitetyt helpon rahan tai tarjousten houkutukset ovat aiheuttaneet hämmennystä ja pettymystä nuorissa. Houkuttelevissa tarjouksissa jää usein huomaamatta tuotteen tai palvelun todelliset kulut (Gothoni 2006, 108). Akordirahastosta apua saaneet ovat olleet myös täysin samaa mieltä siitä, ettei helppoja osamaksuja tulisi mainostaa. Erityisesti kulutusluotoista velkaantuneet henkilöt kokivat osamaksut houkutteleviksi ja itsensä alttiiksi mainoksien vaikutuksille (Gothoni 2006, 77). Erilaiset kulutukseen ja ylivelkaantumiseen liittyvät ongelmat saattavat osaltaan lisätä henkilön syrjäytymistä, kun talouden hallintaan liittyvät keinot pettävät. Kuluttaminen voidaan nähdä ristiriitaisena keinona hallita ihmisten elämää. Ylivelkaantuneiden kuluttamiseen halutaan puuttua moralisoinnin kautta, kun samalla ihmisiä kehoitetaan kuluttamaan lisää kulutusyhteiskunnan ylläpitämiseksi. Kuluttaminen voidaan myös nähdä sosiaalisten suhteiden ylläpitäjänä. Tällöin kuluttamattomuus voi syrjäyttää henkilön sosiaalisista suhteista.

3.2 Syrjäytyminen ylivelkaantuneena

Raunio (2006, 36) kirjoittaa teoksessaan syrjäytymiseen liittyvästä diskurssista sosiaalityön ilmiönä. Se voidaan nähdä kielteisenä ja itseään ruokkivana ilmiönä. Syrjäytymiseen

liittyvä keskustelu on tuonut esille myös uusia näkökulmia siitä, mikä todella on syrjäytymistä ja miten siihen voidaan vaikuttaa ennaltaehkäisevästi. Syrjäytymisen käsite on haastava ja moniulotteinen. Sen sisältämä kielteinen identiteetti aiheuttaa osaltaan sen, etteivät asiakkaat halua kokea kuuluvansa syrjäytyneiden ryhmään. Haapola (2004, 35) on myös kirjoittanut syrjäytymiseen liittyvästä moniulotteisuudesta ja siitä, miten työttömyyttä on pidetty syrjäytymisprosessin keskeisenä ulottuvuutena työmarkkinoilla tapahtuvassa marginalisoitumisessa. Tällöin työttömyys on yksinomaan riittänyt syrjäytymisen kriteeriksi ja työtöntä henkilöä on samalla luonnehdittu sosiaalisesti syrjäytyneeksi.

Syrjäytymistä pidetään prosessina. Käsitteenä se on dynaaminen ja moniulotteinen sekä lähellä marginalisaatiota ja huono-osaisuutta. Vastaavasti köyhyyttä pidetään staattisena ja yhtenä hyvinvoinnin ulottuvuuteen viittaavana käsitteenä (Heikkilä 2000, 170). Syrjäytymiseen liittyvä ylivelkaantuminen on modernin köyhyyden yksi muoto tai sen syy 1990-luvun Suomessa (Heikkilä 2000, 177). Köyhyyttä voidaan pitää taloudellisten resurssien puutteena, joka johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen. Köyhyyteen ja huono-osaisuuteen liittyvää resurssien puutetta saatetaan pitää liioiteltuna, koska kasautuneesti köyhät eivät ole huono-osaisia tai, että huono-osaiset olisivat köyhiä. Köyhyyttä voidaan käsitellä myös eri näkökulmista, jolloin siihen liittyy sosiaalisten yhteyksien tai verkoston puuttumista. (Raunio 2006, 38.)

Yksilön, ryhmien ja yhteisöjen voimavarojen huomiointi liittyy sosiaalityön kansainvälisiin eettisiin periaatteisiin, jotka velvoittavat lisäämään sosiaalityön asiakkaan voimavaroja. Tämän voimaantumisen tavoitteena on lisätä sosiaalityön asiakkaan elämänhallinnan ja yhteiskunnallisen osaamisen vahvistamista (Raunio 2006, 44–45). Voimavarojen lisäämisessä tulee huomioida asiakkaan yhteiskunnallinen tausta ja syrjäytymisen taustatekijät. Raunio tuo esille yhteiskunnan alaluokkaan kuuluvien asiakkaiden haluttomuuden mukautua siihen elämäntapaan, joka nähdään yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttävänä. Sosiaalityössä asiakkaiden kategorisoiminen alaluokkaan, on myös ongelmallinen. Asiakkaiden kategorisoiminen voi vaikuttaa siihen, miten syrjäytynyttä henkilöä pyritään voimaannuttamaan. (Raunio 2006, 45).

Voimavarakeskeinen työskentely syrjäytyneiden kanssa on menetelmänä käyttökelpoinen, kun syrjäytyminen ei ole edennyt pitkälle tai vaikeaksi. Raunio korostaa voimavarakeskeisyydessä sosiaalityöntekijän ymmärrystä huomata, millaiset asiakkaan voimavarat ovat ja miten ne ovat muodostuneet. Voimavarat voivat muodostua siitä, että asiakasta ohjataan käyttämään elämässään tarjolla olevia järjestelmiä. Raunio on viitannut voimavaroja koskevassa järjestelmän sisällössä Pincusin ja Minahanin ekologiseen systeemiteoriaan ja siihen, mitä he ovat tarkoittaneet voimavarojen järjestelemisellä. Laajalla järjestelemisellä he ovat muun muassa tarkoittaneet asiakkaan lähipiiriä, konkreettisia palveluja ja tukea, jäsenorganisaatioita, yhteiskunnallisia järjestelmiä sekä kulttuurillisia palveluja. (Raunio 2006, 48–50.)

Sosiaalityössä käytetään erilaisia metodeita. Metodikeskeisyys voidaan kuitenkin nähdä auttamisen ohuutena, kun metodeista ja lain määrittelemästä kontrollinomaisesta työstä muodostuu itsetarkoitus. Tällöin asiakkaan tosiasiallinen auttaminen jää toissijaiseksi ja heikoksi (Raunio 2006, 45). Rauhalan mukaan holistisessa ihmiskäsityksessä sosiaalityö on tilanteen eli elämäntilanteen kautta vaikuttava työmuoto. Sosiaalityön lähtökohtana on vaikeuksissa oleva ihminen, joka on etsiytynyt pyytämään apua tai hänen puolestaan toiset ihmiset ovat ilmaisseet huolensa. Sosiaalityössä nähdään taloudellisten puitteiden olevan keskeisiä ja ihmiselämälle välttämättömiä. Taloudellisten resurssien avulla voidaan huomioida ihmisten perustarpeita sekä samalla ennaltaehkäistä psyykkisiä häiriöitä ja rikollisuutta. Sosiaalityössä holistisuus tarkoittaa avunannon ja asioiden vaikuttavuuden huomioimista ajallisesti pidemmälle ja laaja-alaisesti. Rauhala esittää sosiaalityötä koskevan kritiikin ja arvostelee sosiaalityötä yksilöitä passivoivaksi pakkoauttamiseksi, jossa ihmisten tilanteita pyritään standardisoimaan. (Rauhala 2005, 137–142.)

Ihmisen olemassaolon perusmuotoja ovat Rauhalan (2005) tulkinnan mukaan tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Tajunnallisuudella tarkoitetaan psyykkis-henkistä olemassaoloa, kehollisuudella olemassaoloa orgaanisena tapahtumana ja situationaalisuudella olemassaoloa suhteessa todellisuuteen. Situaatio eli elämäntilanne on osa maailmaa, johon yksilö on yhteydessä. Elämäntilanne on aina ainutkertainen. Situaatioissa yhteisinä tekijöinä voivat olla muun muassa arvot ja normit (Rauhala 2005, 32–33.)

Juhila (2008, 73) tuo esille arvomaailman kovenemisen ja asiakkaiden syyllistämisen ja viittaa Mäntysaareen (2006, 117), joka tuo esille kaikkein huono-osaisimpien ja köyhimpien kansalaisten syrjäytymisen. Arvomaailmaan muuttaminen on hitaampaa kuin asenteisiin vaikuttaminen (Allardt 1985, 55). Syrjäytymisen yhteydessä voidaan puhua ihmisen selviytymiskyvystä. Selviytymiskyky muodostuu henkilön kyvystä käyttää erilaisia resursseja hyväkseen. Sen vahvistamiseksi ei välttämättä tarvitse järjestää erillisiä terapiaistuntoja. Sosiaalityössä voidaan asiakkaan selviytymistä vahvistaa kuuntelemalla, hänen kanssaan keskustelemalla, tarvittavaa informaatiota antamalla ja opettamalla elämänhallinnallisia taitoja. (Raunio 2006, 51–52.)

Rauhalan mukaan sosiaalityössä on tavoitteena ihmisen omakohtainen hallinta. Tällöin ihmisen tulisi tiedostaa tajunnassaan oma tilansa ja herättää sitä kautta halu muuttaa itse situaatiotansa sosiaalityön tuen avulla. Sosiaalityössä voidaan auttaa tilanteissa, joissa situaatio on kohtalonomaisessa tilassa, jota kuvaa tilanteen kovuus. Omakohtainen hallinta voi olla vaikeaa, kun kyseessä on esimerkiksi työttömyys, ammattitaidottomuus, invaliditeetti, toimeentulon vaikeutuminen, kehitysvammaisuus tai krooniset sairaudet. (Rauhala 2005, 141.)

Resursseja vahvistamalla voidaan lisätä ja kohentaa asiakkaan elämänhallinnallisia keinoja. Tällöin huomio ei kiinnity asiakkaan ongelmiin, vaan resurssien ymmärtämiseen. Resursseina voidaan pitää taloudellisia, kulttuurillisia ja sosiaalisia resursseja, joita vahvistamalla voidaan lisätä henkilön elämänhallinnallisia keinoja sekä hänen mahdollisuuksiaan selviytyä. (Raunio 2006, 54.) Ongelmakeskeisyydessä voi henkilön aktivointi jäädä vähäiseksi. Ratkaisukeskeisyydessä kartoitetaan ongelmien lisäksi vahvuuksia, jolloin voidaan toimia yhdessä asiakkaan kanssa (Juhila 2008a, 18). Asiakkaan kontekstia huomioimalla voidaan vaikuttaa hänen selviytymiseen myönteisesti.

Yhteisöllisyyden puuttuminen voidaan havaita huono-osaisuuden merkkinä, jossa henkilöltä puuttuvat lähiverkostot ja sosiaaliset verkostot. Vanhempien moniongelmaisuus, kuten päihde- ja mielenterveysongelmat voivat vaikuttaa perheen syrjäytymiseen. Toimintavalmiuksien heikentyessä vanhempien syrjäytyminen voi siirtyä lapsille, heidän normaalien kasvuolosuhteidensa ja kehityksensä ollessa uhattuina. Lapsiperheiden syrjäytymisen taustalla voi lisäksi olla työttömyyttä ja köyhyyttä (Raunio 2006, 94–96, 98–

99). Tällöin tämä voi näkyä perherakenteen kiinteyden heikkoutena mikä vaikuttaa ja näkyy sosiaalisen tuen vähäisenä määränä, taloudellisen sekä emotionaalisen tuen puutteena (Raunio 2006, 94–96). Olemisen tasoon liittyvässä toiminnan ulottuvuudessa tulee esille yhdessä oleminen ja liityntä. Tämän ulottuvuuden merkitys tulee esille arkipäiväisessä tarpeiden tyydytyksessä, jossa ihminen hakee sosiaalisia yhteyksiä, liittymistä sosiaalisiin suhteisiin tai yhteistoimintaan. Inhimillisen toiminnan tasoihin kuuluvat myös aineelliset ja toimeentulon ulottuvuudet, jotka liittyvät taloudellisiin tarpeisiin (Niemelä 2008, 225–230).

Raunio (2006, 128) on esittänyt teoksessaan syrjäytymisen yhteiskuntapoliittisiin riskitekijöihin liittyvän taulukon, jossa hän on hyödyntänyt sosiaali- ja terveysministeriön tekemän kansallisen toimintasuunnitelman. Yhtenä syrjäytymisen riskitekijänä on mainittu muun muassa taloudellinen syrjäytyminen, mikä sisältää köyhyyden ja ylivelkaantuneisuuden. Tällä voidaan tarkoittaa sitä, että huolehtimalla riittävästä toimeentuloturvasta voidaan vaikuttaa pienentävästi henkilön riskiin velkaantua.

Raunio tuo esille työmarkkinoilla käytössä olevat aktivointimenetelmät ja -ideat, joiden avulla voidaan estää ja vaikuttaa työttömän henkilön syrjäytymiseen. Aktivoinnin avulla voidaan vaikuttaa erityisesti nuoren henkilön riippuvuuteen sosiaaliturvasta. (Raunio 2006, 89). Hallitus on vastannut syrjäytymisuhkaan toimenpiteillä, joilla tuetaan ja kannustetaan muun muassa päihdeongelmaisia. Heitä ohjataan palvelujärjestelmän piiriin, jotta he raitistuisivat tai vähentäisivät alkoholinkäyttöä. Vastaavasti toimentulovaikeuksissa olevia henkilöitä opastetaan oman talouden hallintaan ja vastuulliseen taloudenpitoon. Koska pienten tulojen varassa elävien määrä on kasvanut, on heillä lisääntyvä riski syrjäytyä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 85–87.)

Ylivelkaantuneiden avuksi on velkaneuvonnan lisäksi perustettu akordirahasto, jonka tarkoituksena on edistää henkilön taloudellista tilannetta ylivelkaantuneena. Gothon (2006) kirjoittaa akordirahastotoiminnasta, mikä on jaettu taloudellista auttamista liittyviin käsitteisiin. Yhtenä käsitteenä on velkasyrjäytyminen. Tällä tarkoitetaan köyhyyskysymyksen näkemistä syrjäytymiskysymyksenä, jossa henkilö jää pois elämän eri alueilta aineellisen niukkuuden vuoksi. Velkasyrjäytyneellä tarkoitetaan henkilöä, joka on velkaantumisen vuoksi jäänyt syrjään normaalista yhteiskunnallisesta elämästä. Tähän voi liittyä

luottokelpoisuuden menettämistä ja sitä myötä erilaisten palvelujen kuten puhelinliittymän ja vuokra-asunnon saantimahdollisuuksien ulkopuolelle jäämistä. Syrjäytyminen voi esiintyä huolena ja ahdistuksena, jolloin rahan puuttuminen vaikuttaa näkyvästi henkilön käytökseen ja ulkonäköön. (Gothi 2006, 33.)

Paju ja Vehviläinen (2001, 25–26) ovat kritisoineet syrjäytymisen käsitettä ja sen eri ulottuvuuksia. Käsite on ongelmallinen silloin, kun tutkitaan ihmisen kokonaisvaltaista elämäntapaa. Heidän mukaansa tämän päivän haasteisiin vastataan parhaiten riskiyhteiskuntaa tutkimalla, minkä yhteydessä puhutaan muun muassa koulutuksen, perinteiden, palkkatyön ja sosiaalisen verkoston puuttumisen vaikutuksesta perusturvan kokemisessa. Nämä aiheet tulevat esille myös elämänhallinnan ja siihen liittyvän selviytymisen yhteydessä, mutta eivät vastaa sellaisenaan tässä tutkimuksessa tutkittavan ilmiön esille tuomisessa. Vastaavasti Juhila (2006, 61–62) on kirjoittanut elämänhallinnan käsitteeseen liittyvästä kritiikistä tuoda vaihtoehtoisena esille elämänpolitiikka -käsitteen. Elämänhallinnan käsitteeseen liittyvä kritiikki juontaa juurensa 1990-luvulla muuttuneisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, joissa epävarmuus ja ennakoimattomuus ovat vaikuttaneet käsitteen sisällölliseen eheyteen. Tästä huolimatta on syrjäytymisen ehkäisyssä sosiaalityöllä tavoitteena asiakkaiden elämänhallinnan tukeminen.

Sosiaalityön johtavassa asemassa olevat ovat arvioineet omia vaikuttamismahdollisuuksiaan syrjäytyneiden elämässä. Heidän mukaansa vaikeassa elämäntilanteessa olevien ylivelkaantuneiden auttaminen koetaan heikoksi (Raunio 2006, 146–147). Aikuissosiaalityössä voi kokonaisvaltainen kohtaaminen ja ainutlaatuisuuden huomaaminen toimia konteksteissa, joissa hyväksytään yhtäläillä riippuvuuden, huolenpidon toimivuuden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen yhteen sovitettuina asioina (Juhila 2008c, 104).

Syrjäytymistä voidaan tarkastella kolmella eri areenalla, joiden epäonnistuessa kasvaa sosiaalisen syrjäytymisen riski. Vakavaksi voidaan kuvata tilannetta, jossa yksilö ei kiinnity minnekään. Näitä areenoja ovat perhe ja lähiyhteisö, markkinat sekä julkinen valta ja kansalaisyhteiskunta. Ensiksi mainittujen areenoiden sisällöt voidaan liittää tässä tutkimuksessa henkilön selviytymiseen ja elämänhallintaan. Markkinat sisältävät työ-, asunto-, rahoitus- ja koulutusmarkkinat. Jälkimmäinen arena sisältää muun muassa

yhteisöllisyyden ja legitiimiyden, mitkä tulevat esille järjestöjä koskevassa luvussa myöhemmin. (Simpura, Moisio, Karvonen & Heikkilä 2008, 252.) Tässä tutkimuksessa ylivelkaantuminen on yhteydessä syrjäytymiseen, jolloin ne yhdessä vaikuttavat henkilön elämänhallintaan. Näistä teemoista voidaan muodostaa käsitteellinen kokonaisuus, jossa huomioidaan ja pyritään lisäämään ymmärrystä ilmiöön liittyvästä monimuotoisuudesta. Seuraavassa luvussa on käsitelty elämänhallintaa ja siihen sisältyviä ulottuvuuksia, joiden yhteydessä tuodaan esille selviytymiseen liittyviä tekijöitä.

4 ELÄMÄNHALLINTA

4.1 Elämänhallinta ja sen eri ulottuvuudet

Tässä luvussa lähestyn ylivelkaantuneisuutta elämänhallinnan käsitteen kautta, koska ne vaikuttavat läheisesti toisiinsa. Ylivelkaantuminen on ilmiönä monimuotoinen ja sen hallinta edellyttää henkilöltä erilaisia resursseja, joista mainittiin (Raunio 2006) edellisessä ylivelkaantuneen syrjäytymistä koskevassa luvussa. Resursseja vahvistamalla voidaan vaikuttaa henkilön elämänhallinnallisiin keinoihin ja mahdollisuuksiin selviytyä. Elämänhallinta on tunne siitä, että ihminen voi vaikuttaa omaan toimintaansa, itseään koskeviin tapahtumiin ja ympäristöönsä. Elämänhallintaan kuuluvat mielen, kehon ja sosiaalisten suhteiden hallinta (Vilkko-Riihelä 2003, 570). Elämänhallinta voi ilmetä elämänstrategiana, jonka avulla pyritään selviytymään vaikeiksi koetuista tilanteista ja säilyttämään itsekontrolli (Roti & Ihanus 1997, 33; Ingledew & McDonagh 1998, 195–198). Elämänhallinta on kokemuksena yksilötasolla tapahtuvaa. Siihen voivat vaikuttaa elämässä tapahtuvat muutokset, aiemmat elämäkokemukset ja epävarmuuden kokeminen (Pakarinen & Roti 1996).

Roos (1987, 64–67) on jakanut elämänhallinnan ulkoiseen ja sisäiseen hallintaan. Ulkoisella elämänhallinnalla tarkoitetaan henkilön kykyä ohjata elämänsä kulkua. Sisäisellä hallinnalla tarkoitetaan valmiuksia nähdä vaikeatkin tilanteet elämään liittyvinä ilmiöinä ja siihen sopeutumisena (Ruth 1998, 320; Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen 2002, 58–59). Elämänhallintaan liittyy aktiivista toimintaa, jolloin yksilö kokee subjektiivisen tunteen ohella psyykkistä, fyysistä, sosiaalista ja aineellista hyvinvointia. Humanistisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen on vapaa valitsemaan ja hänellä on vastuu teoistaan. Tilanteissa, joissa yksilön elämänhallinta on järkkynyt, voi ihminen tarvita ulkopuolista apua elämäntilanteensa tasapainottamiseksi. Avunantamiseen liittyy usein yksilön tarve löytää keinoja arjen ylläpitämiseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen tilanteeseen sekä arkipäivän mielekkyyden löytämiseen. Yksilön toimintakyky voidaan jakaa tilapäisesti alentuneeseen toimintakykyyn, ylivoimaiseen elämäntilanteeseen tai kriisitilanteeseen. (Ahonen 1992, 21–22.)

Elämänhallintaan liittyy henkilön kyky selviytyä. Tämä voidaan jakaa taloudelliseen, terveydelliseen ja sosiaaliseen selviytymiseen. Taloudelliseen selviytymiseen vaikuttavat velkojen määrä, toimeentulon taso sekä elämänvaihe velkaantumisen aikana. (Iivari & Heinonen 1997, 121–122; Nykänen ym. 1995, 70–71.) Selviytyminen edellyttää vastuunottamista ja kykyä nähdä ylivelkaantumiseen johtavat tekijät realistisesti ja ennakoivasti sekä lisäksi hyviä elämänhallinnallisia taitoja.

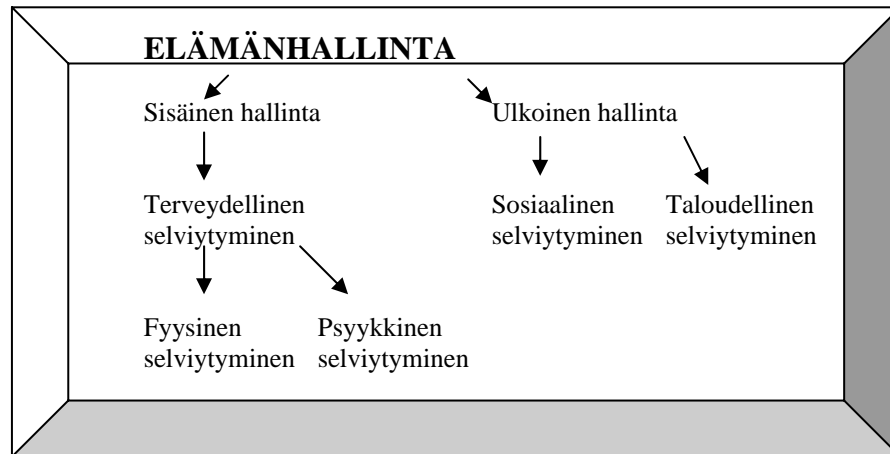
Riihinen (1996) on tuonut esille tutkimuksessaan elämänhallinnan ongelmia, jotka on jaettu kolmeen osaan. Näitä ovat liian vähäinen tarpeiden tyydytys, tarpeiden optimaalinen tyydytys ja halujen epänormaali tyydytys. Optimaalisen tyydytyksen hän liittää elämän hyvään hallintaan kuuluvaksi. Halujen epänormaalin tyydytyksen näkökulmaan Riihinen liittää väärän tietoisuuden ja seitsemän kuoleman syntiä. Hän viittaa tutkimuksessaan kiinnostavalla tavalla Lymaniin, joka on kirjoittanut seitsemänkymmentäluvun loppupuolella ilmestyneessä teoksessaan seitsemästä kuoleman synnistä. Uskonnollisen synnin näkökulman hän liittää kuuluvaksi elämänhallinnallisiin ongelmiin. Ylpeys on yksi seitsemästä kuolemansynnistä, johon on yhdistetty kuuluvaksi huomiota herättävä kuluttaminen. (Riihinen 1996, 26.) Kuolemansynnit johtavat voimakkaana vieraantumiseen, jolloin ihminen erkanee muista ihmisistä ja vaikuttaa siten hyvinvointiinsa kielteisesti. Kuolemansyntejä yhdistävänä piirteenä voidaan pitää itsekkyyttä, jolloin yksilö toimii vain omaa etuaan ajatellen (Riihinen 1996, 28). Esimerkiksi ylellisyshyödykkeiden hankkiminen voidaan ymmärtää yksilön ja kansakunnankin tasolla tuhoisiksi, kun ne tuovat esille ihmiskunnan turmelevan ahneuden ja henkisen laiskuuden (Ilmonen 2007, 268–370).

Kuluttamisen yhteydessä voidaan myös puhua halusta ja tarpeesta (Lehtonen 1998, 221). Ostaminen voidaan nähdä välttämättömänä pakkona, kuten ruuan ja vaatteiden ostamisen välttämättömyytenä, jolloin hankintojen tarpeellisuutta arvioidaan käytön kannalta. Ostamiseen voi kuitenkin liittyä poikkeavaa tarvetta, jolloin se ilmenee mielitekoina ostaa jotain. Lehtonen tuo esille sosiologien ilmaisun loppumattomasta uusien tarpeiden synnystä, jota voidaan nimittää haluksi. Tällöin kulutusikäntöihin liittyy kyltymätöntä materiaaliuutuuksien tavoittelua ja halujen rajattomuutta (Lehtonen 1998, 222). Tällainen kuluttaminen ei liity materiaalin tarpeeseen, vaan haluun. Esimerkiksi Virtanen (1994, 236) on viitannut bourdieulaiseen luokkatutkimukseen, jossa todetaan syntyneen uusi

hedonistinen kuluttaja. Tällöin käyttäytymistä kuvaa tarpeiden tilalta halu, joka perustuu luotonannolle, tuhlaamiselle ja nautinnon korostamiselle. Keskiluokkaisten kuulumista tähän ryhmään Virtanen pitää kuitenkin yksioikoisena näkemyksenä.

Vastaavasti Ilmonen (2007, 101–114) kirjoittaa modernista hedonismista, johon liittyy traditionaalista hedonismia, mässäilyä ja ylenpalttista shoppailua, josta saatetaan kokea syyllisyydentuntoa. Tätä syyllisyydentuntoa voidaan sovittaa palaamalla kurinalaiseen moderniin hedonismiin. Hän jakaa hedonismin perinteiseen ja nykyaikaiseen suuntautumistapaan sekä viittaa ihmisten kokemaan tyhjyyden tunteeseen ja totaaliseen toivottomuuteen, jota esiintyi jo 1800-luvulla narsismin yhteydessä. Mielitekojensa rajattomuuden tunteen ja tämän ongelman tunnistaminen auttaa itsekurin ja rajojen luomisessa (Lehtonen 1998, 223). Järvikoski (1996, 39) on esittänyt taulukon muodossa hallintaan liittyviä konstruktioita, joita eri tutkijat ovat tuoneet esille. Näitä ovat muun muassa henkilökohtainen hallinta, sinnikkyys, koherenssin tunne, optimismi, saatavilla oleva tuki ja selviytymisstrategiat.

Elämänhallinta on jaottelusta sisäiseen ja ulkoiseen hallintaan riippumatta kokonaisuus, jossa molemmat puolet toimivat vuorovaikutuksessa keskenään. Elämänhallinta – käsitteen operationalisointi voidaan nähdä teoreettisen ajattelun ja empiirisen tutkimuksen vuorovaikutuksena (Riihinen 1996, 29). Elämänhallintaan liittyviä tekijöitä huomioimalla voidaan päästä yhteiseen päämäärään eli sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin edistämiseen. Tällöin elämänhallinnasta muodostuu käsitteenä kokonaisuus, jonka avulla voidaan käsitellä ylivelkaantuneen henkilön selviytymiseen liittyviä tekijöitä.

KUVIO 1. Elämönhallinnan jakautuminen sisäisen ja ulkoisen hallinnan osa-alueisiin.

Elämönhallinta on jaettu tässä tutkimuksessa sisäiseen ja ulkoiseen hallintaan. Sisäiseen hallintaan kuuluu terveydellinen selviytyminen, joka sisältää fyysisen ja psyykkisen selviytymisen. Ulkoiseen hallintaan on vastaavasti liitetty kuuluvaksi sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen (kuvio 1).

Elämönhallintaan kuuluviksi piirteiksi koetaan tyytyväisyyden ja mielekkyyden, jolloin ihminen pyrkii ja on motivoitunut järjestämään elämänsä mielekkääksi (Uutela 1996, 50). Elämönhallinnan tunteeseen voidaan liittää elämän arvostaminen ja toimiminen sen ylläpitämiseksi. Toimintaa voi kuitenkin rajoittaa henkilön sairastuminen, jolloin tunne elämönhallinnasta voi muuttua. Henkilön sairastuessa voidaan hänen elämönhallintaansa tukea sosiaalisesti. Se sisältää monimuotoista apua, kuten yhteyksiä ystäviin ja kuulumista sosiaaliseen yhteisöön. Taylor on todennut, että ihmisellä on mahdollisuuksia vaikuttaa elämänsä kausaalisuuteen omalla käytöksellään. Tämä voi kuitenkin olla erilaista, kun verrataan terveiden ihmisten mahdollisuuksia sairaisiin nähden (Uutela 1996, 54–55).

Syrjäytymisen ehkäisyssä on tarkoitus ymmärtää sosiaalisten ongelmien luonnetta ja sitä, kuinka syrjäytyneen kuntouttamisessa on merkittävää vähitellen edetä asetettua tavoitetta kohti (Kettunen ym. 2002, 134–135). Seuraavissa luvuissa olen käsitellyt aiemmin esittämäni kuvion mukaan sisäiseen ja ulkoiseen elämönhallintaan liittyviä selviytymisen tekijöitä. Elämönhallinta on kokonaisuus, jonka ulottuvuuksia ymmärtämällä voidaan vaikuttaa myönteisesti yksilön kykyyn selviytyä.

4.2 Sisäinen hallinta

Sisäiseen hallintaan kuuluva terveydellinen selviytyminen sisältää sekä psyykkisen että fyysisen selviytymisen. Nykäsen ym. (1995) tutkimuksessa todettiin, että maksuvaikeuksissa olevat henkilöt olivat psyykkiseltä ja fyysiseltä terveydeltään huonokuntoisempia kuin muu väestö. Veloista selviytymättömällä katsottiin olevan keskimääräistä suurempia velkoja. Tällöin toimeentulo-ongelmat olivat suuret. Ylivelkaantuneisiin kohdistetussa tutkimuksessa on ilmennyt ihmisen hyvinvointiin liittyviä ongelmia, jotka ovat yleisiä ylivelkaantuneilla. Esimerkiksi mielenterveysongelmia on todettu ylivelkaantuneilla kolme kertaa enemmän muuhun väestöön nähden. Tämä osoittaa ylivelkaantumiseen liittyvän moniongelmaisuuuden. (Nykänen ym. 1995, 70–71.) Toisaalta mielenterveysongelma on saattanut vaikuttaa velkaantumiseen tai velkaantuminen on vaikuttanut mielenterveyteen horjuttavasti.

Selviytymisen tehokkuus näkyy kriteereissä, kuinka hyvin ihminen säilyttää psyykkisen tasapainonsa ja millainen hänen stressinsietokykynsä on. Ihmisen on todettu selviytyvän joko muokkaamalla stressiin suhtautumistaan emotionaalisesti tai turvautumalla ongelmaratkaisuun (Roti & Ihanus 1997, 31–33; Ghate 2002, 184–186). Hyvän stressinsietokyvyn omaava henkilö kykenee säilyttämään tunteen siitä, että elämä on omassa kontrollissa. Taloudellisen tilanteen vaikeuksia voidaan pitää selviytymiskykyä ja sitkeyttä vahvistavina kokemuksina. Tällainen sitkeys voi suojata stressiltä. Hyvä stressinsietokyky edellyttää kykyä itsenäiseen työskentelyyn ja elämään sekä hyvää itsetuntoa ja identiteettiä. (Nykänen ym. 1995, 22.) Gothonin (2006, 55) tekemän akordirahastoon liittyvän tutkimuksen mukaan ylivelkaantumiseen on liittynyt elämänhallinnan ongelmia.

Terveydellisiä tekijöitä ovat puutteet terveydentilassa, mikä ilmenee esimerkiksi fyysisinä sairauksina tai masennuksena. Työttömyys on riskitekijä terveydelle ja taloudellisilla vaikeuksilla on havaittu olevan yhteyttä kuolleisuuteen (Nykänen ym. 1995, 24–26). Iivari ja Heinonen (1997, 124) ovat tuoneet esille tutkimuksessaan sen, miten yli puolella tutkituista ylivelkaantuneista kotitalouksista esiintyi vakavia sairauksia. Sairaudet olivat

useimmiten psykosomaattiseen stressiin liittyviä, kuten korkea verenpaine, alkoholin liikkakäyttö tai masennus. Myös lasten sairastelemisen todettiin johtuvan huonoista ja puutteellisista asuinolosuhteista. Niemelä (2000, 352–353) kirjoittaa tutkimuksessaan perusturvattomista, jotka kokivat elämänhallintastrategiansa kielteisenä ja ongelmia kohdatessaan selvästi epätoivoisuutta. Kielteisyys vaikutti myös heidän nautintoaineiden käyttöönsä, jota oli keskimääräistä enemmän. Myös Lund (2006, 49) tuo esille toivottomuuden olevan yhteydessä alkoholinkäyttöön.

Vuoden 2006 tehtyjen tilastojen mukaan neljänneksi eniten velkaantumiseen johtavina syinä olivat sairauten tai terveyden ylläpitoon liittyvät menot. Sairauden ja terveyden ylläpitämiseen liittyviä kuluja oli eniten 45–59-vuotiaiden ryhmässä ja vähiten alle 29-vuotialla (Takuu-Säätiö 2007a). Maksuvaikeuksien pitkittyessä ihmisten todettiin kärsivän sairastumisesta ja ennenaikaisesta kuolleisuuden riskistä. Julkisten terveystalouksien saatavuutta sekä mahdollisuutta käyttää niitä voitiin pitää merkittävänä ylivelkaantuneen tilanteessa 1990-luvulla. Käyttövarojen vähäisyyden ja puutteen vuoksi saattoivat edulliset terveystaloukset jäädä kuitenkin käyttämättä. (Nykänen ym. 1995, 74–77.) Hytönen (2003) on todennut, että yhden henkilön velan takia monen läheisen ihmisen henkinen ja fyysinen terveys on voinut huonontua. Näin ollen yhden velan hoitaminen auttaa monen ihmisen selviytymistä velallisen lisäksi.

Ylivelkaantuneet kokevat velkaneuvonnasta saadun tuen tärkeäksi kohtaamiaan vääryyksiä vastaan (Iivari & Heinonen 1997, 124). Tuen saaminen on asiakkaan kuuntelemista ja konkreettista auttamista. Velkajärjestelyjen onnistuessa on ylivelkaantuneen taloudellinen tilanne selkiytynyt ja hänen yleinen tunnetilansa helpottunut. Löytynyt sovitteluratkaisu koetaan henkisesti auttavaksi, mikä korostaa ylivelkaantuneen kiitollisuuden tunnetta velkaneuvontaa kohtaan. (Iivari & Heinonen 1997, 109.) Velkajärjestely on auttanut tulevaisuuden uskon ja toivon palautumiseen sekä perhepiirissä että työelämässä. Siitä on seurannut myönteisiä vaikutuksia ja hyvää oloa (Tala, Laine, Lehtimäki & Sunila 1995, 31–35). Elämänhallintaan kuuluu sisäisen hallinnan lisäksi ulkoinen hallinta, johon on perehdytty seuraavassa luvussa.

4.3 Ulkoinen hallinta

4.3.1 Ylivelkaantuneen sosiaalinen selviytyminen

Ulkoiseen hallintaan liittyy sosiaalinen ja terveydellinen selviytyminen. Tässä luvussa on aluksi käsitelty sosiaalista selviytymistä. Sosiaaliset kriteerit saattavat olla nyky-yhteiskunnassa vaikeasti havaittavissa, kun liikkuvuus ja muuttaminen paikkakunnalta toiselle ovat lisääntyneet. Tällöin jopa naapurit saattavat jäädä vieraiksi. Tämän lisäksi sukulaiset voivat asua kaukana. Myös se, että ihminen pystyy elämään niin, ettei ole jatkuvasti tekemisissä toisten ihmisten kanssa, on mahdollista. Sosiaalinen köyhyys on Ritakallion (1994) mukaan vaikeasti määriteltävissä kriteerien muuntuvuuden vuoksi. Ihmisten tulevaisuutta voidaan arvioida ja ennakoida huono-osaisuuteen kuuluvien merkkien avulla, jotka ovat selvästi edistämässä joutumista velkaongelmiin ja köyhyyden kokemiseen (Jarva 1993, 35–36; Muttilainen 1996, 25 - 33). Suurimmat köyhyysriskit on todettu olevan muun muassa lapsettomilla ja yksinäisillä henkilöillä (Penttilä, Kangas, Nordberg & Ritakallio 2003, 93). Takuu-Säätiön (2007a) esittämässä tilastoissa ilmeni, että vuonna 2006 saapuneista takauspäätökseen liittyvistä hakemuksista melkein puolet oli yksinasuvilta henkilöiltä.

Koulutuksella ja iällä on todettu olevan yhteyttä huono-osaisuuteen ja siitä selviytymiseen. Mitä pidemmälle henkilö on koulutautunut, sitä pienempi riski hänellä on syrjäytyä. Nuorilla eli alle 30-vuotialla ja eläkeikäisillä voivat vähäiset tulot tai koulutuksesta ja työelämästä ulkopuolelle jääminen vaikuttaa syrjäytymiseen. (Haapola 2004, 80.) Sosiaaliseen kanssakäymiseen vaikuttavat sekä taloudelliset että terveydelliset tekijät. Rahan puuttuminen heikentää liikkumista paikasta toiseen, osallistumista maksullisiin harrastusmahdollisuuksiin sekä vierailuihin ystävien ja sukulaisten luona. Tällöin perheet jäävät helposti yksin ahdistuksineen. (Iivari & Heinonen 1997, 106–107.) Rahan puuttuminen liittyy köyhyyden kokemiseen. Tämä voi aiheuttaa sosiaalista häpeää, jolloin se altistaa ihmisen sosiaaliselle eristäytymiselle. Köyhyyden kokemiseen liittyy itsetunnon heikkenemistä, päivittäisiä huolia ja kyvyttömyyttä oman elämän hallintaan. Psykkiset paineet ovat läsnä päivittäin koetuissa epävarmoissa ja epämiellyttävissä oloissa. (Nykänen ym. 1995, 26; Gothoni 2006, 86–91; Lehtonen 1999, 252–254.)

Ritakallion (1994, 86–88) tutkimuksen mukaan toimeentuloasiakkaiden asumisolosuhteissa havaittiin suuria eroja. Heidän kotinsa saattoivat olla paremmin varusteltuja kuin tulo- ja kulutusmetodilla määriteltyjen köyhien kodit. Tutkimus sijoittui 1980–1990 luvuille, jolloin köyhyys väheni tasaisesti 1990-luvulle saavuttaessa. Köyhyysaste oli tuolloin alhainen muihin vertailussa olleisiin maihin nähden. Ihmisten elämäntapoihin liittyi myös kerskakulutusta.

Velkajärjestelyyn hakeutuessaan velallinen kohtaa kielteisiä tunteita. Nämä kielteiset tunteet liittyvät kiristyneisiin ihmissuhteisiin, henkisesti ääri rajoilla elämiseen sekä syyllisyyden tunteiden ja ahdistuksen kokemiseen (Tala, Laine, Lehtimäki & Sunila 1995, 34–35). Ylivelkaantuneiden kokemukseen liittyy usein ystäväpiirin pienentyminen, maksullisten harrastuksien vähentyminen ja matkustamisen vähentyminen tai loppuminen kokonaan (Iivari & Heinonen 1997, 106). Myös sosiaalinen selviytyminen takaajien kanssa on vaikeaa. Ylivelkaantumisesta avoimesti kertominen voi antaa sukulaisille mahdollisuuden tukea ja auttaa selviytymisessä. Huojentuneisuutta on muun muassa syntynyt siitä, että velallinen on saanut pitää omistusasuntonsa (Tala ym. 1995, 31–35). Omistusasunnon pitäminen auttaa elämän tasapainottamisessa sekä sopeutumisessa uuteen tilanteeseen. Granfelt (1998) on tutkinut naisten asunnottomuutta ja tuonut tutkimuksessaan esille siihen liittyvän sosiaalis-taloudellisen huono-osaisuuden. Hän kuvaa asunnottomuuden yhdeksi syrjäytymisulottuvuudeksi, jolloin esille tulevien asunnottomien naisten kokemat psykososiaaliset vaikeudet.

Autettaessa ylivelkaantuneita selviytymään kasvaa velkaneuvonnan lisäksi sosiaalisen verkostoitumisen ja erityisen monipuolisen avun tarve. Sosiaalista selviytymistä varjostaa perheiden hajoaminen ja elämän yksityistyminen. Sosiaaliset yhteydet ovat merkityksellisiä selviydyttyä vaikeasta tilanteesta. (Iivari & Heinonen 1997, 124.) Lähipiiri, johon kuuluvat oma perhe, sukulaiset ja ystävät, voi auttaa ja toimia tukiverkostona ihmisen sosiaalisessa selviytymisessä. Henkilön ulkoiseen hallintaan kuuluu sosiaalisen selviytymisen lisäksi taloudellinen selviytyminen. Näiden voidaan nähdä myös liittyvän yhteen. Seuraavassa alaluvussa on perehdytty ylivelkaantuneen taloudelliseen selviytymiseen ja siihen liittyviin tekijöihin.

4.3.2 Ylivelkaantuneen taloudellinen selviytyminen

Haapojan (2004) ja Ritakallion (1994) mukaan ylivelkaantuneen taloudellista selviytymistä vaikeuttaa taloudellisten resurssien puuttuminen. Velkajärjestelyyn sitoutuminen voi vaikuttaa siihen, että ylivelkaantunut kokee taloudellisesti köyhyyttä. Köyhyyttä voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa köyhyyttä on tarkasteltu ylivelkaantumiseen liittyvänä ilmiönä. Köyhyyden kokemiseen saattaa liittyä ylivelkaantumista, kun elämiseen liittyvät laskut kasaantuvat ja toimeentulo on vähäistä (Walker & Walker 2002, 53–56). Taloudelliseen selviytymiseen vaikuttavat velkojen määrä, toimeentulon taso sekä elämänvaihe velkaantumisen aikana (Iivari & Heinonen 1997, 121–122; Nykänen ym. 1995, 70–71).

Mahdollisuus selviytyä velkatilanteesta edellyttää järjestelyjä. Veloista selviytyminen edellyttää henkilön kykyä mitoittaa taloudenpitonsa realistiselle takaisinmaksulle (Koskinen 1995, 23–30; Muttilainen & Perheentupa 1998, 33; Varis 1996, 7). Kulutusluottojen tai muiden lyhytaikaisten lainojen ottaminen vaikeuttaa usein talouden ylläpitämistä Lehtonen (1999, 250) tuo tutkimuksessaan esille sen, miten velkajärjestelyohjelmassa mukana olleilla oli haluttomuutta käyttää luottokortteja vielä viiden vuoden selviytymisohjelman jälkeen. Tutkimukseen osallistuneet haastateltavat kokivat pelkoa siitä, että menettäisivät kontrollinsa luottokorttia käyttäessään.

Vuonna 1986 nostettiin esille kirkon diakoniatyön aloitteesta ja yhdessä kunnallisen sosiaalitoimen kanssa talousneuvontaa koskeva kysymys. Tätä käsiteltiin vuosina 1989–1990 sosiaali- ja terveysministeriössä. Kirkon diakoniatyön aktiivisuus edisti osaltaan talous- ja velkaneuvonnan tarpeesta syntyneen Takuu-Säätiön perustamista, jonka tarkoituksena on vastata kotitalouksien ylivelkaantumiseen. Velkajärjestelylaki säädettiin koskemaan yksityishenkilöä ja se tuli voimaan 8.2.1993. (Iivari & Heinonen 1997, 20.) Takuu-Säätiön perustajat ja nykyiset taustayhteisöt ovat A-klinikkasäätiö, Oulun, Tampereen ja Turun Evankelisluterilaiset seurakunnat, Kirkkohallitus, Rikosseuraamusvirasto, Suomen Diakonialaitosten liitto ry., Suomen katulähetysliitto ry., Kirkkopalvelut sekä Suomen Mielenterveysseura ry (Takuu-Säätiö 2007b).

Ylivelkaantuminen on tuonut tullessaan velkajärjestelyjä koskevan lainsäädännön. Sitä ovat laki taloudellisissa vaikeuksissa oleville velallisille myönnettävästä korkotuesta (408/1992) ja maksuvaikeuksissa myönnettävästä korkotuesta (621/1993). Viimeksi mainittu laki oli voimassa 13.12.1995 saakka. Velkajärjestelyt eivät välttämättä tavoita kuitenkaan kaikkia ylivelkaantuneita. Velkajärjestelytoiminta on koettu joskus sekä epäoikeudenmukaiseksi että kohtuuttomaksi. Esimerkiksi työttömille henkilöille on saatettu sanoa, ettei heillä ole mahdollisuuksia päästä velkajärjestelyyn. Kirkkohallitus on kritisoinut kansalaisten yhdenvertaisuuden toteutumattomuutta lain edessä, kun eri käräjäoikeudet ovat tulkinneet ylivelkaantuneen oikeuksia eri tavoin. (Hytönen 2003, 181–185.)

Kirkkohallitus on täydentänyt velkajärjestelyä akordirahastolla, jotta velkasyrjäytyneitä henkilöitä voitaisiin auttaa selviytymisessään. Oulun hiippakunnassa on perustettu kirkon diakoniarahaston ja yksityisten lahjoittajien kanssa Pohjoinen akordirahasto helpottamaan ylivelkaantuneiden tilannetta (Hytönen 2003, 181–185). Yhtenä kirkon tehtävänä onkin estää velkaantuneiden henkilöiden syrjäytyminen yhteiskunnasta ja toimia ihmisarvoisen elämän edistämiseksi.

Pohjoisen akordirahasto toimii velkojan ja velallisten yhteisenä etuna. Rahasto auttaa niitä velallisia, joiden auttamiseksi löytyy diakonisia perusteita ja joihin yhteiskunnan tukitoimet eivät ole yltäneet. Akordirahaston tavoitteena on auttaa velallista pääsemään kiinni normaalista elämästä niin, että hänen veloistaan maksetaan murto-osa. Näin velkoja hyötyy saamalla itselleen osan rahoistaan. Velkajärjestelyyn mukaan päässyt henkilö maksaa maksukykynsä mukaan velkojaan keskimäärin viiden vuoden ajan. Maksukyvyyn parantuessa velkoja maksetaan enemmän. Saadut rahalliset avustukset voivat edesauttaa velkamäärän pienentymistä ja helpottaa tilapäisissä maksuvaikeuksissa. Velkaa voidaan sovitella velan ollessa kohtuuttoman suuri velallisen taloudelliseen asemaan nähden. (Mutttilainen 2007, 23–24.) Tämä mahdollistettiin velkajärjestelylaissa niin, että 1.10.1999 jälkeen annetun takauksen perusteella voidaan sovitella kohtuuttomaksi muodostuneita velkoja (Laki 361/1999). Velkajärjestelyyn pääseminen merkitsee valmiutta osallistua ylivelkaantumiseen johtavien syiden selvittämiseen ja viidestä kymmeneen vuoteen kestävänsä maksuohjelman toteuttamiseen. Ylivelkaantuneille tehdyissä pitkäaikaisissa maksuohjelmissa, saattavat kuitenkin lasten harrastustoiminnasta tai perhejuhlien

järjestämisestä johtuvat kulut jäädä huomioimatta toimeentulomenoissa (Hytönen 2003, 182).

Asuntovelallisiin kohdistuvassa tutkimuksessa esiintyi erilaisia selviytymistapoja velkasuhteen muutosta haettaessa. Kaikki velalliset olivat järjestelleet asioitaan pankin kanssa. Jotkut olivat jättäneet maksamatta velkoja, vähentäneet kulutustottumuksia, saaneet sukulaisilta apua tai vaihtaneet asuinpaikkakuntaa (Timonen 1993, 33). Läheisavun merkitystä kansalaisille on tutkittu suomalaisten hyvinvointia koskevassa tutkimuksessa, jonka mukaan sukulaisilta saadun taloudellisen sekä keskusteluavun merkitystä on pidetty yleisesti merkittävänä (Kattainen, Muuri, Luoma & Voutilainen 2008, 226–227).

Ritakallio (1994, 88) toi esille tutkimuksessaan uusköyhyyden, jonka syynä oli henkilöiden tai perheiden tulojen putoaminen laman seurauksena. Heidän kohdallaan menot eivät olleet pudonneet samassa suhteessa tulojen kanssa. Ylivelkaantuminen saattoi kohdistua pienituloisten ohella myös hyvätuloisiin. Laman seurauksena monet menestyneet yrittäjät kokivat konkurssin, jonka seurauksena he joutuivat ylivelkaantuneen tilanteeseen. Takuu-Säätiön (2007a) tekemän tilaston avulla on nähtävissä, että takauspäätöstä hakevien henkilöiden ylivelkaantumisen syinä olivat vuoden 2006 hakemuksissa eniten kulutuksen hallitsemattomuus ja toiseksi eniten oli syynä ero parisuhteesta. Kolmanneksi syyksi oli mainittu työttömyys.

Gothonin (2006, 55) tutkimuksen mukaan velkaantumisen ilmiöön on vaikuttanut myös se, että elämisen kustannuksista johtuvien maksujen kalleuteen ei ole osattu varautua ja rahankäyttöä ei ole opittu itsenäistymisen vaiheessa. Velkaantumisen syynä olivat myös alkoholi- ja huumeongelmien myötä kertyneet velat. Lähteenmaa & Strand (2008, 52) toivat esille tutkimuksessaan rahapeliongelmaisten selviytymistä heikentäviä tekijöitä. Niitä olivat velat, ulosottokirjelmät ja –toimenpiteet sekä vuosiksi eteenpäin kasvaneet suuret velan korot. Ylivelkaantumiseen liittyvä epätoivo jäi huomaamatta peliriippuvaisuutta hoidettaessa, jolloin henkilö saattoi ajautua uudelleen pelaamaan. Myös sosiaaliturva oli ollut merkittävänä apuna velallisten suoriutuessa silloin, kun he olivat joutuneet ulosmittaustilanteisiin. Noin puolet ylivelkaantuneista oli saanut toimeentulotukea (Niemi-Kiesiläinen & Varis 1996, 42–43). Kainulainen (2006, 78–81) tuo esille kuitenkin minimitoimeentulon heikentävän vaikutuksen henkilön

elämänhallinnassa. Toimeentulotukea pidetään kaavamaisena normina, jossa velkojenlyhennyksiä ei oteta huomioon. Tämä tarkoittaa sitä, ettei pikavipeistäkään johtuvia kuluja huomioida toimeentulotukea haettaessa.

Ylivelkaantuneen elämänhallintaan voi liittyä toivottomuutta. Toivottomuuteen voidaan Lundin (2006, 103) tutkimuksen mukaan antaa toivoa arjen perushaasteiden, uskon, oman tahdon, mielekkään oppimisen, anteeksi saamisen ja uuden mahdollisuuden avulla. Muita toivon ylläpitämiseen liittyviä asioita olivat kokemus hyväksytyksi tulemisesta ja yhteisöstä, luottamus elämään, mielekäs tekeminen, työ ja asunto. Sosiaalityössä on asiakkaan elämänhallinnan vahvistaminen keskeistä. Elämänhallintaan liittyvä diskurssi voidaan liittää syrjäytymisen yhteyteen, jolloin tavoitteeksi nousevat perusvalmiuksien luominen ja edistäminen asiakkaan arjessa. Näitä tapoja ovat tukeminen, kannustaminen ja valmentaminen, jolloin pyrkimyksenä on saada asiakkaan elämästä entistä itsenäisempi, oma-aloitteisempi ja hallitumpi. Esimerkiksi yhteisöasumispalvelutoiminnassa pidetään asiakkaan elämänmuutosta yhtenä päämääränä. (Juhila 2006, 63.) Tämän jälkeen voidaan vaikuttaa myönteisesti asiakkaan elämänhallintaan ammatillisen toiminnan avulla. Seuraavassa luvussa on tarkasteltu järjestöjen ja sosiaalityön merkitystä ylivelkaantuneen elämänhallinnan tukijana.

5 JÄRJESTÖT JA SOSIAALITYÖ

5.1 Järjestöjen tehtävä ja merkitys sosiaalityön yhteistyökumppanina

Maassamme on 1800-luvun lopulta saakka toiminut erilaisia järjestöjä ja kansalaisliikkeitä, joiden syntyyn on vaikuttanut kulttuurinen, uskonnollinen ja yhteiskunnallinen murros sekä tarve puuttua sosiaalisiin epäkohtiin tai lisätä kansalaisten hyvinvointia. Järjestöt ovat toiminnallaan voineet vaikuttaa sellaisten epäkohtien korjaamiseen, joihin valtion ja kuntien resurssit eivät ole yltäneet. Kansalaisliikkeissä ja –järjestöissä on usein mukana vapaaehtoistoimijoita. Toiminnan tarkoituksena ei ole tuottaa taloudellista tuottoa, vaan toimia yhteiskuntamme myönteisenä muutosvoimana. (Möttönen & Niemelä 2005, 3–29.) Järjestöjen, yhdistyksien ja liikkeiden toimintaan voi vaikuttaa ja ohjata muun muassa uskonnollinen tai poliittinen ideologia, jonka avulla voidaan tukea henkilön elämänhallintaa.

Järjestötoiminnan keskeiseksi tehtäväksi voidaan mainita sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin lisäämisen yhteistyössä kuntien kanssa. Möttönen ja Niemelä (2005, 68) ovat kirjoituksessaan viitanneet sosiaali- ja terveysministeriön kansalaisjärjestöstrategiaan, jonka mukaan järjestötoiminnan avulla voidaan lisätä kansalaisaktiivisuutta, joka synnyttää yhteiskunnassamme sosiaalista pääomaa. Tässä strategiassa on käsitelty järjestötoiminnan merkittävyyttä taloudellisesta hyötynäkökulmasta. Sosiaalinen pääoma sisältää kansalaisten terveyden, toimintakyvyn ja sosiaalisten suhteiden vaikutuksia, joiden avulla voidaan vaikuttaa sairauksien ja sosiaalisten ongelmien vähenemiseen ja ennaltaehkäisyyn. Koska, sairaudet ja sosiaaliset ongelmat hoidetaan useimmiten verovaroin, kuormittavat ne tällöin julkisen sektorin taloutta. Myös Kuuskoski (2003, 35–36) tuo esille järjestönäkökulmasta tarkasteltuna elämänhallintaan ja sosiaaliseen pääomaan liittyvät kysymykset sekä korostaa kansalaisjärjestöjen merkitystä sosiaalisen pääoman kasvattajana.

Möttösen (2002, 120–121) mukaan sosiaalista pääomaa saatetaan mitata järjestöön kuuluvien jäsenien määrän mukaan. Tällöin unohdetaan sosiaalisen elämän merkitys myös järjestön ulkopuolella. Sosiaalisen pääoman mittaamisessa on huomioitava myös se, että

järjestöt voivat kanavoidsa sosiaalista pääomaa tuottamatta sitä lisää Sosiaalinen pääoma jakautuu Bourdieun mukaan taloudelliseen, kulttuurilliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Syrjäytyneellä ei ole mahdollisuuksia saavuttaa kaikkia pääomia (Möttönen 2002, 122). Vastaavasti Putnamin mukaan sosiaaliseen pääomaan kuuluvat yhteiskunnan jäsenet, jolloin ihmisten kuulumista kansalaisjärjestöihin voidaan pitää luontevana. Sosiaalinen pääoma sisältää helpotusta kollektiivisten ongelmaratkaisujen kautta, yhteisön toimintaa, riippuvaisuutta toisistaan, informaation kulun parantamista sekä yksilöiden terveyden ja elämänlaadun paranemista (Ruuskanen 2002, 5-9).

Möttönen ja Niemelä (2005, 69–74) tuovat esille järjestöjen tehtävän ihmisten positiivisen identiteetin rakentamisessa ja vahvistamisessa yhteisösuhteiden avulla. Mielenterveys- ja päihdeongelmaiset henkilöt ovat usein leimautuneita ja heidän identiteettiään kuvaa sisäistetty kielteisyys. Tämä asenne heijastuu heidän arkeensa, jolloin se vaikuttaa selviytymiseen. Järjestötoiminta voi olla tukemassa tällaisten henkilöiden eheytymistä erilaisten toimintamenetelmien ja identiteettityön avulla. Identiteettityö sisältää moraalitöitä, jonka avulla henkilöä autetaan kuntoutumaan niin sanotuksi normaaliksi kunnan kansalaiseksi siten, ettei hänen tarvitse kokea olevansa muita kansalaisia heikommassa asemassa.

Tultaessa 1990-luvulle järjestöjen merkittävyys muuttui ja arvostus lisääntyi. Taloudellisen laman myötä järjestöjen toiminta sosiaalipoliittisena toimijana korostui. Huomattiin, että järjestöt ja yhdistykset voivat saavuttaa ruohojuuritasolla yhteyden avuntarvitsijoihin. Viranomaisten mahdollisuudet eivät välttämättä ole samanlaiset, joten järjestöjen, yhdistysten ja kirkon merkitys auttajana on kasvanut viime vuosina. (Julkunen 2006, 119–120.) Järjestöt ja aktiivisesti toimivat kansalaiset voidaan nähdä resursseina sosiaalisen työn alueella (Juhila 2006, 124). Kansalaisjärjestöjen perustehtäviä ovat edunvalvonta, vaikuttaminen, kansalaisaktiivisuuden kanavointi ja vertaistuen järjestäminen (Lund 2006, 19).

Kuntien ja järjestöjen välillä on syntynyt uusia yhteistyömuotoja, kuten kuntien hallinnoivien säätiöiden perustamisia, joiden avulla on voitu hakea muun muassa raha-automaattiyhdistyksen rahoitusta sinne minne valtion korvamerkityt osuudet eivät yllä. Yhtenä avustuskohteena ovat olleet päihde- ja mielenterveystyön tukeminen. (Julkunen

2006, 120.) Yhteistyössä kunta voi luoda edellytykset järjestöjen toiminnalle, jota kautta edistetään paikallisten ihmisten hyvinvointia. Näin ollen mahdollistetaan järjestöjen tuottamien resurssien käyttäminen. Kyseessä ei ole kuitenkaan hyvinvointia koskevan vastuun siirtäminen kunnan taholta järjestöjen huolehdittavaksi (Möttönen 2002, 118).

Yhdistykset ja järjestöt voivat myös verkostoitua keskenään. Verkostoyhteistyöllä on merkitystä yhteishankkeissa ja yhteisissä koulutustilaisuuksissa. Toimivilla yhdistyksillä on todettu olevan sosiaalisen pääoman kasvattamiseksi monipuolista yhteistyötä ja verkostoitumista. Yhteistyö ei kuitenkaan rajoitu yhteydenpidoksi kunnan kanssa, vaan yhdistykset ja järjestöt pitävät yhteyttä myös keskenään. Myös viranhaltijatasolla otetaan yhteyttä suoraan järjestöihin. (Möttönen ja Niemelä 2005, 126.) Esimerkiksi Jyväskylän päihdepalvelusäätiö sekä Jyväskylän katulähetys tarjoavat ja järjestävät asumispalveluja päihdeongelmallisille Jyväskylän seudulla (Mäntysaari 2006, 122). Järjestöillä tai yhdistyksillä on usein tavoitteena sosiaalisen pääoman lisääminen ja tukeminen.

Järjestöt voivat vaikuttaa edistävästi palvelujen kehittämiseen sekä tuoda esille päihdeongelmaisten hoitoon ja päihdetyöhön liittyviä tekijöitä (Möttönen & Niemelä 2005, 196). Erityisesti Jyväskylän seudulla on ollut aktiivista tutkimus- ja kehittämistoimintaa, jossa yliopisto ja ammattikorkeakoulu ovat olleet yhteistyössä työelämän kanssa. Myös sosiaalialan osaamiskeskus sekä sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes voivat olla yhteistyökumppaneina kehittämistoiminnassa. Jyväskylän yliopistossa on viety eteenpäin kansalaisyhteiskuntaa ja järjestötoimintaa liittyvää tutkimuksen tekemistä. (Möttönen & Niemelä 2005, 195.)

Jyväskylän seudulla on kehitetty päihdetyötä vuodesta 2000, jolloin se oli vielä järjestymätöntä. Vuonna 2001 perustetun ja vuonna 2002 toimintansa aloittaneen päihdepalvelusäätiön avulla on kehitetty ja tehostettu päihdetyötä siten, että toimijoiden kesken on luotu hyvät yhteistyösuhteet ja löydetty yhteinen linjaus toiminnalle. Säätiö on voinut koota voimavaroja ja hakea hankerahoitusta ja saanut sitä kautta lisäresursseja, joita kunnalliset toimijat eivät voisi saada. Jyväskylän kaupungin, Jyväskylän maalaiskunnan, Laukaan ja Muuramen kuntien ja Keski-Suomen sairaanhoitopiiri ovat olleet säätiön perustamisjäseniä. Valtakunnallisista järjestöistä muun muassa Sininauhaliitto on mukana Säätiön toiminnassa. (Möttönen & Niemelä 2005, 185- 189.)

Järjestöjen tehtävänä on tuoda esille köyhyyteen liittyviä ilmenemismuotoja, joita he voivat esittää vaatimuksina julkiselle sektorille köyhyyden poistamiseksi. Järjestöjen toiminta on osa köyhyyspolitiikkaa, jossa pyritään vaikuttamaan kärsivien ihmisten auttamiseen ja yhteisvastuullisuuden merkittävyyteen (Möttönen & Niemelä 2005, 205–206). Järjestöt ja kirkko ovat paikanneet julkista palvelusektoria viimesijaisena toimeentulon ja –avun tarjoajina (Juhila 2008c, 74). Matthies (2003, 150) on tuonut kirjoituksessaan esille kolmannen sektorin, jonka toimintamallit on nostettu keskeiselle sijalle Euroopan yhteiskunnallisissa syrjäytymisen vastaisissa ohjelmissa. Toimintamalleja ovat muun muassa kansalaistoimintaan osallistuminen, yhdistystoiminta ja sosiaalinen verkostoituminen. Kolmatta sektoria voidaan pitää toimijana julkisen sektorin ja yksityisen ihmisen välissä Tällöin kolmas sektori voi hyödyntää resurssejaan asiakkaiden hyväksi viranomaistahoja objektiivisemmin (Kainulainen 2006, 85). Se, miten ja millaisia menetelmiä ja tapoja voidaan hyödyntää asiakkaiden auttamisessa ja tukemisessa on tuotu esille seuraavassa luvussa.

5.2 Asiakkaiden auttaminen ja tukeminen

Sosiaalinen verkosto muotoutuu yksilön itsensä tärkeiksi kokemien ihmisten suhdejärjestelmästä, jossa työskennellään vastavuoroisesti. Sosiaalista verkostoa ei ole ilman ihmissuhteita. Yksilön sosiaalinen identiteetti muodostuu sen hetkisistä ihmissuhteista. Sosiaalisen verkoston avulla voidaan kuvata yksilön ihmissuhteiden kokonaisuutta. Erilaisilla ihmissuhteilla on eri merkitys. Ihmissuhteiden ominaisuuksista koostuu sosiaalinen verkosto, joissa yksilö on avunantaja. (Seikkula 1996, 16–18.) Työntekijän ja asiakkaan kohtaamistilanteissa työntekijät ovat useimmiten tukijan ja kontrolloijan roolissa, kun vastaavasti asiakkaan identiteettiä kuvaa uhrius tai toimijuus (Juhila 2006, 254).

Työntekijän kohdatessa asiakkaan on kyseessä vuorovaikutustilanne (Juhila 2006, 201). Sosiaalisten taitojen ohella käytetään vuorovaikutustaito -termiä, joka on taitona pinnallisempi kuin sosiaaliset taidot. Sosiaaliset taidot sekä rohkaisevat että lisäävät

kiinnostusta ja syvyyttä ihmissuhteisiin (Isokorpi 2004, 28–29). Dialogisessa asiakastyön yhteydessä käytetään kuitenkin vuorovaikutuksen käsitettä Vuorovaikutukseen perustuvassa suhteessa voidaan vuorovaikutuksen eri tasoja kuvata tilanteessa olemisella, sosiaalisella vaikuttamisella, pelillä, yhteistyöllä ja yhteistoiminnalla (Mönkkönen 2007, 109).

Sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa dialogi sisältää tiedollisen keskustelun lisäksi tunteita. Dialogissa ovat läsnä arvostamisen, kunnioittamisen, rakkauden ja välittämisen tunteet. Siihen sisältyvät yksilöllisyyden kunnioittaminen, ihmisarvoinen kohtelu ja vapautus järjestelmän vallasta, mikä lisää osaltaan uskoa paremmasta maailmasta. Tällainen ihmisyyttä ja kohtaamista sisältävä ajattelu ei sisällä kuluttamista ja itsekkyyttä välittävää kulttuuria. (Vuorikoski & Kiilakoski 2005, 330–331.) Tunteiden hallinta liittyy moraaliseen toimintaan (Talib 2002, 57). Pysyvien ihmissuhteiden ja arvojen puuttuessa asioiden merkitykset muuttuvat epäinhimillisiksi.

Juhila (2006, 253–254) on kirjoittanut teoksessaan vuorovaikutukseen vaikuttavista diskursseista ja jaotellut vuorovaikutuksessa rakentuvan suhteen viiteen eri näkökulmaan. Muun muassa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteeseen hän on liittänyt kuuluvaksi vuorovaikutuksessa neuvoteltavat identiteetit. Tällä hän tarkoittaa sitä, että kohtaamisen yhteydessä osapuolet työstävät itselleen ja toisille identiteettejä. Sosiaalityöntekijän rakentaessa asiakkaan ongelman työstäjän identiteettiä voidaan nähdä asiakkaan identiteetissä oleva ongelma.

Identiteettityö ja moraalinen muutos, jossa ihminen löytää itsensä ei ole itseisarvo sinänsä. Identiteettityö saattaisi tällöin lisätä ihmisen itsekkyyttä. Identiteettityötä voidaan pitää identiteettipääomana, jota tarkastellaan arvojen ja normien valossa. Identiteettityö on hyvän elämän etsintää ja luonteen kasvatusta, jolloin se on myös moraalitöitä. Nykyään moraalikysymyksiin liittyviä aiheita saatetaan pyrkiä välttämään. Oikean ja väärän erot ovat vaikeutuneet ja osaltaan hämärtyneet. Tämä voi aiheuttaa yksilölle ristiriitaisia tilanteita, johon on vaikea saada yhteisöstä tukea. Eheä minuus ja identiteetti muodostuvat kuitenkin siitä, että yksilö kykenee olemaan yhtä edustamiensa arvojen kanssa. (Niemelä 2002, 79–87.) Myös sosiaalityössä on merkittävää, että työntekijä toimii edustamiensa ammatillisten arvojen mukaisesti.

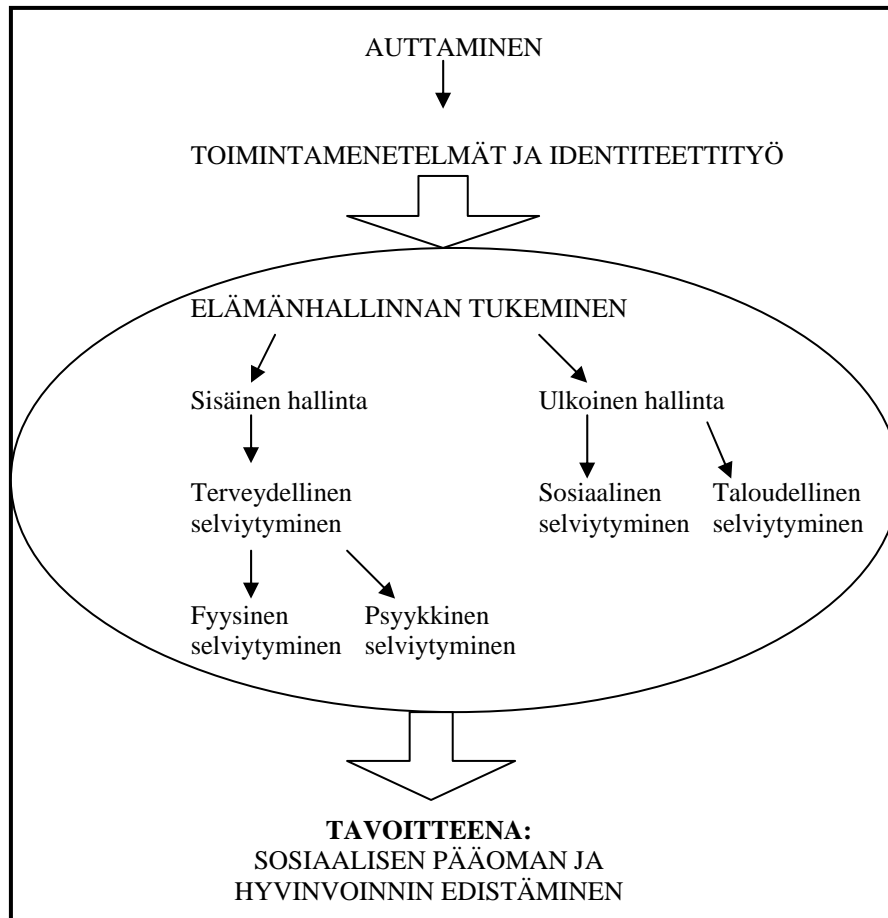
Mönkkönen (2007, 162–167) on korostanut vuorovaikutuksessa tapahtuvan ajan käyttämisen merkitystä. Vuorovaikutuksessa eivät tehokkuus ja tuloksellisuus ole ensisijaista. Tehokkuuden ja tuloksellisuuden sisällyttäminen ihmissuhdetyöhön voi olla ristiriitaista ja sitä voidaan pitää työntekijän kannalta uuvuttavana. Tällöin sen vaikutus voi välittyä asiakkaalle tunteena siitä, ettei hänen asiaansa kyetä hoitamaan.

Mielenterveys- ja päihdeongelmat altistavat syrjäytymiselle ja syrjäytyminen vastaavasti päihde- ja mielenterveysongelmille. Näistä ongelmista kärsivän asiakkaan kohtaamisessa voidaan huomata ympäristön suhtautumisella olevan merkitystä. Ympäristöstä saatu palaute vaikuttaa yksilön toimintakykyyn. Palaute rakentaa osaltaan henkilön identiteettiä ja roolia toimijana. Päihde- ja mielenterveysongelmaisella asiakkaalla ei ole välttämättä realistista kuvaa mahdollisuuksistaan, jolloin itseensä kohdistuvan arvioinnin tekeminen on vaikeaa. (Kettunen ym. 2002, 121–122.) Päihde- ja mielenterveystyön tekeminen on hyvin haastavaa, kun halutaan vaikuttaa asiakkaiden elämäntilanteeseen edistävästi.

Juhila (2006, 63) tuo esille teoksessaan asiakkaan elämänhallinnan vahvistamisen olevan keskeistä sosiaalityössä. Elämänhallintaan liittyvä diskurssi voidaan liittää syrjäytymisen yhteyteen, jolloin tavoitteeksi nousevat perusvalmiuksien luominen ja edistäminen asiakkaan arjessa. Näitä tapoja ovat tukeminen, kannustaminen ja valmentaminen, jolloin pyrkimyksenä on saada asiakkaan elämästä entistä itsenäisempi, oma-aloitteisempi ja hallitumpi. Syrjäytymisen ehkäisyssä on tarkoitus ymmärtää sosiaalisten ongelmien luonnetta ja sitä, kuinka syrjäytyneen kuntouttamisessa on merkittävää edetä vähitellen asetettua tavoitetta kohti (Kettunen ym. 2002, 134–135). Sosiaalialalla luottamussuhteen syntyminen asiakkaaseen on auttamistyössä ensisijaista (Isokorpi 2004).

Sininauhaliiton toimintaa koskevassa teoksessa on tuotu esille toivottomien auttamiseen liittyvät tekijöitä, joita ovat muun muassa voivottelun lopettaminen, toiminnan aloittaminen, todellisten tavoitteiden asettaminen, ennaltaehkäisyyn panostaminen sekä välittämisen ja kohtaamisen lisääminen. Ammatillisuuteen liittyviä huomioita olivat lisäksi palvelujen suunnitelmallisuus ja hoitomenetelmien kehittäminen ammatillisuutta ja vertaistukea yhdistämällä (Lund 2006, 162). Myös elämänhallintaa koskevissa luvuissa tuotiin esille toivon merkitys selviytymisessä.

Tässä tutkimuksessa on käsitelty pikavipeistä ylivelkaantuneen auttamista järjestötyössä. Auttaminen nähdään ensisijaisena tehtävänä, jota ohjaavat toimintamenetelmät ja identiteettityö (kuvio 2). Näiden tavoitteena on sosiaalinen pääoma ja hyvinvoinnin edistäminen. Tämän saavuttamiseksi tarvitaan ymmärrystä siitä, mistä asioista elämäntuominnan tukeminen muodostuu. Tutkimuksessa on perehdytty elämäntuomintaan ylivelkaantuneena.

KUVIO 2. Tutkittavasta aihepiiristä tehty kuvaus elämäntuominnan huomioimisesta kokonaisuutena auttamisjärjestelmässä, jossa järjestön tavoitteena on sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin edistäminen.

Ylivelkaantuneen elämäntuomintaa voivat tukea yhteiskunnan eri toimijat, kuten sosiaalityö, verkaneuvonta ja erilaiset järjestöt ja yhdistykset. Tässä tutkimuksessa tutkimuskohteena ovat Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöissä työskentelevien käsitykset. Työntekijät auttavat ylivelkaantuneen elämäntuomintaa, jossa tavoitteina ovat sosiaalisen pääoman ja

hyvinvoinnin edistäminen. Seuraavassa alaluvussa on käsitelty Sininauhaliiton toimintaa ja yhteistyömahdollisuuksia.

5.3 Sininauhaliitossa tehtävä päihde- ja mielenterveystyö

Sininauhaliiton toiminta alkoi Yhdysvalloissa jo 1800-luvulla, josta se levisi Suomeen 1880-luvulla. Sininauhaliitto on valtakunnallinen keskusliitto, jolla on myös kansainvälinen ulottuvuus. Sininauhaliiton keskusliitto toimii itsenäisten jäsenjärjestöjensä kautta. (Lund 2006, 164.) Tutkimuksessa on perehdytty Sininauhaliiton jäsenjärjestöihin kuuluvien päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen sekä Omille jaloille -jalkautuvan vertaistalousneuvonnan hankkeessa toimivien yhteistyöjärjestöjen ja matalan kynnyksen talousohjauksen kautta ylivelkaantumiseen ja pikavippeihin liittyvään ilmiöön. Sininauhaliiton toiminta-ajatuksena on kristillinen rakkaus ja ihmiskäsitys ja toimintaa ohjaavina arvoina ovat diakonisuus, jäsenyhteistyötyytyväisyys, avoimuus, vastuullisuus ja vaikuttavuus (kuvio 3).

1. Diakonisuus

Diakonisuus on luomisesta ja evankeliumin toivosta nousevan, ihmisen ainutkertaisen arvon puolustamista, herkkyyttä häden tunnistamiseen ja rohkeaa toimintaa sen lieventämiseksi.

2. Jäsenyhteistyötyytyväisyys

Jäsenyhteistyötyytyväisyys tarkoittaa, että toiminta on laadukasta ja kristillisten päihdehuollon toimijoiden erityisluonteen ja keskinäisen erilaisuuden huomioivaa.

3. Avoimuus

Avoimuus pitää sisällään sen, että kaikki tehdyt ratkaisut ja toimet perusteluineen ovat yhteisessä tiedossa.

4. Vastuullisuus

Vastuullisuus on sitä, että kaikessa toiminnassa pyritään arvioimaan sen moraalista oikeutusta yhteistä hyvää silmälläpitäen.

5. Vaikuttavuus

Vaikuttavuus merkitsee sitä, että toiminta kohdennetaan oikein, oikeilla välineillä, kustannushyötytehokkaasti ja kriittisesti toimintaa arvioiden.

Sininauhaliitto on sitoutunut [sosiaali- ja terveystyöjärjestöjen](#) rahankeräysten ja muun varainhankinnan eettisiin periaatteisiin.”

KUVIO 3. Sininauhaliiton toimintaa ohjaavat arvot (Sininauhaliitto 2009).

Sininauhaliitto on solminut vuonna 2004 kumppanuussopimuksen sosiaali- ja terveysministeriön kanssa ja sillä on yhteistyökumppaneina useita suomalaisia ja ulkomaalaisia toimijoita. Sininauhaliiton toimintaan sisältyy muun muassa ehkäisevää päihdetyötä, hoitokoteja, koulutuspalveluja, kuntouttava työtoimintaa, perhetyön ja lastensuojelun tukemista, päivä- ja työtoimintaa, ryhmätoimintaa, tuettua asumista ja vankilatyötä. (Sininauhaliitto 2009b.)

Takuu-säätiö hallinnoi ja koordinoi Omille jaloille -jalkautuvan vertaistalousneuvonnan hankkeessa, joka on jaettu osahankkeisiin. Hanke toteutetaan vuosien 2006–2009 aikana. Eri osahankkeissa on useita toimijoita, joista Sininauhaliitto ja Kriminaalihuollon tukisäätiö toimivat ainoina yhdessä. Sininauhaliitto toimii osahankkeessa jäsenjärjestöjensä kautta ja Kriminaalihuollon tukisäätiö valtakunnallisesti. Osahankkeen tarkoituksena on muun muassa kehittää vapaaehtoiseen toimintaan perustuvan vertaistalousneuvonnan toimintamallia.

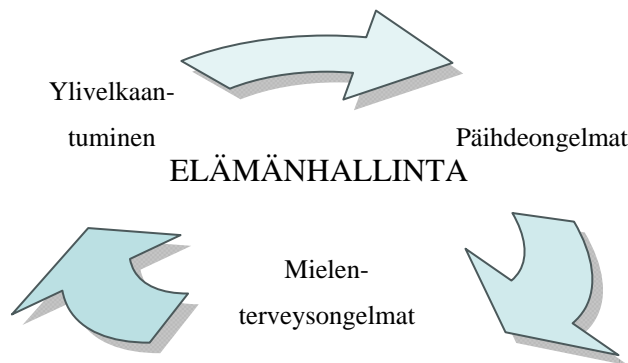
Sininauhaliitolla on yhteistyökumppanina osahankkeessa talous- ja velkaneuvontaviranomaiset, sosiaalitoimi, kunnalliset viranomaiset, ulosottotoimistot, kirkot ja seurakunnat. Hankkeen päämääränä on auttaa niitä henkilöitä, jotka ovat talousvaikeuksissa ja menettäneet voimavaransa ja toivonsa. Tarkoituksena on muun muassa lisätä tietoisuutta talouden hallintaan liittyvistä kysymyksistä ja kehittää työtapoja ja -malleja, joiden avulla voidaan auttaa syrjäytyneitä tai syrjäytymässä olevia ylivelkaantuneita. Hankkeessa toimii myös A-Kiltaliitto. Tutkimuksessa on haastateltu lisäksi matalan kynnyksen talousohjauksessa työskenteleviä, jotka toimivat Hämeenlinnan Sininauha ry:n yhteydessä. (Sininauhaliitto 2009a.)

Tutkimuksen alussa on perehdytty ylivelkaantuneisuuteen ja siihen miten se vaikuttaa henkilön elämänhallintaan. Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöissä työskentelevillä on mahdollisuus auttaa näitä ylivelkaantuneita henkilöitä, joiden elämänhallinta on heikkoa. Heillä on myös kokemusta ja näkemystä siitä, miten ylivelkaantuneita ja pikavippejä käyttäviä asiakkaista voidaan tukea. Näissä järjestöissä, joissa tehdään Omille jaloille -jalkautuvaa vertaistalousneuvontaa sekä matalan kynnyksen talousohjausta, kohdataan ylivelkaantumisen ilmiöön liittyvää todellisuutta koko laajuudessaan.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

6.1 Tutkimuskysymykset

Ylivelkaantuminen voidaan nähdä henkilön elämäntilanteeseen liittyvänä ilmiönä, johon vaikuttavat myös päihde- ja mielenterveysongelmat. Nämä voidaan nähdä toisiinsa liittyvinä ja vaikuttavina asioina, kun ylivelkaantuminen nähdään edistävän tai vaikuttavan päihde- ja mielenterveysongelmiin (kuviot 4).

KUVIO 4. Ylivelkaantumisen ja päihde- ja mielenterveysongelmien liittyminen toisiinsa henkilön elämäntilanteessa.

Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää tutkimukseen valittujen järjestöjen työntekijöiden kokemuksia auttamismahdollisuuksista ja käsityksiä asiakkaidensa ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvästä ilmiöstä. Tutkimustehtävään on tarkoitus vastata seuraavien tutkimuskysymysten avulla.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten järjestöjen työntekijät auttavat ylivelkaantuneita asiakkaitaan?
2. Millaisia käsityksiä järjestöjen työntekijöillä on asiakkaidensa ylivelkaantumiseen liittyvistä ongelmista?

6.2 Tutkimusmenetelmät

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen ja sen filosofisena taustana on fenomenologinen tutkimustraditio, jossa tutkimuksen kohteena ja tutkijana on ihminen (Varto 1992, 26–27). Fenomenologiseen perinteeseen kuuluvat kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet (Tuomi & Sarajärvi 2002, 34–35). Siinä pyritään tutkittava ilmiö nostamaan näkyväksi ja tiedetyksi. Tavoitteena on käsitteellistää tutkittavan ilmiön eli kokemuksen merkitys. Tutkimustulokset muodostuvat tutkijan järjestäessä ja eritellessä aineistoja tehdessään tulkintoja. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 34–35.) Tässä tutkimuksessa tutkitaan työntekijöiden käsityksiä eli työn kautta saatuja kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä ei siis järjestöjen tai työntekijöiden työtä itsessään.

Tämän tutkimuksen tutkimusmenetelmäksi on valittu teemahaastattelu, koska sen avulla voidaan löytää tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävän mukaisesti merkityksellisiä vastauksia. Tutkimuksessa aineisto on jäsennetty tutkimushenkilöiden kuvausten ja tutkijan näitä koskevien tulkintojen mukaisesti. Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen (Hirsjärvi & Hurme 2004, 152). Tutkimusmenetelmä on hyödyllinen, kun etsitään uutta tietoa ihmisen kokemuksista, käyttäytymisestä, ajatuksista ja käsityksistä sekä niiden merkityksistä (Metsämuuronen 2003, 163; Tuomi & Sarajärvi 2002, 27, 34–35; Robson 2002, 272–273). Tähän tutkimukseen valitussa menetelmässä käsitellään kokemuksen syntyneen vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa.

Hirsjärvi ja Hurme (1995) viittaavat Rauhalaan, jonka mukaan teemahaastattelu – menetelmän tehtävänä on palvella ilmiön tutkimista. Teemahaastattelua käyttämällä voidaan huomioida ihminen toimivana ja ajattelevana olentona. Menetelmässä on mahdollista saavuttaa haastateltavien henkilöiden luonteva ja vapaa kielellinen vuorovaikutus tutkimusta tekevän haastattelijan kanssa. Menetelmän valinnassa on huomioitava asetetut tutkimusongelmat ja siihen sopivat menetelmät ongelmien ratkaisemiseksi. Tutkimusmenetelmän käyttäminen ei ole itsessään tarkoitus vaan menetelmän hyödynnettävyys tutkimustyössä (Hirsjärvi & Hurme 1995, 7-8, 12–13).

Teemahaastattelussa käsiteltävät teema-alueet ovat ennalta tiedossa, jolloin jo suunnitteluvaiheessa on keskeistä suunnitella teema-alueita. Nämä teema-alueet

operationaalistetaan haastattelutilanteessa kysymysten muotoon (Hirsjärvi & Hurme 1995, 39–41). Kysymysten tarkka muoto ja järjestys kuitenkin puuttuvat (Hirsjärvi & Hurme 1995, 35–36; Eskola & Suoranta 1998, 87). Teemojen avulla on tarkoitus saada vastauksia ilmiötä koskeviin kysymyksiin (Hirsjärvi & Hurme 1995, 41–42; Tuomi & Sarajärvi 2002, 77). Tässä tutkimuksessa on muodostettu teemat tutkittavasta aiheesta saadun taustateorian avulla. Valitsemaani tutkimusaihetta on tutkittu vähän. Aiemmissä tutkimuksissa, joissa on käsitelty ylivelkaantumista, on aihetta tarkasteltu lähinnä talouden näkökulmasta.

6.3 Aineiston keruu

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tavallista aineiston harkinnanvarainen poiminta. Siinä keskitytään siihen, miten tutkittava ilmiö saadaan parhaiten esille. Tässä tutkimuksessa on teoreettisen tausta-aineiston tueksi kerätty haastatteluaineistoa. Sininauhaliitto on päihdetyötä tekevä kattojärjestö, jonka sisällä toimii useita jäsenjärjestöjä eri paikkakunnilla. Sen toiminnalla on myös kansainvälinen ulottuvuus ja sillä on eri yhteistyökumppaneita hankkeissa ja projekteissa. Tutkimuksessa on kerätty aineistoa Sininauhaliiton jäsenjärjestöistä ja sen yhteistyökumppaneilta sekä matalan kynnyksen talousohjauksesta, joilla on laaja kokemus ylivelkaantuneista. Olen haastatellut tutkimustani varten viittä miespuolista ja viittä naispuolista henkilöä, jotka työskentelevät päihde- ja mielenterveystyöntekijänä, kriminaalihuollon työntekijänä vertaistalousneuvonnassa, matalan kynnyksen talousohjauksessa tai vertaistalousneuvontaan liittyvissä hankkeissa.

Haastateltavat henkilöt ovat toimineet työssään puolesta vuodesta viiteentoista vuoteen. Heidän koulutustaustansa vaihtelivat kaupallisesta tutkinnosta päihdetyöntekijän tutkintoon, oppisopimuskoulutukseen ja yliopistotutkintoon. Lisäksi osalla heistä oli muun alan koulutusta sekä kokemusta useilta eri aloilta. Kolme haastateltavaa oli työskennellyt usean vuoden ajan Jyväskylän alueella, neljä haastateltavaa oli Tampereelta ja kolme Hämeenlinnasta. He kaikki työskentelivät ylivelkaantuneiden kanssa päihde-, mielenterveys-, kriisi- tai kriminaalityön kautta. Haastatteluissa tuli ilmi, että kuudella heistä oli henkilökohtaisia kokemuksia ylivelkaantumisesta. Kaksi heistä oli järjestänyt itse

asiansa ja viisi oli parhaillaan mukana velkajärjestelyohjelmassa. Heidän velkaantumistaustansa syinä olivat muun muassa pienituloisuus tai aikaisemmat päihde- ja rikostaustat, joista he olivat selviytyneet.

Tutkimuksen tekemiseen liittyvästä yhteistyöstä sovin syksyllä 2007 Sininauhaliiton toiminnanjohtajan kanssa puhelimitse, jonka jälkeen lähetin hänelle tutkimuksen tarkoitukseen ja tekemiseen liittyvää sähköpostia. Tämän jälkeen olen käynyt keskustelemassa tutkimukseen liittyvistä mahdollisuuksista Helsingissä Sininauhatalolla Sininauhaliiton tutkimuspäällikön ja projektityöntekijän kanssa. Keväällä 2008 sain haastateltavat henkilöt Sininauhaliitossa työskentelevän projektityöntekijän avulla, joka työskenteli Omille jaloille –jalkautuvan vertaistalousneuvonnan hankkeessa. Hän järjesti minulle yhteyshenkilön Jyväskylän seudulta, jonka avulla sain muut haastateltavat. Tein haastattelut Jyväskylän seudulla toukokuussa 2008. Tutkimusta varten järjestettiin lisähaastateltavia helmikuussa 2009, jolloin kävin tekemässä haastatteluja Tampereella ja Hämeenlinnassa.

Tutkimusaineisto kerättiin nauhoittamalla jokainen haastattelu digitaaliselle tallentimelle, minkä jälkeen aineisto litteroitiin teema-alueittain. Haastattelut kestivät yhteensä noin kymmenen tuntia. Haastattelut tuottivat tietoa siitä millaisissa olosuhteissa ylivelkaantuneet elävät ja mitkä olivat heidän selviytymiskeinonsa työntekijöiden käsitysten mukaan. Ylivelkaantuneille päihde- ja mielenterveysongelmallisille oli asumispalvelujen yhteyteen rakennettu työtoimintapaikkoja, jotka sijaitsivat taajama-alueella tai sen ulkopuolella. Vastaavasti päiväkeskustoiminnat ja liittojen toimistot sijaitsivat keskeisellä paikalla paikkakunnan keskustassa kuten myös jotkut kokoontumistilat. Keskustassa sijaitseviin kokoontumistiloihin oli jokaisen halukkaan helppo tulla myös huomaamatta.

6.4 Aineiston analyysimenetelmä

Laadullisen tutkimuksen aineiston tarkoituksena on kuvata tutkittavaa ilmiötä, jolloin sisällönanalyysiä käyttämällä pyritään saamaan aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon.

Tavoitteena on olla kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. Tällöin sisällönanalyysi voidaan tehdä teorialähtöisesti eli deduktiivisesti, jolloin aineiston analyysin luokittelu perustuu aikaisemmin hankittuun teoriaan. Analyysirunko muodostetaan teorialähtöisessä sisällönanalyysissä ja se voi olla väljä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110–116.) Tutkimusaineistosta laadittujen synteisien avulla saadaan koottua yhteen sekä pääseikat että vastaukset asetettuihin tutkimustehtäviin. Pelkkä analysointi ei anna vastauksia tutkimusongelmiin vaan tulosten laajempi pohdiskelu (Hirsjärvi & Hurme 2004, 214–215). Tutkimuksessa on käytetty haastattelumenetelmänä teemahaastattelua. Kun haastateltavien määrän on pieni, on tutkijan työmäärä analysointivaiheessa ja paneutumisessa haastatteluun vastaavasti suuri (Hirsjärvi ja Hurme 1995, 38).

Tässä tutkimuksessa on empiirinen aineisto liitetty abstrahoimalla teoreettisiin käsitteisiin ja aineistoa kuvaaviin teemoihin. Synteisin avulla on koottu yhteen pääseikat ja vastaukset asetettuihin tutkimustehtäviin, joita on pohdittu laajemmalti. Pääteemoina olivat haastatteluiden teemat, jotka sisälsivät tutkimustehtävät. Pääteemoja olivat päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen työntekijöiden tulkinnat ylivelkaantuneiden asiakkaidensa tukemisesta ja päihde- ja mielenterveysongelman vaikutuksesta ylivelkaantuneen elämänhallintaan (liite 1).

Fenomenologisessa traditiossa on sosiaalinen toiminta sidoksissa merkityksiin. Tällöin sosiaaliset toimijat voivat konstruoida itse sosiaalista todellisuutta, johon liittyy aktiivisuutta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 35). Arkipäivän sosiaalisen elämän itsestäänselvyksiä problematisoimalla voidaan paljastaa todellisia olettamuksia tai sääntöjä. Tässä tutkimuksessa on tuotu kuvauksina esille työntekijöiden käsityksistä käytännöstä, jossa he itse työskentelevät.

6.5 Tutkimuksen luotettavuus

Teemahaastattelun koko tutkimusprosessia koskevaa luotettavuutta voidaan tarkastella luotettavuuskriteerien validiuden ja reliaabeliuden avulla. Reliaabeliutta voidaan tarkastella tulosten toistettavuutta tarkastelemalla. Tarkoituksena on saada tuloksia saman

haastattelijan toistaessa haastattelun samoissa olosuhteissa. Käsitevalidiudella voidaan tarkastella tutkittavan ilmiön tavoiteltuja keskeisiä piirteitä sekä teoriasta nostettujen keskeisien käsitteiden huomioimista. Tutkimuksen sisällönvalidiutta voidaan tarkastella tehdyn teemaluettelon ja teema-alueita koskevien alustavien kysymysten onnistumisen kautta. Kysymysten tarkoituksena on tavoittaa haluttuja merkityksiä. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 128–129.) Ennalta laadittujen teema-alueiden ja siitä nousevien kysymysten avulla saatiin onnistuneesti vastauksia käsiteltävästä aihealueesta. Haastatteluissa saatiin laajoja vastauksia, jotka tuottivat uutta tietoa käsiteltävästä aihepiiristä. Tutkimuksella pyritään aina mahdollisimman korkeaan luotettavuuteen. Luotettavuuden ilmaisun voi olla tutkijan omiin kokemuksiin perustuva käsitys tulosten ja todellisuuden vastaavuudesta (Hirsjärvi ym. 2004, 128–130). Tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella monella tapaa (Tuomi ym. 2002, 133–138). Tutkimusta tehdessä tuleekin pohtia eri työvaiheissa asioiden vaikuttamista luotettavuuteen.

Aineistomenetelmien luotettavuutta voidaan tarkastella validiteetin ja reliabiliteetin avulla (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133). Avoin haastattelu sopii silloin, kun henkilöt muistelevat vaikeita ja menneisyyttä koskevia asioita tai huonosti tiedostettavia seikkoja (Metsämuuronen 2003, 189). Tässä tutkimuksessa on käytetty teemoittelua aineiston käsittelyssä. Haastattelu pohjautui valmiiksi tehdyille teemahaastattelurungolle, jonka käyttäminen antoi mahdollisuuden tehdä avoimen haastattelun. Teemoittelua voidaan käyttää käytännöllisen ongelman ratkaisemisessa. Teemoittelussa on keskeistä teorian ja empirian vuorovaikutus. Näin saadaan vastauksia esitettyihin kysymyksiin. (Eskola & Suoranta 1999, 175–180.) Olen käyttänyt teemoja avuksi tässä tutkimuksessa teoreettisen ja empiirisen aineiston järjestämisessä ja abstrahoimisessa, jolloin olen voinut tutkimusaineistosta laadittujen synteisien avulla koota yhteen sekä pääseikat että vastaukset annettuihin tutkimustehtäviin. Validius eli pätevyys on aineiston tuottamista totuudenmukaisesti ja selkeästi (Hirsjärvi & Hurme 2004, 216–217). Puutteellinen validiteetti merkitsee sitä, että tutkijan empiiriset havainnot kohdistuvat muualle kuin, mitä on ollut aikomus tutkia (Uusitalo 1991, 86). Tässä tutkimuksessa saatiin tutkimusaineisto siten, kuin oli suunniteltu tutkittavaksi.

Kvalitatiivisen aineiston keruun yhteydessä käytetään saturaation eli kylläntymisen käsitettä. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkija kerää aineistoa niin kauan kunnes haastattelut

eivät tuota enää tutkimusongelman kannalta uutta tietoa (Hirsjärvi & Hurme 2004, 169). Tässä tutkimuksessa haastattelut toivat vastauksia tutkimustehtäviin kattavasti ilmiöstä, jota tutkittiin. Haastatteluiden tarkoituksena on täydentää muodostettua teoriataustaa.

Tutkimuksen reliabiliteetti tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta, johon ei sisälly sattumanvaraisuuksia (Uusitalo 1991, 84). Kysely- ja haastattelututkimuksessa vastaaja voi kuitenkin muistaa asioita väärin tai tulkita kysymyksen väärin (Uusitalo 1991, 84). Teemahaastattelussa voitiin tarkistaa esitetyn asian ymmärtämistä ja selventää kysymyksiä, jolloin voitiin vaikuttaa tutkimustuloksien toistettavuuteen. Tutkijan noudattaessa yksiselitteisiä tulkinta- ja luokittelusääntöjä on ymmärrettävä reliabiliteetti vaatimus analyysin toistettavuudesta (Uusitalo 1991, 84). Kvalitatiivisissa tutkimuksissa käytetään reliabiliteetin tilalla luotettavuutta. Luotettavuutta voidaan tarkastella arvioimalla vastaavuutta, siirrettävyyttä, luotettavuutta, uskottavuutta ja vahvistettavuutta (Soininen 1995, 125; Tuomi & Sarajärvi 2002, 136–137).

Tutkimuksen vastaavuuden tekee yleensä mahdolliseksi monipuolinen aineistonkeruu. Hyvä vastaavuus on tutkijan osoittamien omien rekonstruktoiden vastaavuus tutkittavien alkuperäiseen konstruktion (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1994, 101). Haastateltavat ilmaisivat ajatuksensa avoimesti ja toistuvasti. Haastattelun kuluessa ei havaittu ristiriitaa verbaalisen ja nonverbaalisen viestinnän välillä. Suoritetun litteroinnin avulla voitiin haastatteluja tarkistaa useaan kertaan. Haastateltavat tulkitsivat asiakkaidensa tilannetta omien käsityksiensä kautta, jota on peilattu teoreettiseen taustaan.

Tutkimustulosten siirrettävyyteen liittyy tutkimuksen eri vaiheiden, käsitteiden, tekniikan ja teorialaueen tarkka raportointi. Tällöin voidaan tutkimustulosten siirrettävyyttä tehdä toiseen kontekstiin (Syrjälä ym. 1994, 101–103). Tutkimuksen etuna oli se, että haastattelijoita oli vain yksi. Kysymysten merkitys, teemat sekä tilanteet olivat tällöin samat eri haastattelutilanteissa. Myös aineiston aukikirjoittamisessa ja aineiston käsittelemisessä yhden haastattelijan määrä poisti erilaiset aineiston tulkinnat ja niistä johtuvien virheiden mahdollisuuden. Siirtämistarkkuutta lisäsi tallennettujen haastatteluiden uudelleen kuunteleminen aukikirjoittamisen jälkeen ja litteroinnin oikeellisuuden tarkistaminen. Tähän liittyi myös aineiston kuvaus ja sen tarkkuus.

Tutkimuksen uskottavuutta voidaan mitata totuusarvon, soveltavuuden, pysyvyyden ja neutraaliuden avulla (Soininen 1995, 123–124). Luotettavuuden kriteerinä uskottavuus on tutkijan tekemä käsitteellisyden ja tutkittavien käsitysten tulkinnan tarkistamista (Eskola ym. 1999, 212–213). Tutkimuksen mittauksessa neutraalius kuvaa tulosten uskottavuutta siten, että tulokset ovat vastaajista, tilanteista ja konteksteista johtuvia (Soininen 1995, 123). Tulokset on litteroitu ja kuunneltu digitaaliselta nauhoituslaitteelta useaan eri kertaan. Tällöin voitiin tarkistaa käsitellyn aineiston totuudellisuus ja se, että tulokset nousivat saadusta aineistosta ja vastasivat samalla tutkimuksen totuusarvoa, sovelluttavuutta ja pysyvyyttä.

Tutkimuksen vahvistettavuus on tehtyjen tulkintojen toisiltaan saama tuki, kun tarkastellaan toisia tutkimuksia, joissa on tutkittu samaa ilmiötä (Eskola ym. 1999, 212–213). Tässä tutkimuksessa tehdyt ratkaisut ja päättely on esitetty niin, että lukija pystyy tarkastelemaan tutkijan päättelyä ja arvioimaan sitä.

6.6 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimusaiheen valinta on eettinen ratkaisu. Tutkija on vastuussa tutkimustyön aloittamisen syistä, tiedon käytöstä ja sen seurauksista. Tutkimusaiheen valinnassa tulee huomioida tutkimuksen yhteiskunnallinen merkittävyys (Hirsjärvi ym. 2004, 25–28). Eettinen vastuu tutkimuksessa korostuu tutkittaessa ihmisen henkilökohtaisia kokemuksia ja kun tutkijan ja tutkittavan välillä käytetään menetelmiä, jotka edellyttävät intensiivistä vuoropuhelua. Haastateltavien henkilöllisyys ei saa paljastua tutkimuksesta. Haastateltavan tiedoista raportoitessa käytetään muutettuja nimiä Yksityiskohtaiset tiedot, joilla haastateltavat voitaisiin tunnistaa, jätetään pois. (Eskola ym. 1999, 56–57; Bulmer 2001, 51; Janhonen & Nikkonen 2001, 256–267.)

Luvan saaminen sekä asianmukaisilta viranomaisilta että tutkittavilta itseltään liittyy tutkimuksen eettisyyden toteutumiseen (Eskola ym. 1999, 52; Bulmer 2001, 49–50). Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa pyydettiin puhelimitse ja sähköpostitse yhteistyöpyyntö Sininauhaliiton toiminnanjohtajalta. Sininauhaliitosta järjestettiin yhteyshenkilö, joka oli

yhteydessä jäsenjärjestöihin ja pyysi vapaaehtoisia henkilöitä haastateltavaksi. Haastattelun aluksi korostettiin haastattelun luottamuksellisuutta ja vapaaehtoisuutta. Haastattelun alussa kerrottiin haastateltavalle myös tutkimuksen tarkoituksesta ja haastattelun teemoista.

Tutkimusaineiston keruuseen liittyvä aineiston nauhoittaminen digitaaliselle nauhoituslaitteelle ei tuottanut ongelmia. Haastateltavat eivät kieltäneet tai kokeneet nauhoitustilannetta vaikeaksi. Tallentimelle ei puhuttu haastateltavien nimiä, vaan heistä käytettiin haastattelutilanteen järjestysnumeroa. Tutkimukseen liittyvää haastattelua tehtäessä noudatettiin haastateltavia kunnioittavia eettisiä periaatteita ja siksi haastattelutiedostot tuhotaan työn valmistuttua.

Tutkimuksen eettisyyden yhteydessä voidaan pohtia sitä, miten ylivelkaantumista tutkittaessa ei ole haastateltu ylivelkaantuneita asiakkaita. Syy siihen, miksi haastateltavat henkilöt ovat Sininauhaliiton jäsenjärjestöihin kuuluvien päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen sekä Omille jaloille -jalkautuvan vertaistalousneuvonnan projektissa toimivien yhteistyöjärjestöjen työntekijöitä tai matalan kynnyksen talousohjauksen työntekijöitä on se, että halusin tuoda heidän käsityksensä kautta näkyväksi ylivelkaantumiseen liittyvää problematiikkaa. Se, kuinka heidän käsityksensä vastaavat ylivelkaantuneiden todellisuutta, voidaan tuoda esille toisen tutkimuksen kautta. Tällöin voidaan varmistaa, kuinka monimuotoisesta ilmiöstä voi olla kyse. Myös se, kuinka hyvin ja realistisesti ylivelkaantunut voi nähdä elämäntilanteensa esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmaisena asettivat omat ennakkokäsityksensä tutkijana.

7 TYÖNTEKIJÄT YLIVELKAANTUNEIDEN ASIAKKAIDENSA AUTTAJINA JA TUKENA

7.1 Asiakkaiden taustat

7.1.1 Päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen ja kriminaalihuollon asiakkaat

Tutkimukseen on haastateltu työntekijöitä, jotka kohtasivat työssään päihdeongelmaisia, mielenterveysongelmaisia tai kriminaalitaustaisia asiakkaita. Päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen ja kriminaalihuollon työntekijät toimivat työnsä lisäksi projekteissa tai he työskentelivät yksinomaan projektissa, joiden kautta he tapasivat asiakkaitaan. Nuorimmat asiakkaat olivat iältään 18–25-vuotiaita. Joissakin järjestöissä ikäjakauma oli painottunut keskiarvioltaan 30–50-vuotiaisiin. Yhdessä järjestössä nuorin asiakas oli ollut 15-vuotias. Yleisesti ottaen järjestöissä kuitenkin kohdattiin vähän nuoria tai naisia. Tyypillisenä asiakkaana pidettiin yksinäistä, päihdeongelmaista ja keski-ikäistä miestä.

Päihde- ja mielenterveystyön asiakaskuntaa voitiin pitää laajana. Päihdeongelmaisilla asiakkailla saattoi olla lisäksi huume- tai psykiatrisia riippuvuuksia. Joillakin heistä oli kaksoisdiagnoosi, jolloin kyseessä oli päihdeongelman lisäksi psyykinen sairaus. Riippuvuusongelmien lisäksi asiakkailla oli ilmennyt ylivelkaantumista. Kriminaalitaustaisuuteen liittyi usein myös päihde- ja mielenterveysongelmia. Kriminaalihuollon asiakkaista ne, jotka olivat jo selviytyneet päihdeongelmasta, saattoivat kärsiä mielenterveyteen tai ylivelkaantumiseen liittyvistä ongelmista. Jotkut työntekijät kertoivat, että harvat heidän asiakkaistaan olivat perheellisiä. Kuitenkin useilla heistä saattoi olla takanaan yhdestä kahteen avioliittoa. Kriminaalitaustaisten asiakkaiden avioliittojen nähtiin kestävän harvoin, vaikka heillä saattoi olla yritystä perustaa perhettä.

ei juurikaan ole joillakin yksi tai kaksi taustalla eräs oli tuossa kolme kuukautta naimisissa ja erosi... avioliitot eivät kestä.. 105 % eroaa eli tarkoittaa, että kaikki eroaa.. sellaista ei ole yhtään asiakasta jolla perhe odottaisi kotona.. (H1)

..vähemmän ehjiä perheitä... yritystä perustaa.. ei kykyä huolehtia.. nuorena alotettu päihteiden käyttö (H6)

Parissa haastattelussa työntekijät toivat esille sen, miten heidän asiakkaillaan oli ilmennyt päihdeongelman lisäksi peliriippuvuutta, jota he olivat halunneet peitellä ja salata. Lisäksi asiakkailla oli tarpeita saada rahaa pelaamiseensa, jolloin he olivat pitäneet lainaamista keinona toteuttaa pelaamistaan. Se, että asiakkaat häpesivät pelaamisen ohella myös velkaantumistaan, oli tullut esille sen yhteydessä kun velkojen tunnustaminen koettiin hankalaksi. Joissakin tapauksissa työntekijöiden oli ollut vaikea saada selville asiakkaiden velkaantumisen suuruutta ja sitä, kuinka he olivat käyttäneet varojaan pelaamiseen tai päihteiden käyttöön. Asiakkaiden päihdeongelmaa pidettiin seurauksena siitä, etteivät he halunneet kohdata velanottoon liittyviä henkisiä paineita.

Eräs joka tuossa kuoli päihteisiin jonka velikin oli päihdeongelmainen ja vapautuu juuri.. oli velkaantunut syvästi pelasi kenoa ja lottoa ja saadakseen paljon rahaa... peliriippuvuus samalla vei hänet peliriippuvuuteen.. sanoisin että aika paljon on peliriippuvaisia...yllättävän paljon.. (H1)

Muutamalla työntekijällä oli kokemusta asiakkaidensa rahapelaamisesta. Työntekijöiden liikkeessa asiakkaiden kanssa oli tämä tullut esille siinä, miten heillä oli ollut pyrkimystä päästä paikkaan jossa voisi pelata. Toisaalta asiakkaat kokivat häpeää, että työntekijä oli nähnyt hänet marketin edustalla pelaamassa. Kuitenkin nämä vähävaraiset päihde- tai mielenterveysongelmaiset asiakkaat hakeutuivat usein työntekijän seurassa pelaamaan ja toisaalta halusivat peitellä tai salata pelaamistaan.

Velanottoa ja päihteillä omatuntoa pehmitetään (H4)

Asiakkaat olivat useimmiten pienituloisia, työttömiä, pitkäaikaistyöttömiä, työllistämistuella tai toimeentulotuen varassa eläviä, joilla oli elämänhallitsemattomuutta sekä kyvyttömyyttä taloudenhoidossa. Nuorten perheiden kohdalla saattoi olla niin, että toinen puolisoista kävi töissä, jolloin toinen oli kotona. Talouden hoitoa vaikeuttivat päihteiden käyttö ja mielenterveysongelmat. Työntekijöiden kuvausten mukaan ylivelkaantuneet asiakkaat olivat useimmiten ihmisinä herkkiä, hukassa olevia, ahdistuneita, uupuneita tai masentuneita. Sen lisäksi heillä saattoi olla heikko pettymysten sietokyky, mikä tuli usein esille elämänhaasteiden kohtaamisessa. Asiakkaiden välinpitämätöntä asennetta pidettiin suojakeinona arjen vaikeuksien kohtaamisessa.

7.1.2 Matalan kynnyksen talousohjauksen asiakkaat

Matalan kynnyksen talousohjaukseen tulevien henkilöiden taustat vaihtelivat. Heidän asiakkaistaan 47 prosentilla oli päihdetausta, 21 prosentilla mielenterveysongelmia, 37 prosentilla rikostausta ja 21 prosentilla yrittäjätausta. Heidän asiakaskuntansa muodostui paikkakunnan ja lähiseutujen kunnista tulevista asiakkaista, jotka olivat saaneet maksusitoumuksen kunnan sosiaalityöltä. Osa asiakkaista otettiin vastaan ilman maksusitoumusta ja ne, jotka asuivat lähellä sijaitsevassa päihdeongelmalliselle järjestetyssä päihteettömässä asumistukitalossa. Useimmat matalan kynnyksen talousohjauksen tai sinne pyrkivistä asiakkaista olivat saaneet kuulla toiminnasta puskaradion kautta eli eri ihmisten kertoman pohjalta.

Matalan kynnyksen talousohjauksen asiakkaita oli kertynyt vuodesta 2004 lähtien yhteensä 597 vuoden 2008 marraskuuhun saakka. Yhteydenottoja heille oli tullut tuona aikana yli kaksi tuhatta eri puolelta Suomea. Vuonna 2008 uusia asiakkaita oli 109, joista miesten osuus oli 66 prosenttia. Asiakkaista 46 prosenttia oli yksinasuvia, 18 prosenttia eli avo- tai avioliitossa, 17 prosenttia asiakkaista olivat eronneet ja yksinhuoltajien osuus oli 7 prosenttia.

Joillakin asiakkailla ylivelkaantuminen oli ollut kevytkenkäistä. Tällöin laskuja oli jätetty maksamatta hyvistä tuloista huolimatta. Asiakkaiden ylivelkaantumiseen oli myös

vaikuttanut huume- ja päihdetausta, mielenterveysongelmat ja kertyneet velkojen korot, jotka olivat vaikuttaneet talouden hallintaan heikentävästi. Matalan kynnyksen talousohjaukseen tulivat ne, joilla ei ole mahdollisuuksia päästä kunnallisesti järjestettävään eli viralliseen talous- ja velkaneuvonnan tarjoamaan velkajärjestelyohjelmaan. Heidän asiakkainaan oli myös niitä, jotka olivat tehneet 1990-luvun laman aikana konkurssin tai ylivelkaantuneet muutoin tuona aikana.

7.2 Asiakkaiden kanssa tehtävä yhteistyö ja yhteistyöverkostot asiakkaan tukena

Järjestöissä tehtiin yhteistyötä sosiaalityön lisäksi eri yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa. Asiakkaille pyrittiin järjestämään kuntouttavaa työtoimintaa ja luomaan tukiverkostoja. Työntekijät kuvasivat asiakkaiden taloudellista tilannetta epävakaaksi, koska useilla oli hallitsematonta rahankäyttöä. Asiakkaan selviytymiseksi annettiin tukea elämänhallinnallisiin taitoihin, kuten talouden ylläpitämiseen, eri palveluihin ohjaamiseen ja yhteistyöverkostojen käyttämiseen. Osa järjestöjen toiminnoista perustui vertaistukityöhön, jolloin asiakasta kannustettiin elämänhallinnan kautta talouden ylläpitoon. Vertaistuen avulla asiakas saattoi saada talousneuvontaa ja -ohjausta siitä järjestöstä, jossa hän oli asiakkaana.

mä oon ite velkajärjestelyssä nytte, se on niinku et ton päihteidenkäytön seurauksena on tullu hirveen paljon kaikennäköistä erilaista velkaa, sitä on kertynyt sen verran että voi siihen velkajärjestelyyn hakeutua.. pääsin siihen (H7)

Monet asiakkaista olivat löytäneet päihde- ja mielenterveystyöjärjestöjen päivätoiminnan sosiaalityön tai puskaradion kautta. Työntekijöiden käsitysten mukaan järjestöjen edustamat arvot saattoivat houkutella tai jättivät houkuttelematta, jolloin se vaikutti henkilön osallistumiseen toiminnassa. Eräässä päihde- ja mielenterveystyöjärjestössä järjestettävässä päivätoiminnassa ei aina tunnettu asiakkaita nimeltä. Tämä nähtiin madaltavan osallistumisen kynnyksiä, kun ihminen sai tulla ja mennä vapaaehtoisesti.

Siirretään itsenäiseen elämiseen, päihdeettömiin koteihin.. siirtymä sinne tai hoitolaitoksen, josta jatko-ohjataan.. sieltä eteenpäin (H1)

...katkolle valmistan (H2)

Päihde- ja mielenterveystyössä kohdattiin myös ihmisiä, jotka olivat kriminaalihuollon kautta siirtymisvaiheeseen ohjattuja. Työntekijän tehtävänä oli tehdä yhteistyötä asiakkaiden kanssa. Jyväskylän seudulla kotiutui noin sata vankia vuodessa, joiden kanssa tehtiin yhteistyötä. Myös Pirkanmaalla ja Hämeenlinnassa tehtiin yhteistyötä vankien kanssa ja heille käytiin kertomassa ja esittelemässä taloudenhallintaan liittyviä asioita sekä erilaisista mahdollisuuksista selviytyä veloistaan. Kriminaalihuolto tarjosi vankilasta vapautuville mahdollisuuden osallistua vertaistuenomaiseen toimintaan, jonka yhteyteen oli järjestetty velkaneuvontapiste. Työntekijät olivat saaneet erillisen koulutuksen, jotta he kykenisivät neuvomaan asiakkaita velkoihin liittyvissä asioissa.

..olen palveluohjauksia tehnyt aika paljon.. tukihenkilökoulutusta, vertaistalousneuvonta –koulutusta ne kaikki on tullu raittiina raittiilla ajalla.. vertaistukityötä oon tehny pääsääntöisesti.. meille on annettu perusvalmiudet ohjata porukkaa sinne avun piiriin – se on periaatteessa meidän tehtävä elikkä me kerrotaan noista Takuu-Säätiön lainoista, vähän velkasaneerauksesta, sosiaalisesta luotosta mahdollisesti jos on työpaikat, diakonialta saattaa.. ja että ensimmäinen yhteydenotto on tonne kaupungin velkaneuvojaan (H6)

siirtymävaiheen työtä, kun kaveri vapautuu vankilasta niin tässä on kaksi kuukautta aikaa.. me siirretään muihin palveluihin.. siihen on toimintamalli miten otetaan vastaan.. (H1)

samanlaisia tapauksia kuin ittelläkin vankilasta vapautuvia päihdeongelmaisia kaikki.. et se päihdeidenkäyttö liittyy niin vahvasti ylivelkaantumiseen (H7)

Joillakin järjestöillä oli käytössään toimintamalli, jonka mukaisesti he yhteistyöverkosta hyödyntämällä siirsivät asiakkaitaan hoito-ohjaukseen tai auttoivat kriminaalitaustaisten kotiuttamisessa. Pidettävien verkostopalavereiden tarkoituksena oli tukea asiakkaan elämännhallinnallisia keinoja ja yhteiskuntaan sopeutumista Mukana yhteistyössä olivat muun muassa säätiön projektityöntekijä, sosiaalityöntekijä ja lääkäri. Niissä järjestöissä, jotka olivat mukana vertaistalousneuvonnan projektissa, antoivat talousneuvontaa tai työskentelivät matalan kynnyksen talousohjauksessa pidettiin asiakkaan sitoutumista päihteettömyyteen ja velkasovitteluun tai –järjestelyyn merkittävänä.

Mulle siirtyi just aika paljon vankitapauksia.. (H9)

Tapaan ja verkostopalavereita muodostetaan kun tulee sellanen kaveri joka on asuntoa vailla tai tavataan säätiön projektityöntekijän kanssa tai kutsutaan verkostopalaveriin...yleensä mukana sosiaalityöntekijä ja lääkäri (H3)

Työntekijöillä oli asiakastilanteissa tavoitteena asiakkaan kuntouttaminen sekä itsetunnon ja toimintakyvyn tukeminen muun muassa työtoiminnan kautta. Järjestöjen työntekijät kokivat työnsä asiakkaan kannalta merkittäväksi. Järjestöjen tekemä työ myös tunnustettiin merkittäväksi. Kuitenkin rahoitusta ja lisäresursseja pyydetessä työntekijät olivat kokeneet, etteivät kunnat olleet valmiita antamaan lisäresursseja toimintaan.

...järjestöjen eloonjäämiskamppailua, vaikka järjestöjä usein kiitetään, mutta resursseja vaikea saada kunnilta.. (H2)

Kaupunki myöntää, että tehdään tosi tärkeitä työtä ja sana kiirii, mutta rahoittajia ei tahdo löytyä ja yks iso ongelma on mun mielestä et kun ne soittelee edelleen ympäri Suomee, meillä ei oo paikkaa mihin me neuvotaan.. On koulutus suunnitelmat ja -ohjelmat et kun sais rahoituksen siihen, et sais kouluttaa näitä sininauhoja tai jotain.. sieltä ihmisiä, että rupeis tekeen samalla lailla kuin mekin ja tulis sellanen verkosto.. meidän on ollu pakko rajata tähän ympäristöön.. (H10)

Erityisesti matalan kynnyksen talousohjaukseen olisi tulijoita enemmän kuin mitä he pystyisivät vastaanottamaan. Matalan kynnyksen talousohjauksen työ oli kokopäiväistä työtä. Heidän asiakaskuntansa muodostui niistä, joilla ei ollut mahdollisuutta päästä kunnalliseen velkajärjestelyyn. Työn tuloksellisuus ja vaikutus oli huomattu lähikunnan työvoimatoimistossa, jossa matalan kynnyksen talousohjauksella nähtiin olevan myönteistä vaikutusta asiakkaiden työllistymiseen.

meitähän ei tarvis olla jos kaikki pääsis tonne talous- ja velkaneuvontaan ...Tän tyyppinen työ ei voi olla projektiluontoista, kun meilläkin on pisimmät asiakkaat ollu 7 vuotta ja et kun ollaan saatu sieltä ja on töissä.. (H8)

...ja lähinnä se työ oli ulosottolistojen purkamista tämmöiseksi meidän käyttämälle velkalistalle mistä sitten helposti pystyy esittää velkojille ja kaikille nää kokonaisvelat, että mikä on tilanne... Käytettiin sovitteluehdotuksien pohjana.. tätä työtä mä tein puolisen vuotta.. (H9)

..ja kokopäivätyötähän tää on ei tätä kyllä oikeesti vapaaehtoistyövoimin voi tehdä.. tää vie niin voimat ja tää vie ajan.. tää on täyttä työtä.. (H10)

Asiakkaiden kohtaamisessa pidettiin hyviä verkostoja tärkeinä ja vahvuutena. Eräs haastateltavista toi esille roolinsa asiakkaan tukihenkilönä. Sen tarkoituksena oli tukea, muttei tehdä asioita ihmisten puolesta. Yhteistyökumppaneiden käyttämistä asiakkaiden auttamisessa pidettiin yleisesti merkittävänä, jotta saataisiin hoidettua asioita eteenpäin.

sosiaalityöntekijän kautta sitte tulee kontakti.. jos on vapautunut vankilasta saatan viedä lounaalle.. kontaktien luomista (H1)

Me päihdeongelmaisia.. määrätietoisesti luukutetaan (H2)

Päihdepalvelusäätiö.. kontekstikoti.. kuiville pyrkivien.. asumiseen liittyvä (H3)

Mahdottomia tapauksia ei ole... halu selviytyä..(H5)

..neuvomalla....yhdessä ratkaisu.. otetaan selvää asioista (H6)

Työntekijöistä pari kertoi luukuttavansa asiakkaitaan tarkoituksenmukaisesti. Osa kertoi ohjaavansa palveluihin ja lähtevänsä myös tarvittaessa asiakkaan mukaan. Näitä keinoja pidettiin merkityksellisenä asiakkaiden aktivoimiseksi ja heidän ohjaamisessa käyttämään selviytymiseensä tarvittavia palveluja. Lisäksi päihde- ja mielenterveysongelmallisille järjestettiin asumispalveluja. Yhteistyökumppaneiden avulla pyrittiin vaikuttamaan asiakkaan tilanteeseen edistävästi, kun kyseessä olivat taloudelliset ongelmat, vuokratästit ja niiden kasautuminen sekä eläkkeeseen tai työttömyyteen liittyvät tekijät. Osa asiakkaista oli menettänyt myös työkykynsä, jolloin kuntouttavaa työtoimintaa oli toteutettu yhteistyössä useiden toimijoiden kanssa.

..päihdeongelmatausta ja mielenterveysongelmatausta niin ihmisillä ei oo voimavaroja mennä, et näistäkin on moni yrittäny ja ne on menny, mutta kun ne on joutunu luukulta luukulle ..papereita ja kaikkea...(H8)

Matalan kynnyksen talousohjauksessa asiakkaiden kohtaamisessa pidettiin merkittävä asiakkaan kuulemista, jossa voitiin nähdä ja arvioida asiakkaan tilanne ja mahdollisuudet selviytyä. Tämän jälkeen voitiin aloittaa taloudellisen tilanteen selvittäminen asiakkaan myöntämän valtakirjan avulla. Heidän mukaansa ylivelkaantuneilla ei ole voimavaroja hakeutua talous- ja velkaneuvontaan, jolloin asiakkaita ei voida luukuttaa. Matalan kynnyksen talousohjauksen työntekijöiden tavoitteena oli madaltaa kynnystä ja auttaa asiakkaitaan järjestämällä aikaa heidän kohtaamiselle ja antamalla myös aikaa voimaantumiseen ei-virastomaisessa ympäristössä. Asiakassuhteen alussa pidettiin merkittävänä sitä, ettei velkaantumisen syitä ja siihen liittyviä taustoja kysellä liikaa. Näin alkua pyrittiin pitämään mahdollisimman matalana. Tämän tarkoituksena oli välttää asiakkaalle syntyvää tunnetta siitä, että heitä syyllistettäisiin. Matalan kynnyksen velkaneuvonta perustui asiakkaan voimavarojen löytymiseen, jolloin asiakas pystyy itsekin tekemään jotain tilanteensa edistymiseksi. Voimavarojen puuttuminen ja asiakkaan kokemus toivottomuudesta koettiin mielenterveysongelmien ja päihteidenkäytön ohella henkilön selviytymistä vaikeuttavina tekijöinä.

Mut taas toisaalta pystyy asiakkaalle sanoon senkin et kyl niistä selviytyy jos omaa halua on ja jos ei selviydy niin niiden asioiden kanssa täytyy oppia olemaan ja elämään Meillä on hyvää yhteistyötä... kaupunkien velkaneuvojien kanssa.. ja ohjataan sinne, ketkä sinne vähänkin kuuluu (H10)

Diakoniasta kun ei ole apua niin tulevat tänne. Tämän jälkeen ei ole mitään. Ollaan tukisaumana jonkun matkaa iso osa ihmisten elämää.. Saattaa olla vuosia, että ne ei oo avannu niitä perintäkirjeitä.. (H8)

Matalan kynnyksen talousohjauksen yhteistyökumppaninsa olivat muun muassa työvoimakeskuksen palvelukeskus, seurakuntien diakoniatyö, paikkakunnan ja lähikuntien sosiaalitoimistot, vankilat, kriminaalihuolto sekä virallinen talous- ja velkaneuvonta. Näiden yhteistyökumppaneiden avulla saatiin järjestettyä asiakkaan asioita. Joskus asiakkaan mukana oli perhetyöntekijä. Lisäksi yhteistyötä edistivät erilaiset kontaktit yhteiskunnan eri toimijoihin, joiden kautta voitiin saada apua lainopillisissa ja velkojen sovitteluun liittyvissä asioissa.

YLIVELKAANTUMISEEN LIITTYVISTÄ ONGELMISTA

8.1 Asiakkaan terveydellinen selviytyminen

Monissa haastatteluissa tuli esille se, miten asiakkaiden kokema häpeä tai paniikinomainen reagointi taloudellisesti epävarmassa tilanteessa oli vaikuttanut henkilön ylivelkaantumiseen. Päähteettömyyden vaade toistui monissa haastatteluissa. Asiakkaiden tulisi sitoutua päähteettömyyteen selviytyäkseen veloistaan. Asiakkaiden kärsimätön asenne, epärealistiset odotukset tai koetut tunnesiteet velkoihinsa nähtiin heikentävän velkojen hoitamista. Monet haastatelluista työntekijöistä toivat esille toivon ja unelmien välittämisen merkittävänä keinona asiakkaan motivoimisessa. Myös asiakkaan luottamusta työntekijään pidettiin asioiden järjestämisen kannalta tärkeänä, koska luottamuksen synnyttyä asiakas pystyi kertomaan enemmän ylivelkaantumiseen liittyvistä asioistaan.

velka ei oo se pääasia vaan ensin halutaan keskustella muusta elämänhallintaan... miten saadaan se arki pyörimään.. (H8)

..ja että se on pitkä prosessi ja että onko aivan varma, että kykenee tollaseen viiden vuoden systeemiin et kannattaa miettiä et missä vaiheessa - ettei ihan ensimmäiseksi kun raitistuu oo se kannattavin ajankohta, kun siinä paljon muutakin stressaavaa ja siinä alkaa ottaa liikaa kerralla ..ei oo välttämättä hyvä juttu – kaikki ajallaan ja maltilla (H6)

Haastatteluissa tuli esille asiakkaiden kokema häpeä pikavippien käyttämisestä, josta ei haluttu kertoa muille. Pikavipit houkuttelivat kuitenkin lainaamaan tilanteessa, jossa henkilö tarvitsi äkillisesti rahaa tai selvitäkseen taloudellisesta tilanteestaan. Asiakkaiden hakeutumista velkajärjestelyyn pidettiin heidän viimeisenä keinonaan. Tätä ennen asiakkaat olivat ottaneet pikavippejä pelatakseen aikaa lainojen takaisinmaksussa tai ostaakseen ruokaa lapsilleen. Pikavippejä ottivat ne, joilla oli vielä luottotiedot tallella. Pikavippien käyttäjäryhmää pidettiin uutena velkaantuneiden ryhmänä, jotka olivat

enimmäkseen alle 30-vuotiaita perheettömiä tai avoliitossa asuvia naisia tai miehiä. Matalan kynnyksen talousohjauksessa tuotiin esille pikavippien käyttöön liittyviä mielenterveysongelmia ja harkintakyvyn menetystä Pikavipeille alttiina käyttäjäryhmänä pidettiin 18–21-vuotiaita. Joissakin tapauksissa ongelmalliset elämäntavat siirtyivät sukupolvelta toiselle. Järjestöissä oli nähty asiakkaina saman perheen jäseniä.

..7 lasta ja 7000 eurolla pikavippejä.. aiemmin mielenterveysongelmia (H8)

moniongelmaisia pääsääntöisestielämönhallitsemattomuutta, kyvyttömyyttä hoitaa asioitaan.. väliinputoajia (H5)

sukupolvien ketju näyttää sama meininki jatkuvan (H3)

Vaikeasti päihdeongelmaiset pitivät rahaa ensisijaisena välineenä päihteiden käyttöön. Tällöin muut elämiseen liittyvät kulut, esimerkiksi vuokranmaksut ja terveydenhuoltokulut saattoivat jäädä vähemmälle huomiolle ja maksamatta. Asiakkaat saattoivat käyttää varojaan myös pelaamiseen. Peliriippuvaiset henkilöt saattoivat käyttää eläkkeensäkin rahapeleihin. Näitä velkoja he eivät halunneet tunnustaa työntekijöille. Ainoastaan silloin, kun oli saatu pieni voitto, uskallettiin kertoa pelaamisesta. Taloudelliset menetykset ja hoitamattomat laskut vaikeuttivat henkilön terveydellistä selviytymistä entisestään.

siihen liittyy häpeän näkökulmana kun on pitkässä vedossa tai kenossa niin sitä levitellään ja muuten ei sitten puhutakaan...(H3)

vahvasti sellainen peittely.. korvauksia tullu eläkkeet niin pelataan siitä ei huudella.. (H1)

Mielenterveysongelmaisia pidettiin sääliittävänä asiakasryhmänä, koska päihdeongelmaiset saattoivat pyrkiä käyttämään heitä hyväkseen. Haastattelussa tuli esille se, miten mielenterveysongelmainen asiakas oli velkaantunut muutettuaan kotoaan asuntolaan. Henkilö oli myynyt vanhempiensa hankkimat tavarat pilkkahinnalla päihdeongelmaisille. Toisessa asiakastapauksessa oli nuori sairastunut yllättäen psyykkisesti opiskelujensa yhteydessä ja menettänyt opiskelija-asuntonsa. Työntekijän kohtaamien psyykkisesti

sairaiden asiakkaiden mahdollisuudet puolustaa itseään tai hallita elämäänsä pidettiin heikkona. Asiakkaan lähipiirillä oli vaikeuksia ymmärtää ja hyväksyä psyykkisesti sairaan selviytymismahdollisuuksia, kun kouluttautumismahdollisuudet vaikeutuivat.

.tukiasunto.. psyykesairaille joilla on diagnosoitu.. heille erityisesti erikseen suunniteltu asuminen tuettu itsenäiseen elämään.. sosiaalisen isännöinnin kautta.. vanhemmat väsyvät ja eivät ymmärrä psyykesairasta.. ovat olleet hyvin pitkään kotona (H1)

Työntekijöiden mukaan elämän hallitsemattomuus nähtiin ilmenevän asiakkaiden psyykkisenä romahduksena, jolloin turvauduttiin helposti päihteiden käyttöön. Tutkimuksessa tuli esille se, että matalan kynnyksen talousohjaukseen tuli paljon yhteydenottoja nuorilta opiskelijoilta, joilla oli talousongelmia. Nuorten velkaantumisen taustalla oli mielenterveysongelmia, joiden selvittäminen koettiin merkittäväksi tulevaisuuden kannalta.

..monta kertaa lähdetään liian aikaisin mielenterveysongelmaisten velat sovittelen ja sit ne kaatuu kun tulee huono vaihe ja sit se vie pohjan myöhemmiltä sovitteluilta.. siinä joutuu aika tarkkaan miettiin... eikä näistä mikään mee silleen lyhyesti et sais nopeeta hoidettuu.. mulla on paljon sellasii, et mennään velka kerrallaan.. (H10)

Ite sitä masennusta on hoidettu.. saattaa mennä viis – kuus vuotta, ettei kukaan oo puuttunu niihin velkoihin ja sitte tavallaan se alkuperäinen masennuksen syy on saatettu jo hoitaa ja sitten on jo unholassa mistä kaikki alkoi... Masennusta sitten tavallaan ruokkii, kun on nää kaikki raha-asiat huonosti ja ei oikein tee mieli mennä töihin, kun tietää että ulosotto on koko ajan siellä taustalla eli se ei sitte kannusta ponkaseen eteenpäin.. aika monella on just työllistymisen velkasuma siellä taustalla esteenä.. velkasuma selvittämättömät raha-asiat... (H9)

Haastatteluissa tuli myös esille se, kuinka päihdetyössä pitäisi huomioida ihmisten päihteiden käytöstä johtuva ylivelkaantuminen. Auttaminen, jossa jatkuvasti päädytään

auttamaan samassa tilanteessa olevaa, nähdään tilanteeseen pysähtymisenä. Tällöin asiakkaan tilanne ei ole päässyt kehittymään. Asuntolassa asuvilla oli usein vuokratärastejä ulosotossa ja hoitamattomia laskuja, jolloin heidän mahdollisuutensa itsenäiseen asumiseen ja terveydelliseen selviytymiseen vaikeutuivat. Niille asiakkaille, joilla oli vaikea päihde- ja mielenterveysongelma kerrottiin suoraan ja realistisesti, ettei heidän kanssaan voida tehdä sopimuksia, elleivät he kykene sitoutumaan velkojensa hoitamiseen. Asiakkaille ei haluttu antaa vääränlaista toivoa mahdollisuuksista siten, että ilman muutoksiakin voidaan auttaa.

8.2 Asiakkaan sosiaalinen selviytyminen

Asiakkaan sosiaalista selviytymistä heikensi myös koettu häpeä, jolloin se esti hakemasta apua. Taloudellista tilannetta oli haluttu piilotella ja avun hakeminen koettiin julkiseksi. Tällöin matalan kynnyksen talousohjauksen asiakkaaksi tuloa hidastivat suuret lainat ja pienet käyttövarat, jotka myös estivät osaltaan kunnalliseen velkajärjestelyyn hakeutumista.

..ne on aika päivää sitten antautunu ja sellasia toivottomia, ettei tässä voi mitään tehdä..(H8)

Haastateltavat kertoivat asiakkaiden taustoista, joissa paljastui erilaisia menetyksiä kuten työpaikasta, perhesuhteista tai omaisuudesta luopumista. Heidän mukaansa asiakkaita eivät ahdistaneet pelkät velat vaan heikot sosiaaliset suhteet. Vaikeasti päihdeongelmaiset eivät pitäneet yhteyttä esimerkiksi vielä elossa oleviin vanhempiinsa. Hoitoon ohjauksen yhteydessä huomattiin, että joillakin asiakkailla oli kiinnostusta päästä hoitoon, mutta he eivät kyenneet jättämään päihteiden käyttöä. Päästäkseen hoitoon asiakkaiden tulisi olla vahvasti motivoituneita siihen.

elämähän kaventuu päihteiden kanssa ja tähän on kuitenkin valtaosaa näiden kavereiden elämässä...jatkaa elämää juovien kanssa.. haluaa hoitoon

..häntä ei voida ottaa hoitoon.. on aktiivisti päihteitä käyttävä.... useilla on kaksoisviestintä, mutta eivät ole valmiita jättämään päihteitä.. (H1)

Asiakkaiden kerrottiin työllistyvän päivätoiminnan kautta. Velkaantuminen oli kuitenkin tuonut ongelmia työsuhteen solmimisen jälkeen, kun ulosottoviranomaiset olivat ottaneet yhteyttä työnantajaan.

on velkaantumista .. isolla riskillä otetaan työhön.. vouldilta tulee kirje että viitsikkö pidättää summan palkasta (H3)

yrittäjätaustaisia ihmisiä.. kokonaan luovutettu ei tämän elämän aikana selvitä (H3)

Päihdeongelmaisten velkaantumisasetta pidettiin suurena ja velkojen hoitamista vaikeutti se, ettei heillä ollut töitä. Työntekijöiden mukaan osa asiakkaista ei ollut kiinnostuneita työnteosta tai sitoutumisesta velkaneuvonnan palveluihin. Joissakin tapauksissa asiakkaan asioita oli järjestetty ja soviteltu noudattamaan maksuohjelmaa. Tästä huolimatta sovitut maksuerät saattoivat jäädä maksamatta. Tällöin asiakas oli suhtautunut työntekijään kuin palvelijaan, jonka tehtävänä oli ollut hoitaa hänen asiansa kuntoon. Asiakkaan välinpitämätön ja ylimielinen asenne vaikeutti velkojen hoitamista.

on niin kaventunut että ajatus työelämästä on toiselta planeetalta elävät päivärahaa toiseen.. kitkuttelua se on jo heidän elämäntapansa (H1)

Sosiaalista selviytymistä heikensivät työntekijöiden mukaan asiakkaiden kapea-alainen elämäntapa ja heikot yhteydet toisiin ihmisiin. Tämän koettiin rajaavan asiakkaan mahdollisuuksia selviytyä ja huolehtia arjen perusvalmiuksista. Päihde- ja mielenterveysongelmaiset tukeutuivat usein kavereihinsa. Monen elämä muuttuisi, mikäli heidän kaveriporukansa olisi toinen. Asiakkaiden elämää kuvattiin oravanpyöränä, josta oli vaikea päästä pois ja sitoutua toisenlaiseen elämäntapaan. Heitä voitiin pitää syrjäytyneenä, mutta myös syrjäytettyinä. Lisäksi sosiaalista selviytymistä heikensivät asumis- ja velkaongelmat.

Kaikki niin sanotut kaverit ovat päihdeongelmaisia.. persoonallisuushäiriö on monella.. joutuvat ja ajautuvat väärään piiriin.. (H1)

sitä en tiedä saako ne pikavippejä jos on syvästi velkaantunu.. sekin tie kokeillaan jos on vakavampi päihdeongelma (H3)

Järjestöjen kristilliset arvot näkyivät siinä, miten työntekijät toimivat työssään. Päivätoiminnassa järjestettiin yhteisiä hartaustilaisuuksia ja laulettiin ruokailun alussa ruokarukous. Lisäksi tarjottiin ruokailumahdollisuus pientä maksua vastaan. Päivätoimintaan sai jokainen toiminnasta kiinnostunut osallistua myös nimettömästi. Asiakkaille järjestettiin mahdollisuus harjoittaa ja vahvistaa taitojaan työtoiminnan kautta. Asiakkaiden sosiaalista selviytymistä edesauttoivat hoitoon pääsy, päivätoimintaan osallistuminen ja työsuhteen solmiminen.

Matalan kynnyksen talousohjauksen taustalla olivat kristilliset arvot, jotka vaikuttivat yksilöön kohdistuvaan arvostamiseen sekä siihen, että jokaisella ihmisellä koettiin olevan mahdollisuus nousta vaikeasta tilanteestaan ja saada kokea ihmisarvoista kohtelua. Monien haastateltavien järjestöjen ja liittojen toiminta perustui vertaistuelle, jossa yksilö sai ryhmältään tukea ja mallia selviytymiseensä. Kaikissa järjestöissä ei tullut selkeästi esille se, että heidän taustallaan olisivat kristilliset arvot. Näiden arvojen saattoi kuitenkin nähdä sisältyvän siihen tapaan, miten järjestöissä toimittiin.

kristillinen särmä vetää tai jättää tulematta (H3)

Se on hyvinkin erilaista toimintaa.. se on niistä järjestöistä kiinni omista taustoista ja arvoista.. minkälaiseksi se toiminta.. miten halutaan kussakin järjestöissä.. tärkeimmäksi muodostui että, koulutetaan näitä tukihenkilöitä vertaistalousneuvontaan.. rinnalla kulkija ja me ollaan sillä tavalla rajattu, että ei mee sekaisin talous- ja velkaneuvojan kanssa et tota talous- ja velkaneuvoja on se ammatti-ihminen ja vertaistalousneuvoja ei tee mitään sellasta mihin tarvitaan valtakirja.. perustettiin talousneuvontapisteitä.. kerättiin ajankohtaisia oppaita ja esitteitä.. (H4)

Monet ongelmaisista olivat yksinäisiä, jolloin heidän selviytymistään vaikeuttivat tuen ja ohjauksen puuttuminen. Asiakkaan kannustamista ja osallistumista vertaistuen toimintaan pidettiin merkittävänä. Kannustamisen myötä pyrittiin sitouttamaan asiakasta ottamaan tosissaan mahdollisuutensa selviytyä veloistaan. Vertaistuen avulla haluttiin viestittää sitä, miten taloudellisista vaikeuksista voi selviytyä. Näin asiakkaille haluttiin luoda toivoa ja uskoa tulevaan. Asiakkaiden kärsimätön asenne, välitön tarve toteuttaa hankintoja, lisälainojen ottaminen, päihde- ja mielenterveysongelmat sekä heikko sosiaalinen ympäristö vaikeuttivat henkilön selviytymistä.

Ympäristö et justinsa se, että on niitä ihmisiä ympärillä jotka on selvin päin.. ja niinku asiat on niin hyvin.. et ei sillä tavalla et antais sellasta kuvaa sellanen niinku.. et ei oo yliluonnollista kuvaa, et seiltä kun alkaa yrittää elää normaalisti, että kaikki tulee omakotitalot ja autot ja kaikki vaan näkee sitä arkea.. et pääsee ongelmien yli ja pelkojen yli vaikka onkin välillä kamppailua.. elämänsisältö.. sitä uskoa ja toivoa, että on saanu järjestettyä elämää siihen kuntoon.. mielekästä elää tällä tavalla. (H7)

Ympäristöllä nähtiin olevan vaikutusta henkilön selviytymisessä, arjen eri tilanteiden kohtaamisessa ja siinä, miten asiakas kykenee sitoutumaan päihdeettömyyteen. Asiakkaille haluttiin antaa realistinen kuva mahdollisuuksistaan. Jotkut työntekijät toivat selvästi esille sen, miten työntekijänä tuli myös uskoa asiakkaan mahdollisuuksiin selviytyä. Kriminaalihuollossa oli yhteisinä pelisääntöinä yhteisvastuullisuus, rikoksettomuus, toveruus ja päihdeettömyys. Asiakkaan sitoutuessa näihin sosiaalisen selviytymisen sääntöihin ne tukivat osaltaan myös talouden ylläpitämiseen liittyvää selviytymistä.

8.3 Asiakkaan taloudellinen selviytyminen

Joissakin haastatteluissa tuli esille työntekijöiden käsitys siitä, miten vippaaminen oli nuorille asiakkaille luonnollinen ja urbaaniin kulttuuriin kuuluva tapa saada rahaa käyttöönsä. Tämän nähtiin olevan heille helppoa, koska pikavippien saamiseen ei tarvittu vakuuksia. Nuorten päihdeongelmaisten pikavippien käyttämistä pidettiin välineenä

päihteiden käyttöön ja tällöin hallitsemattomana tarpeena saada rahaa. Työntekijöiden näkemysten mukaan pikavippejä käyttivät erityisesti nuoret ja kriminaalitaustaiset asiakkaat. Vaikeasti päihdeongelmaisten kohdalla pidettiin pikavippien käyttämistä epätodennäköisenä, koska he eivät välttämättä osanneet tai kyenneet ottamaan niitä. Työntekijöiden mukaan pikavippien koettiin kuuluvan elämäntason nostamiseen.

Kun markkinoidaan niin se lisääntyy keino nostaa elämän tasoa tavallinenkin ihminen velkaantuu.. keino nostaa elämäntasoa tilanteessa jossa pikavipin ottaminen ei ole välttämätöntä...hedonistinen eli nautintoon pyrkiminen ja hieman narsistinen ... elämäntapa altis pikavipeille.. (H1)

nää ei saa niitä kukaan.. mä en usko että näistä kukaan niitä saa.. on luottotiedot kaikilta menny (H2)

Pohjalla olevat eivät käytä pikavippejä.. pikavippi liian urbaani näissä kuvioissa (H3)

Asiakkaiden taloudellinen epävakaus korostui haastatteluissa. Toisaalta jotkut päihdetyöntekijöiden kohtaamista asiakkaista olivat tottuneet tulemaan toimeen vaatimattomissa oloissa. Saadut päivärahat saatettiin myös käyttää ja tuhjata taksilla ajamiseen ja postimyyntituotteiden tilauksiin, jolloin maksamattomien laskujen myötä menetettiin luottotiedot.

ajetaan taksilla.. romahdetaan.. käsistä karkaamista.. kokemus on niin karmee.. jollakin lailla se ratkee se juttu viinanjuojalla.. (H3)

..opiskelijoita...eläkeläisiä, joille on tullu maksuvaikeuksia, saattaa ottaa liian monesta paikasta kulutusluottoja.. (H8)

..asiakas tuli tähän ja sanoi, että on sopinu kaikki ja mä kysyin millä sä ne maksoit? ..niin sano et hän otti lisää pikavippejä ja maksoi niillä pikavipit.. (H8)

Asiakkaat, jotka olivat hiljattain lähteneet tai muuttaneet pois kotoaan, eivät olleet aluksi erityisen velkaantuneita. Velkaantuminen kasautui vähitellen, sillä varoja oli käytetty päihteisiin tai pelaamiseen. Joidenkin henkilöiden velkoihin liittyi myös huumeiden hankintavelkoja. Asiakkaan kaveripiirissä saatettiin käyttää toisen luottotietoja hyväksi, mikä oli vaikuttanut henkilön ylivelkaantumiseen.

kyllä varmasti on.. ei niillä ole mitään merkitystä.. ..pikavipit jää maksamatta sillä ei ole merkitystä sillä kertymällä ei ole merkitystä.. psyykelääkkeitä, pillereiden käyttö ei niinkään huumeiden käyttöön ..meidän asiakkaan elämässä ne on niinkun niin velkaantuneita ne pikavipit mitä heillä on se on huumeiden ja päihteiden käyttöön.. on vain väline siihen elämään mitä he ovat eläneet (H1)

Työntekijöiden mukaan asiakkaiden huumeveloista ei yleensä puhuttu ääneen. Vuokran ollessa rästissä oli vedottu huumevelkoihin ja siihen, että henkeä olisi uhattu. Tällaisissa tapauksissa vuokran maksuun varatut rahat oli käytetty huumeiden hankintaan.

..näähän on sellasia velkoja joista ei kovin hevin puhuta.. on vaikea aina tietää mikä kertomus on aina totta.. jättämällä osti huumeita.. valheen maailma.. todellisesti osti niillä rahoilla huumeita.. (H1)

Niin kauan kun päihteet vievät ihmistä ei siinä järkeily auta (H3)

Ne päihdeongelmaiset, jotka asuivat asuntoloissa tai kotonaan eivätkä käyttäneet päihdeongelmaisille suunnattuja palveluja, olivat viinanmyyjien eli drogareiden huolehdittavina. Näille päihdeongelmaisille viinanmyyjät toivat juotavaa palkkiota vastaan. Asiakkaiden työttömyyskorvaukset ja eläkemaksut saattoivat mennä suoraan viinanmyyjille, joille he olivat velkaantuneet. Välittäjillä oli tieto siitä, miten he voivat käyttää taloudellisesti hyväkseen päihdeongelmaisista henkilöitä. Tutkimuksessa tuli esille myös se, että huume- tai päihteistä johtuvat velat jäivät selvittämättä tai järjestelemättä niiden sisältämien laittomuuksien vuoksi.

...viinanmyyjille velkaantuvat.. meinaan sitä että meillä on iso porukka hukassa.. pankkikortti annetaan drokarille ja se pitää sen kaverin sopivasti..... pienen palvelumaksun siitä 400–500 eurosta kyllä se pari sataa siitä ottaa parikymmentä asiakasta niin hyvin tienaa kuukaudessa.. ei velkaannuta mutta kaikki menee.. huomaa täälläkin .. vaitiolovelvollisuus toimeentuloasiakkaat nämä drokarit osaa valita joilla on jonkunlainen eläke ..kiinnostava kaveri varmasti... eihän niitä näy eikä kuulu.. pelkään pahoin että nämä on entisiä päihdeongelmaisia hyvin näkymätön porukka ...mustasukkaisia toistensa asiakkaista (H3)

niillä on semmosia velkoja että ne saa esimerkiksi työttömyyskorvauksen tai eläkkeitä... ja sitten niiden pitää maksaa vuokra omavastuu esimerkiksi niin ne ottaa sen, kun ne hakee sen pankista ne tavallaan kuluttaa ne rahansa juo sillä ja maksaa viinanmyyjille ne rahansa ja jää ne omavastuut maksamatta ja siinä ne kerääntyy ja kerääntyy velkaa ja sellasta velkaantumista enimmäkseen ja sitte niitä kertapiikkejä viinanmyyjille ja viedään tonne talolle velkaa monta kertaa (H1)

Päihde- ja mielenterveystyöntekijät kertoivat päihteiden käyttöön liittyvän riippuvuuden vaikutuksesta asiakkaiden arjessa. Haastatteluissa tuli esille se, miten järjestöjen asiakkaista osa otti vastaan pimeitä töitä välttääkseen henkilöverotuksen. Tällöin heille jäi enemmän rahaa päihteiden käyttöön. Monilla asiakkailla oli takanaan useita lyhyitä työsuhteita. Työntekijöiden mukaan, joillakin asiakkailla oli kuitenkin kiinnostusta aloittaa uudenlainen elämä ja päästä töihin.

Pimeät työt ovat väline muuhun elämään.. Jolla alkaa uus elämä.. sai toivoa elämään ..kaverilla on halua ja pyrkii töihin.. (H1)

Asiakkaat kävivät ruuan jakopisteessä ja heidän vuokransa maksettiin sosiaalityön toimeentulotuesta. Työntekijöiden haastatteluissa tuli esille se, miten asiakkaiden elämäntavalla oli vaikutusta pikalainojen ottamisessa. Erilaisten lainojen takaisinmaksulla ja laskuilla ei välttämättä ollut merkitystä, vaan ne jätettiin maksamatta. Työntekijöiden mukaan päihde- ja mielenterveysongelmallisilla jäivät velat maksamatta erityisesti

tilanteissa, joissa asiakas oli kuollut. Myös korkeilla koroilla olevia velkoja oli ollut vaikea autettunakaan saada maksettua.

sillä kertymällä heitä ei edes ahdista se kertymä sieltä nouseminen että elämäntapa muuttuisi ...ei halua alueelle jossa ei käytetä päihteitä mutta haluaa hoitoon. Tuossa oli just yksi joka kuoli päihteisiin .. kun ihminen kuolee jää velat maanpäälle ...työntekijöitä kyllä.. päihdeyksikössä kaukana se maailma raskas vääristynyt valheellinen maailma asiakas voi puhua niin hyvin uudelle työntekijälle halu uskoa hyvään (H1)

Jotkut alottaa vankilassa maksuohjelman tekemisen.. ne on yleensä nää vuokravelat et se on hirveen tärkeitä tai siis .. vapautuu niin sais jonkinlaisen vuokra-asunnon... (H8)

Tutkimuksessa tuli esille useissa haastattelussa velkasovittelun myönteiset vaikutukset. Niiden velallisten kohdalla, joilla velkojen hoitaminen oli käynyt ylivoimaiseksi, oli velkasovittelu ollut merkittävänä apuna henkilön selviytymisessä. Sovittelu nähtiin myönteisenä ratkaisuna tilanteissa, joissa asiakas oli pyrkinyt hoitamaan velkajärjestelyjen avulla asioitaan. Velkajärjestely oli usein asiakkaan elämänhallintaa rasittava, kun käteen jäävä rahallinen osuus elämiseen jäi vähäiseksi.

..erään kaverin kanssa, jolla oli huomattavat velat siinä ja tuota ...tapasin erään kaverin, joka oli vankilataustainen entinen huumeiden käyttäjä joka oli päässy jaloilleen, avioitunut eli ihan elämäänsä kävi jopa töissä.. taisteli tietysti työpaikasta ja työelämässä.. tänä päivänäkin pärjäälee toinen lapsi syntynyt, mutta velkajärjestelyt painoivat heitä niin etteivät he selviä että he ovat päättäneet lopettaa velkajärjestelyn.. (H1)

Asiakkaita ohjattiin useista eri toimipaikoista velkaneuvojalle. Yhteydenoton kautta voi kuitenkin tulla ilmi, ettei säännöllisten tulojen puuttuessa ja elämäntilanteen ollessa selkiytymätön ole mahdollisuuksia tehdä pidempiaikaisia maksusitoumuksia. Velkajärjestelyyn liittyvän velkasovittelun vahvistamisen merkitys korostui niissä tapauksissa, joissa asiakas oli ollut mukana velkajärjestelyohjelmassa viiden vuoden ajan

ja kokenut vaikeuksia selviytymisessään. Heidän kohdallaan oli työntekijän tuella voitu sovittaa velkoja niin, että velkajärjestely oli saatu nollassoon. Nollatason ratkaisuja tehtiin väliaikaisesti ja sillä saatiin parannettua monen taloudellinen tilanne ja niitä toivottiin uudelleen käyttöön. Asiakkaiden velkapääomat saattoivat olla järjestettävissä, mutta velkojen korkoja ja muita kuluja pidettiin kohtuuttomina. Korkolain muutos oli vaikuttanut veloista muodostuvien korkojen nousemiseen.

...ja minä kerroin tästä velkasovittelusta ..lähetettiin hänen paperinsa velkasovittelijalle, jolloin tuli ohjeet käräjäoikeuteen ja velkansa saatiin lähes nollassoon.. tuli selville käräjäoikeudessa, jotkut oli jo vanhentunut ...velkasovittelu mahdollistaa lähes uuden elämän (H1)

Pelkästään pikavipeistä ylivelkaantuneita asiakkaita oli matalan kynnyksen talousohjauksessa vuonna 2007 aikana pari, vuonna 2008 10–15 asiakasta ja vuoden 2009 tammi-helmikuun aikana jo pari asiakasta. Pikavippien käyttöön oli liittynyt asiakkaan välinpitämättömyyttä, paniikitilanteen kokemista, taloudellisia ongelmia, salassa ottamista ja se, että tutuilta jo lainattu. Pikavippien ottajissa oli ollut nuoria perheitä ja niitä, joissa toinen puolisoista oli ottanut pikavippiä. Joissakin tapauksissa oli otettu lainaa toisen kännykällä Perheellisten pikavipit olivat viidestä tuhannesta kymmeneen tuhanteen euroa ja nuorilla muutama sata euroa. Kerran otetun pikavipin jälkeen olivat yritykset lähettäneet asiakkailleen lisämainoksia ja tarjonneet lisälainan ottamista. Pikavippien jäädessä asiakkailla maksamatta olivat pikavippiyritykset reagoineet nopeasti ja vieneet nämä perittävät laskut haasteen kautta käräjäoikeuteen. Tällöin asiakas ei voinut enää ottaa lisävelkaa, koska häneltä menivät luottotiedot. Tämän nähtiin myös katkaisevan asiakkaan mahdollisuuden lisävelkaantumiselle.

...perheellisillä 5000–10 000 euron edestä pikavippejä (H8)

..paikataan edellistä vippiä... korkeasti koulutetutkin ihmiset ja työssä olevat (H5)

Yleensä siellä on muu syy, kun ihminen velkantuu.. ja sitten loppuvaiheessa vielä otetaan pikavippejä mahdollisimman monesta paikasta mahdollisimman pian viimeisenä keinona... Ei laskujen maksamiseen, pahaan oloon (H9)

Joissakin tapauksissa oli asiakkaan veloista pystytty sopimaan muutamassa tunnissa. Pikavipeistä ja muista veloista oli matalan kynnyksen talousohjauksessa pyritty sopimaan suoraan perintätoimistojen kanssa. Tällöin tavoitteena oli ollut pysäyttää korkojen kasvattaminen ja neuvotella velan määrästä. Tällöin päästiin kiinni velkapääomaan ja sovittiin velan maksamisesta erissä. Asiakkaan velkojen mennessä ulosottoon niistä ei enää voitu siellä sopia, vaan sopimuksia tuli tällöin tehdä suoraan velkojien kanssa. Myös velkojen vanhenemisesta asiakkailla oli työntekijöiden kokemuksen mukaan monenlaisia käsityksiä. Monet heidän asiakkaistaan eivät olleet tienneet, että velat vanhenivat siitä päivästä lähtien, kun ne oli saatettu lainvoimaan käräjäoikeudessa. Siksi asiakkaille saattoi tulla yllätyksenä vanhoja laskuja, joissa korkoa oli kertynyt päävelkaan nähden monenkertainen summa. Saatuaan velat pois ulosotosta asiakas oli voinut työllistyä uudelleen.

asiakkaille tulee tälläsi paniikin omaisia reaktioita.. tulee sellasia uhkaavia kirjeitä ja ne paniikissa sopii ja tekee hirveen huonon maksusuunnitelman, kun joissakin saattaa olla muutaman satasen joku maksu.. ja ne tekee uuden maksuohjelman ja niiden pitää maksaa 30 € kuukaudessa lainasta ja 8 € jokaisesta erikseen maksettavasta suorituksesta kuukaudessa.. niin se nousee aivan huikeeksi se loppusumma.... sehän vain kasvaa se velka (H8)

..ei ollu rahattomina mahdollisuuksia soittaa 010 –alkuisiin palvelupuhelinnumeroihin (H6)

Matalan kynnyksen talousohjauksessa tuli esille, etteivät asiakkaat useinkaan tienneet kenelle olivat velkaantuneet tai mitkä olivat olleet todelliset velkaantumisen syyt. Velkoja hoitivat useat perintätoimistot, jolloin velallisen tietoisuus tilanteestaan oli epäselvä. Työntekijöiden mukaan useimmat asiakkaat olivat saaneet epäasiallista kohtelua yrittäessään sopia asioistaan. Luottotietojen puuttuessa oli asiakkailla vaikeuksia saada puhelinliittymiä ja vakuutuksia.

estää asiakasta.. halua selvittää asioitaan ..negatiivisuus ja epämiellyttävyys sovittelua kohtaan ..ihan kuin ei olisi yhteiskunnan kansalaisia velkakierteen takia ..perintäyhtiöiden armoilla... kulut nousee niin valtavasti (H8)

..aika harvoissa paikoissa, kun niitä ihmisiä yleensä pompotellaan, että ne käy työkkärissä ja sit ne on sosiaalitoimessa, sit ne saattaa käydä sairaalassa.. Kukaan ei oo kysynyt onko niillä velkoja ulosotossa, sitä on saatettu sivuttaa jossain mutta se nopeesti sivuutettu, eikä siihen oo otettu millään lailla kantaa et päinvastoin jopa ilmoitettu, että me ei hoideta näitä, tää ei kuulu meille... (H9)

Asiakkaiden tieto omista oikeuksistaan oli heikkoa. Monien vuosien taukojen jälkeen saattoi asiakkaille tulla postitse perintäkirjeitä, jotka sisälsivät kuukausimaksueriä. Perintäkirjeiden lähettämisen syynä saattoi olla velkojen vanhentuminen, jolloin perintäyhtiöt kiinnostuivat vanhojen velkojen sopimisesta. Asiakkaan on vaikea saada tietoa siitä, miten tulisi menetellä, koska tietoa joutuu hakemaan eri paikoista. Matalan kynnyksen talousohjauksessa oli tullut esille se, miten asiakkailla oli usein vääränlaista tietoa ulosoton vanhenemisesta. Osa asiakkaista oli laskenut sen varaan, ettei 1990-luvun alussa tehtyjä velkoja enää huomioitaisi siinä tapauksessa, että asiakkaalla olisi muita velkoja ulosotossa tai että luottotietojen menetettyä loppuisi nekin velat, mitkä eivät olleet ulosotossa. Myös samalta perintäyhtiöltä saattoi perinnässä olevien velkojen lisäksi ilmaantua uusia perittäviä velkoja. Kun, velat eivät olleet ulosotossa, ne eivät tällöin vanhentuneet.

Tälläseen me ollaan nyt sitten täällä törmätty.. et saattaa olla hyvinkin vanhoja laskuja.. joihin ei pysty laskeen et milloin ne vanhenuu.. (H9)

Matalan kynnyksen talousohjauksessa oli asiakkaina vielä niitä, jotka olivat olleet 1990-luvulla sininauhajärjestön asiakkaina. Näiden asiakkaiden tilannetta oli heikentänyt se, etteivät he olleet menneet töihin. Kaikki oli menetetty ja velkoja oli vieläkin ulosotossa. Ylivelkaantuneena heillä oli mennyt myös työvire. Tuona aikana nämä ylivelkaantuneet yrittäjätaustaiset asiakkaat olivat firman menettäessään kokeneet masennusta, menetyksiä

ja alkoholisoituneet. Heidän lapsissaan oli niitä, jotka olivat myös lähteneet yrittäjiksi ja kokeneet samoja ongelmia. Laman aika oli jättänyt heihin arvottomuuden tunnon ja vaikutti siten selviytymiseen.

Siellä saattaa olla pari kolme velkaa, jotka on vaihtanu muutaman kerran omistajaa (H9)

...samalle velalliselle haettiin useita hakemuksia ja ne oli pieniä velkoja.. se oli viime vuonna 222 euroa, mitä laki antaa oikeudenkäyntikuluista niin ne sai paljon ja yhdistettynä 305 euroa ...mutta nyt ne alkaa kun samalle velalliselle tulee.. jostain käräjäoikeuksista palautetaan perintätoimistoille, että hakisivat yhdellä hakemuksella useamman velan.. (H10)

Haastateltavat katsoivat perintäyhtiöille siirrettyjen velkojen vaikeuttavan henkilöiden selviytymistä entuudestaan. Perintäyhtiöt saattoivat laittaa useita erikseen laskutettavia haasteita, jolloin kulut nousivat asiakkaan kannalta kohtuuttomiksi. Perintälain koettiin kohdistuvan ylivelkaantuneisiin syrjäytymisuhan alla oleviin, sairastuneisiin ja mielenterveysongelmaisiin kohtuuttomalla tavalla. Jotkut asiakkaat eivät olleet tietoisia edes siitä, miten heidän velkansa suuruus lasketaan. Osa asiakkaista oli käsittänyt niin, että velkamäärä muodostuisi karhumakirjeiden yhteissummasta.

Postimyyneistä haettavat lainat houkuttelivat monia ja lisäsivät velkaantumista. Asiakkaiden tietynlainen kulutuskäyttäytyminen tuli esille velka-asioiden järjestämisessä. Näillä asiakkailla oli ollut epärealistinen luottamus saada asiansa kuntoon ottamalla korkeakorkoisia lainoja mieluummin muualta kuin kohtuullisella korolla pankista. Tämä oli näkynyt myös siinä, etteivät he kokeneet tarpeelliseksi säästää ennalta hankintojaan varten.

Joillakin asiakkailla oli ollut haaveena perustaa oma yritys sen jälkeen, kun velat oli saatu järjestettyä. Tämä oli onnistunut niiltä, joilla ei ollut päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia ja velat olivat muodostuneet nuorena tehtyjen virheellisten ratkaisujen vuoksi. Viimeisten kahden vuoden aikana oli tällaisia tapauksia ollut muutamia matalan kynnyksen talousohjauksessa.

.. mulla on tos yksi asiakas jolla on velkaantumishistoria alkanu -95, muttei kun se ei oo loppunu vieläkään...rahat on käytetty muuhun kuin laskuihin ja on neljän lapsen yksinhuoltaja äiti ja tulot on hyvät.. pitää nyt vielä tarkistaa, ettei se ei oo ottanu hänen lastensa nimiin velkaa.. (H10)

Haastateltavat työntekijät kohtasivat monenlaisia ylivelkaantumiseen liittyviä ilmiöitä työssään, kuten lasten nimiin otettuja velkoja, jolloin lapsilta menivät luottotiedot ja he olivat saaneet maksuhäiriömerkintöjä. Monien asiakkaiden velkamäärät olivat erittäin suuria. Matalan kynnyksen talousohjauksen asiakkaiden suurin velkamäärä vuonna 2008 oli yhteensä noin kahdeksan ja puoli miljoonaa euroa ja pienin alle tuhat euroa. Uusia asiakkaita oli vuonna 2008 ollut 109, joista kymmenen oli päässyt mukaan viralliseen velkajärjestelyyn. Ylivelkaantuneet asiakkaat olivat olleet asiakassuhteensa alussa hyvin tunnesitoutuneita velkoihinsa. Tämän tultua ilmi oli yhdessä järjestössä sekä matalan kynnyksen talousohjauksessa tullut tavaksi pyytää asiakasta tuomaan kaikki laskunsa heidän hoidettavakseen, jotta niitä voitaisiin alkaa selvittämään.

Työntekijöiden kokemusten mukaan huomioimalla asiakkaiden todelliset resurssit voidaan vaikuttaa ylivelkaantuneiden selviytymiseen myönteisesti. Velkasovittelun myönteisinä puolina pidettiin sitä, että asiakkaiden yrittämistä selviytyä ja sitoutua tilanteensa korjaamiseksi tuettiin. Tällöin asiakkaille voitiin antaa uusi mahdollisuus aloittaa alusta ja vaikuttaa elämänhallintaansa velkasovittelun myötä.

9 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimuksen ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli se, miten järjestöjen työntekijät auttavat ylivelkaantuneita asiakkaitaan. Matalan kynnyksen talousohjauksessa käyvät ylivelkaantuneet, kun taas järjestöissä kohdattavien asiakkaiden velkataustat olivat vaihtelevat. Ylivelkaantuneisuutta ilmeni tutkimuksen mukaan eniten keski-ikäisillä ja yksinäisillä miehillä. Velkoihin liittyvä häpeän tunne, päihteidenkäyttö ja mielenterveysongelmat olivat olleet esteenä avun hakemiselle ja saamiselle.

Monet asiakkaista olivat löytäneet järjestöt puskaradion kautta. Matalan kynnyksen talousohjauksessa oli asiakkaina myös niitä, jotka olivat ylivelkaantuneet 1990-luvun laman aikana. Heidän tilanteensa oli jäänyt hoitamatta tai sitten ylivelkaantumiseen liittyvää moniongelmaisuus oli jäänyt huomiotta. Ylivelkaantumiseen liittyi yhteiskunnan asettamista järjestelmistä syrjään jäämistä. Syrjäytymistä pidettiin moniulotteisena ja prosessinomaisena ilmiönä, joka sisälsi kielteistä identiteettiä. Syrjäytyminen voitiin nähdä myös itseään ruokkivana ilmiönä. Yhteiskunnan huono-osaisiin kuuluvilla asiakkailla oli haluttomuutta kuulua syrjäytyneisiin, mutta samalla heillä oli vaikeuksia sopeutua yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttävään elämäntapaan. Vaikeasti syrjäytyneiden auttamisessa ongelmakeskeinen työskentely, jossa asiakasta ohjataan käyttämään tiettyä palvelua, oli käyttökelpoinen menetelmä silloin, kun syrjäytyminen ei ollut edennyt pitkälle tai vaikeaksi. Metodikeskeisyys nähtiin auttamisen ohuutena, jossa asiakkaan kokonaisvaltainen huomioiminen jäi vähäiseksi.

Velkasovitteluun pääseminen koettiin työntekijöiden mukaan helpottavaksi tekijäksi ja mahdollisuudeksi uuteen elämään. Työntekijöiden autettua ja ohjattua asiakkaita velkasovitteluun se oli tuottanut konkreettista apua sekä asiakkaille että heidän perheilleen. Erityisesti niissä järjestöissä, joissa Omille jaloille -jalkautuvan vertaistalousneuvonnan projekti oli edennyt, oli työntekijöillä monia mahdollisuuksia tukea ja edistää asiakkaiden terveydellistä hyvinvointia sekä sosiaalista ja taloudellista selviytymistä. Vastaavasti matalan kynnyksen talousohjauksessa kyettiin vastaanottamaan ja hoitamaan niiden asiakkaiden taloudellisia tilanteita, joissa kunnallinen talous- ja velkaneuvonta, sosiaalityö tai seurakunnan diakoniatyö eivät kyenneet auttamaan. Taloudellista apua annettiin sovittelemalla ja selvittämällä asiakkaan velkoja sekä järjestämällä takaisinmaksu -

ohjelmia. Osa asiakkaista, joiden asiat olivat järjestyneet myönteisellä tavalla, oli päässyt matalan kynnyksen velkaneuvonnan kautta virallisen velkajärjestelyohjelmaan mukaan. Avuntarvitsijoita ja pyyntöjä tuli ympäri Suomea, mutta toimintamuotona matalan kynnyksen toimintaa oli vain yhdessä paikassa.

Maksuvaikeuksissa olevat henkilöt olivat järjestöjen työntekijöiden mukaan psyykkiseltä ja fyysiseltä terveydeltään huonokuntoisia. Työttömyys, eri sairaudet, kielteiset tunteet tai kielteinen asenne olivat heikentäneet asiakkaan selviytymistä kohdatessaan ongelmia. Ylivelkaantuneiden asiakkaiden selviytymiseen vaikuttivat myös heikko pettymysten sietokyky ja voimavarojen sekä toivon puuttuminen. Järjestötoiminnan tarkoituksena oli lisätä ihmisten sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia. Järjestöissä, joissa toimittiin yhteistyössä kuntien kanssa, huomioitiin kansalaisten terveyttä, toimintakykyä ja sosiaalisia vaikutuksia. Myönteisen identiteetin vahvistamista ja rakentamista pidettiin yhteisenä päämääränä asiakkaiden auttamisessa. Järjestötoiminta nähtiin lisäresurssina sosiaalityön alueella. Kuntien ja järjestöjen yhteistyötä olivat lisänneet raha-automaattiyhdistykseltä haettavat ja saatavat avustukset. Näiden avulla oli paikallisesti voitu edistää kansalaisten hyvinvointia. Yhdistysten ja järjestöjen keskinäinen verkostoituminen ja viranomaistahojen kanssa tehtävä yhteistyö olivat edistäneet palvelujen kehittämistä. Asiakassuhteissa oli vuorovaikutuksella ollut merkitystä, kun haluttiin vaikuttaa henkilön tilanteeseen myönteisesti.

Toisena tutkimuskysymyksenä oli se, millaisia käsityksiä järjestöjen työntekijöillä oli asiakkaidensa ylivelkaantumiseen liittyvistä ongelmista. Maksukyvyyn heikentyessä yhä useampi oli jättänyt velkansa maksamatta. Pimeiden töiden avulla asiakkaat olivat saaneet enemmän rahaa käyttöönsä verotusta kiertämällä. Asiakkaat olivat turvautuneet ruoka-apuun sekä toimeentulotukeen vuokranmaksun yhteydessä.

Ylivelkaantuneet asiakkaat olivat kokeneet myös erilaisia menetyksiä sosiaalisessa verkostossa sekä työpaikasta ja perhesuhteista luopumista. Ylivelkaantuminen oli vaikuttanut siihen, että palkkatuloja saataessa koettiin ongelmia ulosoton kanssa. Saatuaan velat pois ulosotosta, asiakas oli voinut työllistyä uudelleen. Matalan kynnyksen talousohjauksessa tehtävän työn avulla oli voitu vaikuttaa asiakkaan työllistymiseen myönteisesti.

Taloudellisen tilanteen yllättävä heikentyminen oli työntekijöiden käsitysten mukaan saanut aikaan paniikinomaisia reaktioita niissä asiakkaissa, jotka olivat ottaneet lisälainaa pikavipeillä maksaakseen lainansa pois. Pikavippien ottaminen oli vaikeuttanut entisestään asiakkaiden taloudellista hallintaa. Henkilön jättäessä pikavippinsa maksamatta hän saattoi menettää nopeasti luottotietonsa. Myös asiakkaiden asumisen tukeminen yhteisasuntoloissa oli aiheuttanut ongelmia. Psykkiset ongelmat olivat heikentäneet asiakkaiden mahdollisuuksia puolustaa itseään taloudellista hyväksikäyttöä vastaan. Ylivelkaantuminen tai psyykinen sairastuminen oli laskenut yhteiskunnallista asemaa. Kaveripiiri vaikeutti asiakkaan pääsemistä toisenlaiseen elämäntapaan ja ongelmien nähtiin siirtyvän sukupolvelta toiselle. Myös sillä oli ollut vaikutusta, miten asiakkaan lähipiiri oli suhtautunut mielenterveysongelmaan ja ymmärtänyt siitä johtuvia seurauksia.

Järjestöjen työntekijöiden mukaan heidän ylivelkaantuneilla asiakkailtaan oli monia elämänhallintaan liittyviä vaikeuksia. Sisäiseen elämänhallintaan kuuluvassa terveydellisessä selviytymisessä oli ongelmia. Psykkiset paineet olivat kovat ja heikensivät asiakkaiden mahdollisuuksia hoitaa asioitaan. Myös ulkoiseen elämänhallintaan kuuluva sosiaalinen selviytyminen koettiin haastavaksi. Tähän vaikutti häpeän tunteet ja menetykset sosiaalisessa verkostossa, työpaikan säilyttämisessä ja perheongelmissa. Taloudellista selviytymistä heikensivät pikavipit, päihteiden tai huumeiden käyttö. Ulkoiseen ja sisäiseen elämänhallintaan liittyvät tekijät kietoutuivat monella tapaa keskenään ja vaikuttivat henkilön selviytymiseen heikentävästi.

Tutkimuksessa haastatellut työntekijät tekivät yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden ja yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa. Järjestöjen edustamat kristilliset arvot vaikuttivat työntekijöiden toimintaan ja ylläpitivät toivon näkökulmaa. Matalan kynnyksen talousohjaukseen tuli asiakkaaksi ylivelkaantuneita, joilla ei ollut enää muuta paikkaa mistä voisivat hakea apua tilanteeseensa. Yhteistyöverkostoja hyödyntämällä asiakkaita voitiin jatko-ohjata eteenpäin. Lisäksi heille järjestettiin päivätoimintaa, kuntouttavaa työtoimintaa, luotiin tukiverkostoja ja vaikutettiin elämänhallinnallisiin taitoihin kuten talouden hoitoon. Tuki oli asiakkaille vapaaehtoista ja järjestöjen edustamat arvot olivat esillä. Toiminnassa korostuivat asiakkaiden kuuleminen, kannustaminen, itsetunnon ja toimintakyvyn vahvistamisen tukeminen.

Tutkimuksessa saatiin vastaukset asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Haastateltavat toivat esille näkemyksiään ylivelkaantumisesta ja pikavippien käyttämiseen liittyvästä ilmiöstä. Käsitteisiin vaikuttivat omakohtainen kokemus, jolloin sitä voitiin käyttää hyväksi tiedon jäsentämisessä. Se vaikutti myös haluun auttaa muita samassa tilanteessa olevia henkilöitä. Omakohtainen kokemus ylivelkaantumisesta vaikutti myös työntekijän tapaan käsitellä ja tuoda esille siihen liittyviä asioita. Tämä saattoi myös vaikuttaa rajoittavasti siihen, miten työntekijä kertoi asiakkaiden velkaantumiseen liittyvistä ongelmista.

Tutkimuksen luotettavuutta lisäsi se, että tutkimukseen osallistuneet työntekijät kertoivat mielellään niistä käsityksistä, joita heille oli tullut työn kautta esille. Haastatteluissa ilmeni, miten merkittäväksi he kokivat ylivelkaantumiseen liittyvien asioiden esille tuomisen. Niissä järjestöissä, joissa vertaistalousneuvonta oli käynnistynyt, pidettiin omakohtaista kokemusta ylivelkaantumisesta työvälineenä, jonka avulla voitiin auttaa ja ohjata asiakasta paremmin. Monet pitivät työtään tärkeänä ja toivat sen esille haastattelujen yhteydessä. Vertaistalousneuvonnan jalkautuminen järjestöihin oli tapahtunut erilailla.

Matalan kynnyksen talousohjauksessa oli keskitytty auttamaan ja ohjaamaan ylivelkaantuneita asiakkaita. Matalan kynnyksen talousohjauksessa työntekijöiden käsitykset pohjautuivat heidän asiakastietoihinsa. Joidenkin asiakassuhde oli kestänyt jo useamman vuoden, jolloin heidän velkaantumistaustansa oli hyvin tiedossa. Heidän työnsä muistutti talous- ja velkaneuvonnan antamia palveluja ja heillä oli kerättyä tietoa asiakkaiden ylivelkaantumisesta ja pikavippien käyttämisestä. Tällöin työntekijöiden käsitykset sisälsivät ulkopuolista arviointia ylivelkaantuneiden tilanteesta, mitä he pystyivät kuvaamaan kerätyn aineiston kautta.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää tutkimukseen valittujen Sininauhaliiton jäsen- ja yhteistyöjärjestöjen työntekijöiden kokemuksia auttamismahdollisuuksista ja käsityksiä asiakkaidensa ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvästä ilmiöstä.

Elämänhallintaan liittyy aktiivinen toiminta, jolloin yksilö kokee omakohtaisen tunteen lisäksi hyvinvointia. Elämänhallintaan liittyy henkilön kyky selviytyä. Sitä voi heikentää ylpeys ja siihen liittyvä itsekkyyks, jolloin se vaikuttaa voimakkaana vieraantumiseen muista ihmisistä ja kielteisesti omakohtaiseen hyvinvointiin. Itsekkyyttä kuvataan kuluttamisen yhteydessä halulla ja tarpeella. Kulutuskäytäntöihin liittyvä kyltymättömyys ja rajattomuus liittyvät haluun, eikä todelliseen tarpeeseen. Halu muodostuu luotonannosta, tuhlaamisesta ja nautinnon korostamisesta, josta puuttuvat itsekuri ja rajat. Myös järjestöjen identiteettityössä tuodaan esille moraaliin liittyvän muutoksen merkitys, jossa tarkastellaan arvoja ja normeja. (Riihinen 1996; Ilmonen 2007; Lehtonen 1998; Niemelä 2002.) Tässä tutkimuksessa tuli esille se, miten ylivelkaantuneen asiakkaan selviytymistä heikensi hänen sitoutumattomuutensa päihteettömyyden vaateeseen.

Lainsäädännöllä on vaikutettu ylivelkaantuneen tilanteeseen perustamalla kunnallista velkaneuvontaa ja –järjestelyjä. Velkajärjestelyyn tulevien asiakkaiden tilanne on siirtynyt hyväosaisista henkilöistä koskettamaan myös taloudellisesti huono-osaisia. (Muttalainen 2007.) Tutkimuksessa tuli esille, miten huono-osaisten mahdollisuudet päästä kunnalliseen velkaneuvontaan olivat kuitenkin rajalliset. Myös sitoutumista velkajärjestelyyn pidettiin heikkona käyttövarojen ollessa vähäiset.

Ylivelkaantumisen riskiä lisäsivät otetut kulutusluotot ja pikavipit erityisesti silloin, kun siihen liittyi kulutuskeskeinen elämäntapa. Pikavippien ottajia löytyi eri yhteiskuntaryhmistä ja osa heistä turvautui ottamaan useamman kerran pikavippejä. Aiemmin velkaantuneet henkilöt olivat kokeneet helppoja osamaksuja koskevan mainonnan houkuttelevaksi. Ylivelkaantuneita löytyi eri ikäryhmistä. Erityinen huoli kohdistui kuitenkin nuorten kulutuskäyttäytymiseen. Kulutusta voidaan pitää joissain tapauksissa edellytyksenä sosiaalisille suhteille ja keinona välttää syrjäytyminen. Nuorten taloudenhallintaan liittyvää tietoa tarvittiin lisää, koska heidän kuluttamisessaan esiintyi

eniten riskejä velkaantua. Riskiä lisäsivät muun muassa kodin perustamislainat sekä hedonistiseen elämäntapaan liittyvä kuluttaminen. Toisaalta suomalaisten nuorten kulutustapoja pidettiin rationaalisisena ja suunnitelmallisena. (Erola 2003; Wilska & Konttinen 2006; Kaartinen & Lähteenmaa 2006.) Myös tässä tutkimuksessa tuotiin esille huoli siitä, miten huolettomasti nuoret saattavat ottaa pikavippejä. Tämän lisäksi perheelliset saattoivat ottaa tarvittaessa pikavippejä ja ylivelkaantua sitä kautta.

Ylivelkaantuneen tilanne oli muuttunut 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa (Saari 2005). Kuitenkin tutkimuksessa tuli esille se, että asiakkaisissa oli vielä niitä, jotka olivat ylivelkaantuneet 1990-luvulla yrittäjänä toimiessaan. Järjestöissä kohdattiin useita ylivelkaantuneita ja niitä, joilla ei ollut mahdollisuuksia päästä kunnalliseen velkaneuvontaan. Vertaistuen avulla oli järjestetty monissa paikoissa velan hoitamiseen liittyvää ohjeistusta ja opastusta. Vertaistuen tarkoituksena oli ohjata asiakkaita eteenpäin kunnalliseen velka- ja talousneuvontaan. Tutkimuksessa tuli esille uutena tietona se, miten matalan kynnyksen talousohjaukseen tulivat ne, jotka eivät olleet saaneet apua muualta. Näiden asiakkaiden velkoja hoidettiin tilanteen kokonaisvaltaisen tarkastelun avulla, jolloin voitiin vaikuttaa heidän velkojensa selvittämiseen ja sovitteluun edistävästi.

Asiakkaan edustama arvomaailma voi vaikuttaa hänen selviytymiseensä. Asenteisiin vaikuttaminen on arvoihin vaikuttamista nopeampaa. Asiakkaan tilanteessa tulisi huomioida hänen kohtalonomainen tilansa, joka voi vaikeuttaa elämänhallintaa, kuten aiemmissa tutkimuksissa oli tuotu esille. (Allardt 1985; Rauhala 2005.) Tutkimuksessa tuli esille miten ylivelkaantumiseen liittyvän häpeän tunteen lisäksi herkkyydellä oli vaikutusta toivottomuuden kokemiseen ja sen heijastumiseen henkilön olemisessa. Asiakkaisissa oli niitä, jotka olivat ottaneet pikavippejä reagoidessaan taloudelliseen tilanteeseensa paniikinomaisella tavalla. Tutkimuksessa tuli esille asiakkaita yhdistävänä piirteenä heikko pettymysten sietokyky. Myös erilaisten asenteiden taustalla voitiin nähdä arvot, jotka tulivat esille muun muassa auttamisen, välittämisen, toivon ja sitoutumisen kautta. Toivo ja välittäminen olivat arvoja, joiden avulla voitiin torjua toivottomuutta.

Yhteistyön tekeminen ja verkostoituminen eri yhteiskunnan toimijoiden kesken tulivat esille tutkimusaineiston ja aiempien tutkimuksien (Möttönen & Niemelä 2005; Raunio 2006) kautta. Ylivelkaantuneiden asiakkaiden tilanteisiin oli vaikuttanut edistävästi

velkajärjestelyohjelmaan pääseminen ja se, että heidän asioitaan oli hoidettu. Myös aiempien (Kettunen ym. 2002) tutkimusten ja haastatteluaineiston mukaan oli velkasovittelu tuottanut helpotusta.

Työntekijöiden mukaan ylivelkaantuneiden kokema häpeä oli vaikuttanut sosiaaliseen selviytymiseen heikentävästi. Myös välinpitämättömyys velkojen takaisin maksussa oli vaikeuttanut taloudellista selviytymistä, kuten tutkimusaineistossa ja aiemmissä tutkimuksissa oli tullut ilmi (Nykänen ym. 1997; Gothoni 2006; Koljonen 2002; Lähteenmaa & Strand 2008). Haastatteluissa tuli esille se, miten työntekijät olivat tietoisia asiakkaidensa velkaantumisesta Joissakin tapauksissa asiakkaan ylivelkaantuminen oli ilmennyt muun muassa työsuhteiden solmimisen ja vuokratien kautta. Lisäksi aineistossa tuli esille joidenkin asiakkaiden vaikeudet sitoutua velkaneuvojien palveluihin. Tämä nähtiin heikentävän asiakkaiden taloudellista selviytymistä.

Asiakkaiden elämysympäristöllä koettiin olevan vaikutusta heidän kykyynsä selviytyä. Päihde- ja mielenterveysongelmaisen kaveripiirillä oli vaikutusta siihen, kuinka kapealaiseksi hänen elämänsä oli muodostunut Ympäristöllä nähtiin olevan vaikutusta myös siihen, miten ongelmat siirtyivät sukupolvelta toiselle. Päihde- ja mielenterveysongelmaisen kokonaisvaltaiseen auttamiseen liittyi asiakkaan taloudellisten, sosiaalisten ja terveydellisten resurssien ymmärtäminen. Vaikeasti ongelmaisen aktivoiminen nähtiin haastavana ja sitoutuneisuus annettuihin tukitoimiin heikkona.

Aiemmissä tutkimuksissa (Raunio 2006; Kainulainen 2006) oli tullut esille se, miten maksuvaikeuksissa olevien henkilöiden lähtökohdat olivat heikot kuten heidän fyysinen ja psyykkinen terveytensä sekä mielenterveysongelmien monikertaisuus muuhun väestöön verrattuna. Köyhyyden kokeminen lisäsi itsessään kielteisiä tunteita mahdollisuuksista selviytyä. Toimeentulotukea pidettiin kaavamaisena normina, jossa ei huomioitu asiakkaiden velkoja. Tämä vaikeutti henkilön elämänhallintaa, vaikka tarkoituksena oli lisätä asiakkaan elämän itsenäisyyttä, oma-aloitteisuutta ja hallitsemista. Tausta-aineisto ja haastattelut yhdessä tuovat esille ylivelkaantumiseen liittyvän moniongelmaisuuuden. Erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmaisen elämänhallinta ylivelkaantuneena oli ongelmana moniulotteinen ja haasteellinen.

Tutkimuksessa tuli esille se, miten asiakkaat eivät aina tienneet kenelle ovat velkaantuneet ja miksi. Tämä johtui velkojen siirtämisestä perintäyhtiölle, jolloin velkojen alkuperän selvittämiseen tarvittiin apua. Näiden selvittelyjen ja velkajärjestelyiden onnistuessa oli matalan kynnyksen talousohjaus pystynyt toiminnallaan edistämään joidenkin työllistymistä uudelleen ja lisännyt samalla asiakkaan uskoa mahdollisuuksiinsa selviytyä. Selviytymiseen vaikuttivat myös asiakkaan kyky sitoutua päihteettömyyteen ja velkajärjestelyihin sekä se, että asiakkaan voimavarat ja resurssit huomioidaan kokonaisvaltaisesti.

11 POHDINTA

Päihde- tai mielenterveysongelma vaikuttaa ylivelkaantumiseen ja toisinpäin. Ylivelkaantumiseen johtavat syyt saattavat olla näkymättömiä siten, ettei esimerkiksi yli varojen liittyvän kuluttamisen seurauksia ymmärretä aina yksilötasolla. Päihde- tai mielenterveysongelmien vaikutukseen henkilöä koskevissa elämänmuutoksissa ei ole aina osattu varautua ennalta. Asiakkaalla arvopohjan puuttuminen saattaa osaltaan vaikuttaa heikentävästi henkilön selviytymiseen vaikeaksi koetuissa tilanteissa. Vastaavasti työntekijöiden arvomaailma näkyi heidän tavassaan välittää asiakkaistaan ja luoda heille selviytymisen mahdollisuuksia aktivoimalla ja ohjaamalla konkreettisesti.

Lain puuttuessa ei voida turvata sitä, etteivätkö ihmiset jättäisi käyttämättä tai ylivelkaantumatta pikavipeistä. Ihmisten harkitsematonta ylivelkaantumista ei pystytä estämään, koska yhteiskunta sallii pikavippien kaltaiset yritykset. Toisaalta taantumavaiheen julkisissa keskusteluissa tuodaan esille ja pyydetään lisäämään sekä ylläpitämään normaalia kulutusta. Kaikilla ei ole valmiuksia tai ymmärrystä siitä, miten nopeasti pikavippien ottaminen voi johtaa ylivelkaantumiseen ja samalla vaikeuttaa henkilön mahdollisuuksia selviytyä. Paniikinomaisissa tilanteissa, joissa oli otettu pikavippejä, voi nähdä sen, miten tunteet ohjaavat ihmisten käyttäytymistä vaikeissa tilanteissa. Mikäli velallisen todetaan ylivelkaantuneen kevytmielisesti, hänellä ei ole mahdollisuuksia päästä velkajärjestelyyn.

Ihmiset saattavat syrjäytyä jäädessään avun ulkopuolelle. Tällöin voidaan puhua ihmisten syrjäyttämisestä. Selviytymiseen voidaan vaikuttaa sosiaalityön ja yhteiskunnan eri toimijoiden kautta yhteistyötä tekemällä sekä ennaltaehkäisevän työn merkitystä korostamalla ja lisäämällä, jolloin tulevaisuudessa tarvittavan korjaavan työn määrä vähenee. Tutkimuksen tekemiseen liittyi monenlaisia haasteita, jotka rajoittivat osaltaan tutkittavan aihepiirin käsittelyä. Pikavippeihin liittyvä ilmiö on vielä uusi ja sitä on tutkittu vähän. Pikavippien käyttöön, velkaantumiseen ja peliriippuvuuteen liittyvä häpeän tunne rajasi osaltaan työntekijöiden tietoa siitä, kuinka paljon sitä käytettiin. Salailu kertoo siitä, että moraalisisella tasolla henkilö kokee jotain, mihin hänellä ei ole vahvuuksia vaikuttaa. Matalan kynnyksen talousohjauksessa ilmeni kuitenkin tietoa siitä, miten heidän asiakkaansa olivat ylivelkaantuneet pikavipeistä, maksamattomista laskuista ja siksi, ettei

heillä ollut mielenterveys- tai päihdeongelman vuoksi mahdollisuuksia selviytyä ja huolehtia taloudellisista asioistaan.

Hankkeiden ja projektien avulla voidaan vaikuttaa heikompiensaisten elinoloihin. Myös erilaisilla yhteistyöverkostoilla halutaan vaikuttaa päihde- ja mielenterveysongelman voimaantumiseen sellaiseksi yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi, joka kykenee huolehtimaan elämästään. Asiakkailta voi olla epäuskoa kyvystään selviytyä tai työntekijöillä epäuskoa asiakkaiden selviytymismahdollisuuksista. Tässä tutkimuksessa esille tulleet projektiluonteiset työt olivat rahoituksen saannista kiinni olevia lyhytaikaisia töitä, joilla pyrittiin saavuttamaan tietty päämäärä sille asetettujen tavoitteiden mukaan. Järjestöjen sisällä tehtiin samanaikaisesti useita erilaisia hanke- ja projektitöitä, joissa yhteistyökumppanit ja asiakaskunta usein vaihtuvat siirryttäessä toiseen projektiin.

Projektien ja hankkeiden merkitys on siinä, että ne voivat tukea varsinaista päätyötä. Projektin loppuessa on tärkeää huolehtia pitkäjänteisen työn jatkumisesta edelleen. Päihde- ja mielenterveystyössä tarvitaan pysyviä työmuotoja, joiden kautta vaikutetaan tehokkaasti ongelmien ennaltaehkäisemiseen pidemmällä ajalla. Ennaltaehkäisevällä työllä pystyttäisiin vaikuttamaan ihmisen terveydelliseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen selviytymiseen, jolloin edistettäisiin myönteisen ihmisarvoisen elämän toteutumista. Yhteiskunnan jättäessä hoitamatta ylivelkaantuneet, jotka eivät pääse kunnalliseen talous- ja velkaneuvontaan, lisätään sosiaali- ja terveystalouksia. Tällöin yhteiskunnan maksettavaksi tulevat päihde- ja mielenterveysongelmista johtuvat hoitokulut, työkyvyttömyyden ylläpitäminen, lisääntyvät toimeentulotukimenot, lastensuojelullisten toimenpiteiden tarve ja rikosten lisääntyminen. Ylivelkaantumisella on vaikutusta monen ihmisen selviytymiseen. Siksi on merkittävää, että ylivelkaantunutta autettaessa kyettäisiin huomioimaan hänen todelliset resurssinsa ja mahdollisuutensa. Tällöin päästään ongelmakeskeisyydestä kohti henkilön kokonaisvaltaista auttamista, mikä voi johtaa kestävämpään vaikutukseen. Tämä edellyttää yhteiskunnallisen arvomaailman muuttumista individualistisuudesta ja narsismista kohti kollektiivisuutta. Tällöin arvot toteutuvat niiden heikompiensaisten tukemisena, joilla on muita vähäisemmät mahdollisuudet selviytyä elämän eri alueilla.

Auttamiseen liittyvä myönteinen jaksaminen ja toivon näkökulman ylläpitäminen on tärkeää. Vaikka, järjestöt edustavat kristillisiä arvoja, he eivät edellytä asiakkaaltaan samaa. Päihde- ja mielenterveysongelmaisen situaatiota eli omakohtaista tilaa voi kuvata kovuudella. Ylivelkaantuneet kuuluvat siihen marginaaliryhmään, joiden selviytymismahdollisuuksien tunnistaminen koetaan vaikeaksi. Työntekijöiden käsityksistä heijastui asiakkaiden neuvottomuuden ja toivottomuuden tunteet, jotka olivat tulleet esille asiakkaan kokemissa vaikeuksissa. Marginaaliryhmien kuten ylivelkaantuneiden ja päihde- ja mielenterveysongelmaisten voidaan nähdä jäävän muiden yhteiskunnallisten ryhmittymien varjoon. Yhteiskunnan ylläpitämät arvot eivät kohtaa todellisuudessa niitä ryhmittymiä, jotka eniten tarvitsisivat apua. Päihde- ja mielenterveysongelmiin nähdään liittyvän enemmän moralisoivaa ylenkatsetta kuin tosiasiallista auttamista. Marginaaliongelmien paneuduttaessa tarvitaan pysyviä työmuotoja, jossa ei ylläpidetä projekteja projektien tai hankkeita hankkeiden vuoksi. Byrokratian tai epävarmojen työsuhteiden ylläpitäminen vie huomion itse ennaltaehkäisevän työn teolta. Kansalaisjärjestöjen tekemän työn merkitys auttaa pyyteettömästi on korvaamatonta heikompiosaisten kohdalla.

Tutkimuksessa saatua tietoa voidaan hyödyntää ylivelkaantumiseen ja pikavippien käyttämiseen liittyvän ilmiön ymmärtämisessä ja tukemistapojen kehittämisessä. Julkisen sektorin ohella tarvitaan tietoisuutta eri järjestöjen ja yhdistyksien tarjoamista palveluista ja keskinäisistä yhteistyömahdollisuuksista sekä niiden todellisesta merkityksestä asiakkaiden kannalta. Matalan kynnyksen talousohjauksen kaltaisten yksiköiden kehittäminen ja laajentaminen eri puolelle Suomea olisi tarpeellista ja se edistäisi monen ylivelkaantuneen tilannetta. Myös kunnallista talous- ja velkaneuvontaa tulisi kehittää koulutusta ja resursseja lisäämällä. Järjestöjen mahdollisuudet auttaa ovat rajalliset. Asiakkaan tilanteen arvioiminen edellyttää työntekijältä koulutautumista ja laaja-alaista ymmärrystä ylivelkaantumisen selviytymisen edellytyksistä. Yhteiskunnallisesta hyötynäkökulmasta ajatellen ylivelkaantuneen kokonaisvaltaisella auttamisella voidaan vaikuttaa ennaltaehkäisevästi sosiaali- ja terveystalouteen, jossa työ on usein niin sanottuna korjaavana työnä kalliimpaa ja vaikeaa. Ylivelkaantuminen voi rasittaa taloudellisesti useita eri sosiaalityön muotoja.

Jatkotutkimusaiheiksi nousevat projektien vaikutus päihde- ja mielenterveystyöjärjestöissä sosiaalityön yhteistyökumppaneina sekä pikavipeistä ylivelkaantuneiden kokemukset velkaantumiseen johtaneista syistä ja heidän selviytymisestään. Muita aiheita olisi peliriippuvuuden vaikutus ylivelkaantumiseen, velkasovittelun kehittäminen ja sen merkitys selviytymisessä.

LÄHTEET

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2007) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II (uudistettu painos) Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Adams, Robert; Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) (2002) Social Work. Themes, Issues, and Critical Debates. Second Edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Ahonen, Heidi (1992) Vuorovaikutus auttamisen välineenä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Allardt, Erik (1985) Sosiologia I. Helsinki: WSOY.

Autio, Minna; Eresmaa, Ilppo; Heinonen, Visa; Koljonen, Virpi; Paju, Petri & Wilska, Terhi-Anna. (2002) Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 24. Helsinki: Yliopistonpaino.

Bulmer, Martin (2001) The Ethnics of Social Research. Teoksessa Gilbert, Nigel (Edit.) Researching Social Life. Second Edition. London: SAGE.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Erola, Jani (2003) Velkaongelmat ja myytti aktiivisesta ylivelkaantumisesta. Teoksessa Kangas, Olli (Toim.) Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela.

Gilbert, Nigel (Edit.) (2001) Researching Social Life. Second Edition. London: SAGE.

Ghate, Deborah (2002) Parenting in Poor Environments. Stress, Support, and Coping. USA: Jessica Kingsley Publishers.

Gothoni, Raili (2006) Velat anteeksi. Akordirastotoimintamallin arviointitutkimus. Suomen ev. lut. kirkkohallituksen julkaisuja 2006:1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Haapola, Ilkka (2004) Köyhyyden kynnyksellä. Toimeentulotuen dynamiikka 1990-luvun Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 79. Helsinki: Kela.

Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) (1994) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus.

Heikkilä, Matti (2000) Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Tampere: Gaudeamus.

Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) (2000) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Tampere: Gaudeamus.

Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) (2006) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1995) Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2004) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hytönen, Maarit (2003) Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 80.

Hänninen, Sakari; Kangas, Anita & Siisiäinen, Martti (toim.) (2003) Mitä yhdistykset välittävät. tutkimuskohteena kolmas sektori. Jyväskylä: Atena.

Iivari, Juhani & Heinonen, Markku (1997) Velkajärjestely vai sovittelu? Stakes. Tutkimuksia 81. Jyväskylä: Stakes.

Ilmonen, Kaj (2007) Johan on markkinat. Kulutuksen sosiologista tarkastelua. Tampere: Vastapaino.

Ingledeu, David K. & McDonagh, Georgina (1998) What Coping Functions are Served when Health Behaviours are Used as Coping Strategies? Journal Health Psychology, Vol.3, No. 2, 195–213. Sage.

Isokorpi, Tiia (2004) Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja (toim.) (2001) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.

Jarva, Vuokko (1993) Yksissä neuvoin. Kuluttajan talous- ja velkaneuvonnan työkaluja. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 118. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008c) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.

Järvikoski, Aila (1996) Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet. Teoksessa Raitasalo, Raimo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Kaartinen, Risto & Lähteenmaa, Jaana (2006) Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja? Kauppa- ja teollisuusministeriö rahoitetut tutkimukset 10/2006. Helsinki: Edita.

Kainulainen, Sakari (2006) Hyvinvointivaltio ei turvaa hyvinvointia kaikille. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Kaitila, Asta; Mikkola, Harri & Rajala, Raija (1994) Työelämä tietoa sosiaali- ja terveysalalle. Juva: WSOY.

Kangas, Olli (toim.) (2003) Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela.

Karjalainen, Jouko & Saranpää, Usko (2002) Havaintoja huono-osaisuudesta. Stakesin ja SPR:n neljäs huono-osaisuusselvitys. Stakes, raportteja 266. Helsinki: Suomen Punainen Risti.

Kattainen, Eija; Muuri, Anu; Luoma, Minna-Liisa & Voutilainen, Päivi (2008) Läheisapu ja sen merkitys kansalaisille. Teoksessa Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes.

Kauppinen, M. Timo & Karvonen, Sakari (2008) Nuorten aikuisten toimeentulo-ongelmat. Teoksessa Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes.

Kettunen, Reetta; Kähäri-Wiik, Kaija; Vuori-Kemilä, Anne & Ihalainen, Jarno (2002) Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOY.

Koljonen, Virpi (2002) Nuorten velkaantuminen ja maksuhäiriöt. Teoksessa Autio, Minna; Eresmaa, Ilppo; Heinonen, Visa; Koljonen, Virpi; Paju, Petri & Wilska, Terhi-Anna. Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 24. Helsinki: Yliopistonpaino.

Koskinen, Seppo (1995) Ilmeisen kevytmielinen velkaantuminen. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja B 23. Rovaniemi.

Koulu, Risto & Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1999) Velkajärjestelyn ja saneerauksen pääpiirteet. Helsinki: Kauppakaari OYJ.

Kuuskoski, Eeva (2003) Vertaistoiminta osana ihmisyyttä. Teoksessa: Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi (toim.) Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanella. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II (uudistettu painos) Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

L 408/1992. Laki taloudellisissa vaikeuksissa oleville asunovelallisille myönnettävästä korkotuesta.

L 57/1993. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä.

L 621/1993. Laki maksuvaikeuksissa oleville asuntovelallisille myönnettävästä korkotuesta.

L 361/1999. Laki takauksesta ja vierasvelkapanttauksesta.

Lehtonen, Turo-Kimmo (1998) Rajallista ostamista: Itsekuri, omatunto ja mielihyvä. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) Elämänpolitiikka. Tampere: Gaudeamus.

Lehtonen, Turo-Kimmo (1999) Any Room for Aesthetics?: Shopping practices of Heavily Indebted consumers. *Journal of Material Culture*, Vol 4, No. 3, 243–262. Sage.

Lund, Pekka (2006) Torjuttu toivottomuus. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Lukkarinen, Hannele (2001) Ihmisten kokemukset hoitotieteellisenä tutkimusilmiönä: Fenomenologinen lähestymistapa. Teoksessa Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.

Lähteenmaa, Jaana & Strand, Teija (2008) Pelin jälkeen: velkaa vai voittoja? Tutkimus velan ottamisesta rahapeleihin, erityistarkastelussa nettipokeri ja pikavippaaminen. Helsinki: Stakes.

Matthies, Aila-Leena (2003) Asukastoiminta sosiaalisena pääomana –käsitteen operationalisointia ja kritiikkiä tapaustutkimuksen pohjalta. Teoksessa Hänninen, Sakari; Kangas, Anita & Siisiäinen, Martti (toim.) Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori. Jyväskylä: Atena.

Metsämuuronen, Jari (2003) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 2. uudistettu painos. Helsinki: International Methelp Ky.

Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) (2008) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes.

Muttilainen, Vesa & Perheentupa, Ilkka (1998) Yritys, erehdys ja velkajärjestely. Teoksessa Pulkkinen, Kimmo. (toim.) Velkakierre. Tutkimuksia luottoalalta. Huhtikuu 1998. Helsinki: Suomen Asiakastieto Oy.

Muttilainen, Vesa (2007) Velkajärjestelyt tuomioistuimissa. velalliset ja maksuohjelmast vuonna 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 75. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Murtomäki, Maria (2007) Köyhyyden kohtaaminen sosiaalityössä. Näkemyksiä kirjallisuuden ja haastattelun pohjalta. Kandidaatin tutkielma. Julkaisematon.

Mäntysaari, Mikko (2006) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Mönkkönen, Vesa (2007) Velkajärjestelyt neuvotteluratkaisuin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 136. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Möttönen, Sakari (2002) Kunnat, järjestöt ja paikalliset verkostot. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma (2005) Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-kustannus.

Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi (toim.) (2003) Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhannella. Jyväskylä: PS-kustannus.

Niemelä, Jorma (2002) Identiteettityö, sosiaalinen pääoma ja marginaalista murtuminen. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.) (2002) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Niemelä, Pauli (2008) Inhimillisen toiminnan teoria. Toiminnan systemaattista jäsentämistä ja soveltamisesimerkkejä. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia.

Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja Riitta (toim.) (2000) Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino.

Niemelä, Pauli (2000) Suomalaisen väestön turvattomuusprofiili. Teoksessa Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja Riitta (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino.

Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.) (2008) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Varis, Minna (1996) Ulosottovelallisten toimeentulo. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 29. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1999) Yksityishenkilön velkajärjestely. Teoksessa Koulu, Risto & Niemi-Kiesiläinen, Johanna. Velkajärjestelyn ja saneerauksen pääpiirteet. Helsinki: Kauppakaari OYJ.

Nikkinen, Janne (2008) Rahapeliongelma aikamme sosiaalipoliittisena haasteena. Janus (1) Vol 16. Sosiaalipoliittinen yhdistys ja sosiaalityön tutkimuksen seura. 64–71.

Nykänen, Maija; Kontula, Osmo; Palonen, Kirsti & Liukkonen, Miikkael (1995) Taloudellisen laman myskynsilmissä. Tutkimus Vantaan velkaneuvonnan asiakkaiden taloudellisesta ja terveydellisestä tilanteesta. Jyväskylä: Stakes.

Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka (2001) Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 18. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Pakarinen, Terttu & Roti, Outi (1997) Ihminen toiminnallisissa ympäristöissään. Helsinki: Kirjayhtymä.

Penttilä, Irmeli; Kangas, Olli; Nordberg, Leif & Ritakallio, Veli-Matti (2003) Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Pulkkinen, Kimmo (toim.) (1998) Velkakierre. Tutkimuksia luottoalalta. Huhtikuu 1998. Helsinki: Suomen Asiakastieto Oy.

Pulkkinen, Kimmo (toim.) (1998) Velkakierre. Tutkimuksia luottoalalta. Joulukuu 1998, nro 21 Helsinki: Suomen Asiakastieto Oy.

Pulkkinen, Kimmo (1998) Maksuhäiriömerkintöjä saaneen henkilön uudet häiriömerkinnät. Teoksessa Pulkkinen, Kimmo (toim.) Velkakierre. Tutkimuksia luottoalalta. Joulukuu 1998, nro 21. Helsinki: Suomen Asiakastieto Oy.

Raitasalo, Raimo (toim.) (1996) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Rauhala, Lauri (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

Raunio, Kyösti (2006) Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Riihinen, Olavi (1996) Elämänhallinta – käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa Raitasalo, Raimo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Ritakallio, Veli-Matti (1994) Köyhyys Suomessa 1981–1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. Stakes, tutkimuksia 39. Helsinki: Stakes.

Robson, Colin (2002) Real World Research. Second Edition. UK: Blackwell Publishing.

Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) (1998) *Elämänpolitiikka.* Tampere: Gaudeamus.

Roti, Outi & Ihanus, Juhani (1997) *Terveys ja psykologia.* Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Ruth, Jan-Erik (1998) *Elämänhallinta ikäännyttäessä.* Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka.* Tampere: Gaudeamus.

Ruuskanen, Petri (2002) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointipoliittisessa keskustelussa.* Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille.* Jyväskylä: PS-kustannus.

Ruuskanen, Petri (toim.) (2002) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille.* Jyväskylä: PS-kustannus.

Saari, Juho (toim.) (2005) *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa.* Helsinki: Yliopistopaino.

Saari, Juho (2005) *Epävarmuuden ajan hyvinvointivaltio – Karl Polanyin teoria yhteiskunnallisen murroksen sääntelystä.* Teoksessa Saari, Juho (toim.) *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa.* Helsinki: Yliopistopaino.

Seikkula, Jaakko (1996) *Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä.* Tampere: Kirjayhtymä.

Simpura, Jussi; Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari & Heikkilä, Matti (2008) *uudet ja vanhat sosiaaliset ongelmat.* Teoksessa Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008.* Helsinki: Stakes.

Soininen, Marjaana (1995) *Tieteellisen tutkimuksen perusteet.* Turku: Painosalama Oy.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2006) Sosiaaliturvan suunta 2005–2006. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Syrjälä, Leena; Ahonen, Sirkka; Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (1994) Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Uusitalo, Hannu (1991) tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.

Uutela, Antti (1996) Ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta ja sairauskäyttäytyminen. Teoksessa Raitasalo, Raimo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Tala, Jyrki; Muttilainen, Vesa & Vasara, Pekka (1993) Puoli vuotta velkajärjestelyjä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 7. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Tala, Jyrki; Laine, Helena & Varis, Minna (1994) Velkaantuminen ilmeisen kevytmielisesti. Oikeuskäytännön esittelyä Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 12. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Tala, Jyrki; Laine, Helena; Lehtimäki, Liisa & Sunila, Mirjami (1995) Miten velallinen suoriutuu velkajärjestelyistä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 18. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Talib, Mirja-Tytti (2002) Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus. Helsinki: Kirjapaja.

Timonen, Päivi (1993) Maksuvaikeuksissa olevat asuntovelalliset. Julkaisuja 10. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Toimeentuloturvakatsaus 1996 (1996) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Kansaneläkelaitos, Stakes.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Valaskari, Katja (toim.) (2006) Vaurauden lapset. Näkökulmia japanilaiseen ja suomalaiseen nykykulttuuriin. Tampere: Vastapaino.

Varis, Minna (1996) Velkajärjestelyn raukeaminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 26. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vilkko-Riihelä, Anneli (2003) Psyhyke. Psykologian käsikirja. 3. painos. Porvoo: WSOY

Virtanen, Petri (1994) Sosiaalityöntekijät sosiaalityön kentässä – Törmäyskurssilla huon-osaisen asiakkaan kanssa? Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus.

Vuorikoski, Marjo & Kiilakoski, Tomi (2005) Kenen kasvatus? Teoksessa Kiilakoski, Tomi; Tomperi, Tuukka & Vuorikoski, Marjo (toim.) Kenen kasvatus? kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino.

Walker, Carol & Walker, Alan (2002) Social Policy and Social Work. Teoksessa Adams, Robert; Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) Social Work. Themes, Issues, and Critical Debates. Second Edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Wilska, Terhi-Anna & Konttinen, Annamari (2006) Kulutuskulttuurit ja elämänvalinnat Suomessa ja Japanissa. Teoksessa Valaskari, Katja (toim.) Vaurauden lapset. Näkökulmia japanilaiseen ja suomalaiseen nykykulttuuriin. Tampere: Vastapaino.

Sanomalehdet

Tulonen, Hannele (2008) Liikojen jouluostosten laskuja maksetaan vielä pitkälle kevääseen. Helsingin Sanomat 6.1.2008, A4.

Keskipohjanmaa –lehti (2007) Keskipohjanmaa 18.10.2007.

Internetlähde

Finanssialan Keskusliitto (2009) Kulutusluottoselvitys. Tammikuu 2009. Saatavilla www-muodossa <URL: <http://fkl.fi/>>. Luettu 22.1.2009.

Sininauhaliitto (2009a) Saatavilla www-muodossa <URL: http://www.sininauhaliitto.fi/liiton_toiminta/kehittamishankkeet/omille_jaloille_-_jalkautuvan_vertaistalousneuvonnan_hanke/>. Luettu 22.1.2009

Sininauhaliitto (2009b) <URL: http://www.sininauhaliitto.fi/liiton_toiminta/mika_on_sininauhaliitto/toimintaa_ohjaavat_arvot/>. Luettu 22.1.2009

Takuu-Säätiö (2007a) Saatavilla www-muodossa <URL: http://takuu-saatio.fi/public/files/Takuu-Saatio_tilastot.pdf>. Luettu: 24.11.2007.

Takuu-Säätiö (2007b) Historia. Saatavilla www-muodossa <URL: <http://takuu-saatio.fi/index.php?id=103#perustaminen>> Luettu: 24.11.2007.

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Taustatiedot

Koulutus

Nykyinen tehtävä järjestössä

Työkokemus nykyisestä tehtävästä

Järjestöjen työntekijät ylivelkaantuneiden asiakkaidensa tukena

Järjestöjen asiakkaiden taustat

Asiakkaaksi tulemisen vaiheet

Ylivelkaantumisen syyt

Pikavippien ottamisen syyt

Auttamista vaikeuttavat tekijät

Asiakkaan kanssa tehtävä yhteistyö

Yhteistyöverkosto

Työntekijän tavoitteet asiakastilanteessa

Kuntouttaminen

Asiakkaan itsetunnon tukemisen tavat

Päihde- ja mielenterveysongelman vaikutus ylivelkaantuneen elämänhallintaan

Asiakkaan terveydellisessä selviytymisessä

Asiakkaan sosiaalisessa selviytymisessä

Asiakkaan taloudellisessa selviytymisessä